

Forfatter: Andersen, H. C.

Titel: H.C. Andersens Eventyr bd. VII kritisk udg. efter de originale eventyrhæfter med varianter ved Erik Dal

Citation: Andersen, H. C.: "H.C. Andersens Eventyr bd. VII kritisk udg. efter de originale eventyrhæfter med varianter ved Erik Dal", i Andersen, H. C.: *H.C. Andersens Eventyr bd. VII kritisk udg. efter de originale eventyrhæfter med varianter ved Erik Dal*, C. A. Reitzel, 1990, s. 225. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-hcaeventyr07val-shoot-idm139890595163824.pdf> (tilgået 19. april 2024)

Anvendt udgave: H.C. Andersens Eventyr bd. VII kritisk udg. efter de originale eventyrhæfter med varianter ved Erik Dal

BIND IV

Eventyr og Historier Første Bind. 1862 EHP 1-62

Metalsvinet

Metalsvinet blev første gang trykt som kap. III i Italiensafsnittet i EDB, der udkom 30.4.1842, og blev med enkelte ændringer optaget i EHP 1-62,3. hæfte, der udkom 15.12.1862.

Historiens tilblivelse er omgærdet med megen usikkerhed. Kort efter sin hjemkomst fra Orientrejsen i juli 1841 begyndte A at skrive sine rejseindtryk ned (BHH 559), og Brix 167 tolker to optegnelser i Alm som vedrørende *Metalsvinet*. 28.11.1841 hedder det: »Trist Humeur over mine Eventyr« og 16.12.: »Det Eventyr skrevet«. Dette sidste kryptiske notat ser Brix - iøvrigt uden nærmere begrundelse - som direkte omhandlende *Metalsvinet* og mener, at notatet 28.11. skal ses i lyset af, at A ikke har kunnet finde »en tilfredsstillende Løsning paa den Historie af Lykke Per-Typen og med Improvisatorkolorit han ønskede at skrive«. Derfor skal udtrykket »det« efter Brix' mening altså tolkes som udtryk for, at A havde fundet en løsning, der befriede ham for at skrive sin barndomshistorie om igen på samme vis som i romanerne.

Medens Brix tolker historien selvbiografisk og ser den som en forløber for *Den lille Pige med Svovlstikkerne* (se ovf. s. 124f) og i Brix og Jensen I 407 desuden ser handskemagerfamilien som en satire over Collins, mener Inge Lise Rasmussen Pin i A-iana 3 rk. IV.14, at slutningen med den unge kunstners død minder om maleren Wilhelm Bendz' død. Bendz var ligesom A født i Odense - i 1804 som borgmestersøn - og kom på Kunstakademiet, fik den store sølvmedalje i 1825 og rejste i 1832 til Italien, men nåede kun til Vicenza, hvor han døde.

Ejendommeligt nok er det ikke indtryk fra A.s 2. Italiensrejse i 1840, hvor han opholdt sig i Firenze 12.-13.12., der danner udgangspunkt for *Metalsvinet*, men derimod en oplevelse fra den store rejse 1833-34, hvor 226 han under et ophold i Firenze 7.4.1834 skriver flg. i Dagbøger: »Ved Porta rossa staaer foran Colonade Bygningen et ypperligt Vildsviin af Metal, Vandet strømmer det ud af Munden og det seer komisk ud at Folk ligesom kysser Svinet naar de vil drikke, det er ganske blankt paa Trynen og Øret ved saa ofte at tages paa. - Det samme i Marmor staaer i Vestibulen til Musæet« (I 382). Den sidste tilføjelse, hvormed hentydes til Uffizierne, forklarer iøvrigt, hvorfor metalsvinet løber til dette museum!

Motivet med levendegørelsen af en skulptur har eventyrforlæg, idet det i BuB Attende Aften i forbindelse med omtalen af Markuspladsen i Venedig siges om hestene på Markuskirken tag: »de prægtige Malmheste deroppe have gjort Reiser som Malmhesten i Eventyret, de have reist herhid, bort herfra og igjen tilbage« (22). Med »Eventyret« sigtes vistnok til det magyariske Trold-Helene, hvori skildres en malmhest, der er verdens hurtigste hest. Eventyret er trykt i Mailáth: *Magyarische Sagen, Marchen und Erzählungen* (2. opl. 1837) og iøvrigt i 1843 optaget i C.Molbechs *Eventyr*.

Som nævnt af Brix ovf. er der mindelser om Imp, og i den forbindelse kan nævnes, at forbindelsen mellem drengen og maleren er en variation af forholdet mellem Antonio og Federigo i begyndelsen af Imp.

13.2Florents] Firenze. - *piazza del granduca*] den nuværende Piazza della Signoria. - **4**Bazar] bygning med butikker.

14.8-9den kolde, vaade Jord ... vor Kiste] et udtryk for A.s dødsangst, jvf. brev til Ingemann 5.8.1843 fra Bregentved efter overværelsen af en begravelse: »Det er mig skrækkeligt at skulle ligge i den vaade Grav med al den tunge Jord paa min Kiste! Jeg elsker Livet, og Livet er at tumle sig, flyve med Jernbane-Flugt afsted rundt om Jorden; man kommer tidsnok ned i den!« (BfA II 91). - **10**Hertugens Slotshave] Giardino di Boboli; sml. Dagbøger 13.12.1840: »Spadseret hen i Hertugens Have, Aleer med Laurbær, de første Palmer og Cacter i frie Jord, et stort Rosenflor« (II 80). - **16**Broen over Floden Arno og **37-38**den prægtige Marmor Bro, della Trinitá] blev ødelagt under 2. Verdenskrig; sml. Dagbøger 12.12.1840: »saa paa Altenen Himlen fra Broen over Arno« (II 80).

15.6-7*Metalhesten ... Statue*] Giovanni di Bolognas (1529-1608) rytterstatue af storhertug Cosimo I de Medici (1594). - **8***det gamle Raadhus*] Palazzo Vecchio. - **9***Michel Angelos David*] Michelangelos (se n.t. IV. 18.21) statue af David (1501) er opstillet foran Palazzo Vecchio. - **10***Perseus*] Benvenuto Cellinis (1500-71) Perseus med Medusas hoved (1545-54) i Loggia dei Lanzi. - **10-11***Sabinerindernes Rov*] Giovanni di Bolognas Sabinerindernes Rov (1583) i Loggia dei Lanzi. - **13***palazzo 227 degli Uffizi*] opført som administrationsbygning (1560-74), men senere indrettet til kunstsamling. - **18ff.** Sml. Dagbøger 10.10.1833 ved A.s første besøg i Uffizierne: »En Verden er svævet mig forbi i nogle Timer hvad skulde jeg vel kunde gribe deraf, kun nogle enkelte Punkter staae for mig, jeg ser det 8te Kantede Værelse med Verdens Kunstskatte i, et Malerie Venus af Titian og Marmorstatuen: den medicæiske Venus ere Hovedpunkterne, men hvem er skjønnes[t]? Hiin er den jordiske, denne den Himmelske; Marmor-Øiet uden Seekraft har her ved det Heles Skjønhed, et forunderligt Udtryk. (Den anden Venus af Titian tiltalte mig ikke saa meget). - Jeg sad en Time og beskuede dem, hvilke Herligheder, hvad er skjønnest. Ja, spørg den Salige der i de første Øieblikke af sin nye Tilværelse seer Gud og Engle over sig og rundt om Verdner med uendelige Undrer, med gribende Herligheder. - Madona del cardelino fandt jeg smukkere end Madona del Vento, begge ere af Raphael« (I 209) og gensynet 12.12.1840: »den medicæiske Venus stod der levende, som sidst, hendes Skjønhed var mig ikke mindre end før, jeg saae de titianske jordiske Skjønheder« (II 79). Se iøvrigt A-iana 3 rk. IV 1ff med illustrationer af flere af de i historien nævnte kunstværker.

16.5*den medicæiske Venus*] antagelig en romersk kopi af en ældre græsk statue, måske af Praxiteles (ca. 380-320 f.Kr.), fundet i Rom i 1500tallet og bragt fra Villa Medici til Firenze 1677. - **6-7***Sliberen ... de brydende Gladiatorer*] af anonyme kunstnere fra Kunstsolen i Pergamon 2. årh. f.Kr. - **11-12***Fordoblet viste sig Billedet af Venus*] Tizians (ca. 1477-1576) Venus med lille hund og Venus med amorin.

17.6-7*Christus ... Underverdenen*] Angelo Bronzino (1503-72): Christus stiger ned i underverdenen. Sml. Dagbøger 12.12.1840: »Angiolo Bronzino (Florentiner) har malet Christus som stiger ned i Underverdenen. Det er ikke de Piinte man seer om ham, nei de er kun Hedninger; herligt er udtrykt de Uskyldiges Vished om at de skal til Himmelen, Børnenes Vished, to omfavne alt smilende hinanden; en anden rækker Haanden til een, nedenfor og peger paa sig selv som om han sagde: jeg skal i Himlen. De Bønfaldendes Udtryk, det Uvisse, det Haabende hos Enkelte, er ypperligt givet« (II 79; sml. også BHH 483). - **25tør**] kan.

18.9ff. Sml. Dagbøger 9.10.1833: »Nu saa vi La chiesa di Santa Croce, en stor, smuk Bygning. Til Høire er *Buonaroti* Gravmonument med hans Buste, ved Siden sidder, Sculpturen, Malerkunsten og Architecture (Malerkunsten er bedst og af Batista del Cavaliere.) - Dantes Grav, men hans Liig er i Ravenna, Italien peger paa hans colosale Støtte og Poesien græder over Sarcophagen. - Vittorio Alfieri, Gravmonumentet prydet med Maske og Lyre, Laurbær, Italien græder over Graven, Monumentet er af Canova. Machiavel, dette 228 Monument er opreist 266 [Aar] efter hans Død [...] Ligeover for Buonerotti Grav er Galilæi, oven over er et Marmorvaaben med en (rød) Stige« (I 207, jvf. også ib. II 79f og BHH 483). - **15-18***Det var ... Himlen*] Galileo Galilei (1564-1642), naturforsker; 1633 anklaget og dømt af inkquisitionen for kætteri som tilhænger af Kopernikus' lære om Solen som det centrum, hvorom planeterne, herunder Jorden, bevæger sig. Galilei blev derefter tvunget til at afsværges sine kætterske meninger. Sml. Dagbøger 12.12.1840: »gik i ST Croce [...] jeg knælede ved Gallilæi Grav, som den der havde lidt meest Martyrdom paa Jorden. En rød Stige er hans Vaaben, mig forekom den et Billede paa Kunsten, af en gloende Stige gaaer vor Vei opad, men til en Himmel. Jeg følte reen Andagt og bad Gud gjøre mig lykkelig« (II 79f). - **19***Propheten Elias*] gammeltestamentlig profet (8. årh. f.Kr.), som iflg. 2.Kongebog 2.1-18 for til himmels. - **21***Michel Angelo*] Michelangelo Buonarotti (1475-1564), ital. maler, billedhugger og arkitekt. - **22***Dante*] ital. digter (1265-1321); var født i Firenze, men døde i Ravenna og blev begravet i San Francesco kirken. Igennem flere hundrede år kæmpede Firenze for at fa hans lig udleveret, men forgæves. 1829 rejstes et monument over ham i St.Croce. - **22***Alfieri*] Vittorio Alfieri (1749-1803), ital. digter og skaber af den klassiske ital. tragedie. - **22***Machiavelli*] Niccolo Machiavelli (1469-1527), florentinsk statsmand og filosof.

19.2*Florents's Marmor-Domkirke*] Santa Maria del Fiore.

21.4-5*Barnet er mit ... jeg vil*] sml. Levnedsbogen 119 og KES 72, 173.

22.24*Bellissima*] superlativ af ital. bella: smuk, sød. Antagelig et minde om familien Collins hund Beauty.

23.20*Tør*] må.

26.10*godt*] her: let.

28.1*1834 ... en Udstilling*] A besøgte iflg. Dagbøger under sit første ophold i Firenze 9.10.1833 Accadémia di Belle Arti, men det fremgår ikke, om han også var der under sit andet ophold 6.-15.4.1834.

Venskabs-Pagten blev første gang trykt som kap. XV i afsnittet Grækenland i EDB, der udkom 30.4.1842, og blev optaget med enkelte ændringer i EHP 1-62,3. hæfte, der udkom 15.12.1862.

I forbindelse med sit ophold i Smyrna 23.4.1841 noterer A i Dagbøger: »I den græske Kirke de to Venner« (II 191). Præcis hvad der menes med denne bemærkning vides ikke, men måske er det denne 229 oplevelse, han henviser til, da han iflg. Dagbøger 10.6.1841 i Wien læste Karl von Hailbronner: *Morgenland und Abendland. I. Stuttgart und Tübingen 1841*, hvor der s. 329 fortælles om det græske broderskab. I A.s referat lyder det: »Midt i den Troløshed der er mellem Grækerne, staaer smukt deres Fostbroderskab. Naar to Mænd ret holde af hinanden, blive de Fostbrødre, de vælge en reen Jomfru og med hende gaae de til Kirken, hun stiller sig ved Altret, og omslynger begge Mændene med et Cherf, medens disse sværge hinanden evig Troskab i Liv og Død; Præsten giver nu sin Velsignelse; i Ulykken staae disse hinanden bi, opofre sig for hinanden, gaae i Døden sammen. Jeg saae det ved Smyrna« (II 248). Efter sin hjemkomst til Danmark i juli 1841 tog han fat på den digteriske bearbejdelse af sine rejseindtryk, og i Alm 18.8.1841 hedder det: »Begyndt min græske Novelle.« 22.8. hedder det så i et brev til veninden Henriette Hanck i Odense: »Jeg har ogsaa begyndt at skrive nogle Reisebillede. Det vil sige det er Noveller, Arabesker og almindelige Reisebetragtninger, der samlede kunne give et Billede af hvad jeg har seet« (BHH 559). 10.9. fortæller han hende igen om sit arbejde, og da har historien ligget færdig, omend under en anden titel end den endelige, idet det hedder: »Jeg arbejder ret flittigt jeg har allerede skrevet følgende Stykker, dersom det kan fornøie Dem at høre: a) Franz Liszt [...] f) Fostbroderskabet i Grækenland, en Novelle« (ib. 568).

Ved læsningen af EDB støder man allerede i kapitlet om klostret Daphne imellem Athen og Eleusis på en gammel græker, der passer det nu forladte kloster, og om hvem det siges: »I denne Kirke fik han sin Daab, i denne Kirke har han sluttet Venskabs-Pagt og her blev han viet« (189). Denne bemærkning kunne forlede en til at tro, at A på dette sted havde fået den første inspiration til *Venskabs-Pagten*, idet det yderligere siges: »Vennen faldt i Frihedskrigen, hans Been smuldre maaskee under Hedebuskene.« Hermed kunne man altså udpege hovedpersonen i den senere historie. Men da denne græker overhovedet ikke omtales i breve eller Dagbøger, er der sandsynligvis tale om et rent kunstnerisk arrangement som forvarsel om historien.

Som påvist af Wilhelm von Rosen i A-iana 3 rk. III 166ff var A stærkt engageret af venskabets mysterier, ikke mindst i forholdet til Edvard Collin, og han nævner i den forbindelse trekantshistorien Antonio-Bernardo-Annunziata i Imp. Hvorvidt *Venskabs-Pagten* yderligere har en direkte biografisk baggrund, sådan som Brix 134f vil hævde det med henvisning til A.s ulykkelige kærlighed til Louise Collin, idet han tolker det som hans afsked med kærligheden til Louise, kan vel diskuteres. Historiens motiv er jo venskabspagten og hvad den indebærer. Et sådant venskab havde A i alle tilfælde ikke med W.Lind, der var blevet gift med Louise Collin i november 1840.

230

Trods henvisninger til dagbogen nævner hverken Brix eller Brix og Jensen von Hailbronners bog. Derimod mener Brix og Jensen (I 407f), at handlingen synes at være påvirket af Heibergs *De Nygifte* (Nye Digte (1841)), hvortil imidlertid må bemærkes, at hovedmotivet i Heibergs romance-cyklus er selve trekantsdramaet og kun Frederiks given afkald ligner Aphantides'.

Endelig skal det nævnes, som påvist af Allan Lund i A-iana 3 rk. I 310ff, at A for at opnå den græske lokalkolorit har benyttet Ferdinand Fengers *Om det nygræske Folk og Sprog* (1832).

31.1Argojat] (gr.) muldyrsdriver, ledede også de rejsendes heste; jvf. Dagbøger 8.4.1841, under en ridetur i bjergene omkring Athen: »Argojaten gik til Fods« (II 176) og BHW I 300. - **7**imorgen gaaer Veien ... skyller bort] sml. Dagbøger 16.4.1841 om den ty. friherre K.G.von Pohland (1802-89): »han havde udstaaet en Deel paa sin Reise til Delphi og var glad jeg ei havde været med; to Gange havde han maatte svømme over svulmende Floder, eengang rev Strømmen ham med« (II 184). - **15**Den eensomme Hyrde] jvf. EDB 208; heller ikke denne hyrde skildres i Dagbøger.

32.3Oleander] Nerium oleander; laurbærrose. - **9**Delphi] oldgræsk by i landskabet Fokis; kendt for sit Apollontempel og tilhørende orakel. - **11**Parnas] Parnassos; bjerget var helliget Apollon og de ni musen. - **11-13**Bækken ... hellig] den kastaliske kilde, nu Hagios Joannes; iflg. sagnet kastede nymfen Kastalia sig i kilden, da hun forfulgtes af Apollon. Kildevandet antoges at kunne begejstre digtere. - **14**fort] videre. - **vorder]** bliver. - **20**Tyrkerne, vore Herrer] Grækenland var 1503-1830 underlagt tyrkisk herredømme. - **31ff.** Folkesangen om Den gamle Hjort er en næsten ordret oversættelse af den ty. arkæolog H.N.Ulrichs oversættelse *Der alte Hirsch und das Reh i: Reisen und Forschungen in Griechenland. I. Bremen 1840.135.* Under sit ophold i Athen var A flere gange sammen med H.N.Ulrichs (1807-43), der var professor ved Athens universitet; jvf. Dagbøger 7.4.1841: »Besøgt Dr Ulrich, som viiste mig flere smukke græske Sange« (II 175; se også BfA H 30).

33.14Lepanto-Bugten] nuværende Korinthiakós Kólpos.

34.14frankiske] den orientalske betegnelse for europæere, specielt vesteuropæere. - **17**Paschaens] tyrkisk ærestitel til militære og civile embedsmænd. - **20**ledede heller ikke] syntes heller ikke om. - **23-24**

Tyrkerne turde ikke drikke deraf] Islam hævder alkoholforbud. - *turde*] måtte.

35.13*spytter ... mit Skjæg*] sml. F.Fenger: Om det nygræske Folk og Sprog (1832): »Naar En befinder sig i en vanskelig Stilling, saaledes, at han maa skade sig selv, hvad han saa gjør, siger han med Ordsproget: 231 [herefter gr. formel] dvs. spytter jeg opad, saa spytter jeg mig i Ansigtet; spytter jeg nedad, saa spytter jeg mig i Skjæget« (114). - **22***harpixet Viin*] retsinato; vin tilsat 1-2% harpiks.

36.1-6 Sml. beskrivelsen af påsken i Athen i EDB: »jeg gik til Hovedkirken, den var pragtfuldt oplyst, aldeles overfyldt med Mennesker; foran Altret stod en Liigkiste af Glas, sammenføiet ved Sølvplader. Kisten gjemte friske Roser, de skulde antyde den døde Christus [...] Klokken Ni om Aftenen begyndte en Sørgemusik, og Toget tog sin Begyndelse fra Kirken gennem Hovedgaden til Slottet [...] En stor Menneskevrimmel bevægede sig fremad, hver Enkelt festligt klædt, hver, selv de mindste Børn, med et langt, tyndt brændende Lys i Haanden [...] Klokken slog Tolv, og i samme Nu traadte Biskoppen frem og forkyndte: Christus er opstanden [...] Alle Mennesker faldt hinanden om Halsen, kyssedes og jubede: Christus er opstanden! [...] Mænd og unge Karle, hver med sit Lys i Haanden, dandsede i en lang Række gennem Byen; Konerne gjorde Ild paa, slagtede Lam og stegte dem paa Gaden; smaa Børn [...] kyssede hinanden og sagde, som de Ældre: Christus er opstanden!« (198f; se også Dagbøger II 179f samt BfA II 31f).

38.7*Smidraki*] jvf. Fenger: Om det nygræske Folk og Sprog: »Et Utske, som Hyrderne godt kjende og ere meget bange for, kaldes [Smidraki]. Det fremstaaer naar man slagter et Faar og skjærer det op, men glemmer at opskjære den indre Mave [koilia] hvori de Urter findes, som Faaret har spiiet [...] Nogle sige, at det seer ud som en Hund eller Ulv, af hvis Mund der udgaaer Ild« (26). - **14***Præsternes*] sml. Fenger: »En Bonde, som kunde læse [...] blev ved Leilighed ordineret. Fordi han blev Præst, forlod han ingenlunde sine Mark-Arbeider, men liturgerede om Søndagen, og gik bag Plougen om Hverdagen« (57). - **21***Patras*] nuværende Patrai, by på det nordlige Peloponnes. - *Corfu*] ø i Det ioniske Hav.

22*vidste*] kunne, forstod, jvf. 39.12.

39.13*Maltas Fæstningsværker*] anlagt i 1500tallet pga. øens strategisk vigtige beliggenhed, jvf. Dagbøger II 149f og EDB 147ff. - **13-14***Ægyptens selsomme Gravsteder*] pyramidernerne.

40.4*Fostaneller*] fustanellaen, skørt på den mandlige græske nationaldragt.

42.23*Brud*] forlovede.

232

En Rose fra Homers Grav

En Rose fra Homers Grav blev først trykt som kap. III i afsnittet *Orienten* i EDB, der udkom 30.4.1842, og blev med enkelte ændringer optaget i EHP 1-62, 3. hæfte, der udkom 15.12.1862.

Om eventyrets tilblivelse vides intet udover hvad der generelt vides om EDB (se indledningen til denne), men i MeE hedder det om rejsen til Orienten i 1841: »Fra *Athen* seilede jeg til *Smyrna*, og det var mig ikke en barnagtig Fornøielse at kunne betræde en anden Verdensdeel, jeg følte en Andagt derved, som da jeg som Barn kom ind i Odense gamle Kirke; jeg tænkte paa *Christus*, der blødte paa denne Jordbund, jeg tænkte paa *Homer* hvis Sange herfra lyde evigt ud over Verden. - Asiens Kyst holdt sin Prædiken til mig, maaskee mere gribende end nogen Prædiken har gjort det i den murede Kirke!« (110, også i MLE I 241). Bemærkningen om *Homer* synes imidlertid at være en efterrationalisering. I Dagbøger 23.4.1841 skildres A.s ophold i *Smyrna* uden at *Homer* nævnes, og det synes først at være i Wien, at han er blevet opmærksom på den græske digters forbindelse til *Smyrna* under læsningen af K. von Hailbronners *Morgenland und Abendland Stuttgart og Tübingen*. I.1841.170ff., idet han i Dagbøger 10.6.1841 skriver: »Homeer ligger begravet nær *Smyrna* og har levet paa *Chios*« (II 248), hvortil dog bør bemærkes, at Hailbronner er langt mere forbeholden ang. Homers grav: »Das sogenannt Bad der Diana ist eben so unbedeutend, wie das sogenannt Grab Homers, zwischen beiden steht aber auf einer leichten Anhöhe das Landhaus eines türkischen Kaufherrn, und diess ist der schönste Punkt, den ich bei *Smyrna* fand« (170).

Rosenmotivet optræder hyppigt hos A, og rosenkysmotivet havde han tidligere i varieret form behandlet i *Rosen-Alfen* (I 177ff) og *Rosenknoppen* (1836; SS XII 94). Kombinationen nattergal og rose nævnes i en sammenligning i KES, hvor det siges, at politimestersønnen Ludvigs forelskede blik til Naomi »omtrent udtrykte Noderne, hvorefter Persiens Nattergal synger sine Sange til Rosen« (167), jvf. også Oehlenschlägers

Aladdin: »ved Nattergalens / Sølvklare Stemme aabner Rosen sig« (Oehl I 305).

44.14 *frankiske*] den orientalske betegnelse for europæere, specielt vesteuropæere.

233

Eventyr og Historier Andet Bind. 1863 EHP 2-63

Bedstemoder

Bedstemoder blev trykt første gang under titlen En Historie i Freia. Nordisk Album for Poesi og Kunst, red. af Carl Borgeard. Bd. I. nr.1, der udkom 5.10.1845. I forbindelse med en planlagt tysk oversættelse og udgivelse i det aldrig realiserede opsamlingsbind Aus meiner Mappe ændrede A i 1847 titlen til *Bedstemoder* (BLorck 125), omend det atter optræder under sin oprindelige titel i et brev til Lorck 28.1.1848 (ib. 151). I 1851 indgik det i I Sverrig som kap. V, for endelig at indgå i EHP 2-63, 1. hæfte, der udkom 9.2.1863.

I Bemærkninger (7) hedder det om eventyrets tilblivelse, at det er skrevet omtrent samtidig med *Stoppenaalen*, som A imidlertid i denne sammenhæng fejlagtigt daterer til sommeren 1846 (se ovf. s. 113). Da Alm viser, at *Stoppenaalen* er skrevet i august 1845, er det vel sandsynligt, at *Bedstemoder* er skrevet umiddelbart efter. De yderligere oplysninger om eventyret i Bemærkninger er da også fejlfyldte, idet A, udover at tro det trykt i Portefeullen, skriver: »man gjorde mig opmærksom paa, at denne Skildring havde Lighed med et Digt af *Lenau*, jeg fandt det Samme da jeg læste dette, og lod derfor *Lenaus* lille Digt sætte som Motto, da Historien første Gang blev trykt.« Mottoet er imidlertid hentet fra Anastasius Grüns (pseud. for A.A.Auersperg (1806-76)) Gedichte (Leipzig 1837.22): Das Blatt im Buche. Som nævnt af Brix 19f udelukker formuleringen ikke, at A på forhånd kan have kendt Grüns digt, hvilket da også er tilfældet, idet han 23.2.1838 skriver til Frederik Læssøe: »Lad Deres Broder sende Dem »Anastasius Grüns Gedichte«; jeg spaaer Dem en Nydelse deraf, som den jeg følte ved første Gang at læse Geijer« (BfA I 408). Som yderligere støtte for sin teori om Grüns umiddelbare indflydelse citerer Brix 20 en optegnelse i Collinske Samling i KB (uden katalogsignatur!), »der maa anses for ældre end Eventyret«. Også Brix og Jensen II 388 citerer dette manuskript (uden signatur!), men synspunktet er nu modificeret til, at optegnelsen »sikkert er ældre end Eventyret«.

Imod Brix' hypotese kan da også indvendes, at selv om 234 Bemærkninger ikke udelukker A.s inspiration af Grüns digt, så kan de mange fejlhuskninger i netop dette afsnit af Bemærkninger ikke tages som et bevis herfor. Vælger man at tage A på ordet, har A da også udelukket Grün som den ydre anledning og inspiration til eventyret. Hertil er endvidere at bemærke, at motivet med den visne blomst i (salme)bogen var et yndet motiv i tiden, jvf. A selv i KES 150 og Oehlenschlägers Hvor blev I røde Roser dog i: Den blege Ridder (1832; Oehl XXVI 44). Brix er endvidere inde på en anden anledning, der synes mere nærliggende. Det gælder sætningen »Øine kunne aldrig døe!« (s.49.3). I et udateret brev fra Carsten Hauch, hvori denne takker for modtagelsen af NEH 3-45, der var udkommet 7.4.1845, og som derfor må dateres kort efter denne dato, omtaler han også datteren Luise Albertine Hauchs død i marts 1844 og skriver bl.a.: »jeg har aldrig seet et slikt bevinget, henrivende Væsen; som en Raa i Skoven, med et Par Øine, som viste, hun havde Ret, da hun engang sagde: Alle kan døe, men Øinene, de kan aldrig døe« (BtA 222).

48.3 *den sorte Kiste*] den almindelige farve på kister i 1800tallet, jvf. I 153.14; 238.5. - **11-13** *Paa Graven ... over det*] sml. *En Rose fra Homers Grav* (IV 43f). - **17-20** *En Død ... komme de ikke*] en hyppigt genkommende tanke hos A lige fra ungdommen af, jvf. skildringen af Frederiksborg Slot under rejsen med Meislings fra Slagelse til Helsingør i maj 1826 i Levnedsbogen: »jeg tænkte paa Christian IV, paa alle de hvis Billeder hang i den store Riddersal; »om de nu kom ned!« tænkte jeg og blev underlig tilmode, men saa fik jeg i det samme den ganske naive Tanke. »De Døde maa jo vide, at jeg ikke kan taale at see dem, jeg vilde døe af Skræk, og saa vise de sig bestemt ikke for mig, det var jo gyseligt ondt og ufornuftigt!« (148f; jvf. også SS IX 65f). Sml. også *Reisekammeraten* (I 70).

Fugl Phønix

Fugl Phønix blev trykt første gang i Den nye Børneven. II. Tidsskrift for Børn, udg. af Julius Chr. Gerson. II. 1. Hæfte, der udkom i maj 1850. Herefter indgik det som kap. III i I Sverrig og blev endelig optaget som et særskilt eventyr i EHP 2-63, 2. hæfte, der udsendtes 10.3.1863.

Om eventyrets exakte nedskrivningstidspunkt vides intet, men ideen er udsprunget af arbejdet med det, der blev til *Paradisets Have* (I 141-53), idet A 1.2.1839 skriver til Henriette Hanck i Odense, at han 235 går med planer om et eventyr, der »handler om *Fata Morgana* og faaer vel dette Navn eller ogsaa Navnet »Fugl Phønix« (BHH 326). Fugl Phønix kom dog kun til at spille en mindre rolle i *Paradisets Have* (I 146.18-29).

Fugl Phønix-figuren, der først omtales af Herodot, men som måske er beslægtet med den ægyptiske fugl Bennu, palmefuglen (Phønix betyder palme) er ofte behandlet i europæisk litteratur og omtales bl.a. i Shakespeares (1564-1616) Stormen III.3. Bortset fra at A måske har kendt den fra Grundtvig (se Helge Toldberg: Grundtvigs Symbolverden. 1950.201ff), har han også læst om den i Atterboms (1790-1855) Lycksalighetens ö (1824-27), der inspirerede ham i arbejdet med *Paradisets Have*. Om Fugl Phønix-figures historie se iøvrigt Fredrik Vetterlund: Sägner om »Lycksalighetens ö« i: Ord och Bild. Stockholm 1921.136ff.

50.21 *Fahluns*] by i Dalarna, Sverige, vokset op omkring kobbergruberne Falu Gruva.

51.4 *Thespiskarren*] se n.t. IV 116.18. - **7** *Odins Ravn*] på Odins skuldre sidder ravnene Hugin og Munin, der hver dag flyver ud i verden og ved deres hjemkomst hvisker Odin i øret, hvad de har set og hørt. - **8-9** *Sangerfesten gennem Wartburgs Riddersal*] se n.t. III 38.27-28. - **12-13** *Spurven ... Vingerne*] den sande poesi (fx A selv) i modsætning til 3.rangsdigtningen (fx fru Gyllembourg). Sml. iøvrigt *Nabofamilierne* (II 116.29ff m. note).

En Historie

En Historie tryktes første gang som kap. XIII i I Sverrig, der udkom 19.5.1851, og blev senere optaget i EHP 2-63, 2. hæfte, der udsendtes 10.3.1863.

Om historiens tilblivelse vides intet, men A havde fra sin tidligste ungdom i skolestile spekuleret over muligheden af de evige helvedesstraffe (se Svanholm 135). Senere aktualiseredes hans spekulationer i forbindelse med den diskussion af apokatastasislæren (dvs. læren om alles lutring og sluttelige frelse, der har udgangspunkt i 1. Tim. 2.4 om at Gud vil, »at alle mennesker skal frelses og komme til erkendelse af sandheden«), som havde rejst sig i kølvandet på Grundtvigs angreb på den rationalistiske professor H.N.Clausen (1793-1877) i Kirkens Gjenmæle (1825). I den forbindelse havde Grundtvigs tilhænger, teologen 236 J. Chr. Lindberg (1797-1857), hævdet læren om helvedesstraffe i Hvad er Kristendom i Danmark (1826).

Denne diskussion, der foruden A også optog digtere som Paludan-Müller og Ingemann i 1830'erne og 40'erne (jvf. Sejer Kühle: Fr.Paludan-Müller. 1941-42. I 107. II 172 og C. Langballe: B.S.Ingemann. 1949.276), smittede også af på den religionsundervisning, A modtog af sin manuduktør, teologen og Grundtvigtilhænger L. Chr. Müller (1806-51), efter at han i april 1827 havde forladt rektor Meisling i Helsingør. I MLE siges det om Mullers religionsundervisning: »Han holdt sig strengt til Bibelens Ord [...] jeg opfattede den igjennem Følelsen og begreb, at Gud var uendelig Kjærlighed; Alt hvad som stred imod en saadan, et brændende Helvede, hvor Ilden er evig, erkjendte jeg ikke og med min fulde Overbevisning udtalte jeg det« (I 97). At disse samtaler gjorde et dybt og livsvarigt indtryk på A fremgår tydeligt af, at præstefruens ord 53.9-13 præcis svarer til A.s egen argumentation i en diskussion med Müller, som er gengivet i Levnedsbogen 174f.

I digterisk form tog A problemet op i Fodreise, hvor han i samtalen med søvngængerens siger: »Der er intet Helvede, ingen Djævel, kan ikke være det, naar vi tænke os Gud som den høieste Godhed. Jøderne kjendte jo ikke til Djævelen i den patriarcaliske Tid, først da de sammenbandedes med Hedninger opstod Begrebet om et ondt og godt Væsen [...] Det Onde her i Verden er selv et saa stort Gode, at en alviis Gud maa lade det existere. - Men en Djævel, et Helvede, er kun de store Requisiter, der hjælper en herskesyg Geistlighed paa Tronen. Intet Menneske, om det stod til ham, vilde have Hjerte til at fordømme, selv den største Forbryder til en evig Straf og Pine, hvorledes skulde da Gud - den høieste Godhed - kunne nedstøde sin kjæreste men vildtfarende Skabning i et Helvede, en evig Marter, hvor Ormen aldrig dør og Ilden aldrig

udslukkes - - -?« (30f, jvf. også s. 50).

Om A.s aversion mod den ortodoxe helvedeslære se også Brudstykke fra en Udflugt i Sommeren 1829 (A-iana VIII 23) samt O.T. (256f).

52.18Orm] billedl.: kval, pine. - **26-53.1**Men udenfor ... Allesammen] sml. *Der er Forskjel* (II 279.29f).

54.8Vraa] krog; skjul; her: inderste indre. - **14**Syndens syvfarvede Bue] udover de fire nævnte dødssynder regnes også misundelse, vrede og sorgløshed iflg. kirkefædrene for utilgivelige (se også *Taarnvægteren Ole* (III 126)). - **19**Schweizeren] portneren, vagten. - **24**Karnailler] simple, tarvelige personer; slyngler. - 30-38 Sml. stil fra skoletiden: »At udvikle den Sætning: Den Gierrige eier ikke sine Rigdomme, men de eie ham« hvor det med forbillede i bl.a. Molières *Den Gierrige* hedder 237 om den gerriges dødsleje: »der ligger han paa det nøgne Straae i et lavt Skuur udtæret paa Legem og Siæl, hans Tanker beskæftige sig ikke med Frelseren men med Rigdommene som han nu skal forlade og det er ham et Helvede, de brystne Øine søge kun det blinkende Guld« (Svanholm 131f). Jvf. også *Fodreise* 44 og 94f.

56.5-6selv i de Onde er der en Deel af Gud] sml. skolestil: »intet Menneske er ganske fordærvet, fuldkomment Ondt, hos Alle findes der dog et eller andet ædelt Træk, hvorledes skulle vel ogsaa Guds fuldkomneste Væsen kunde udarte saaledes« (Svanholm 130f) samt *Dødsøjeblikket* (1829; SS XII 361):

»En Evighed jeg skuer i Alt, selv i mit Bryst.
[...]
I mine Brødres Hjerter nu først jeg læser ret,
Vel er' vi alle Svage, men Ingen ganske slet.
O kunde vi herved saa klart i Andre see,
Som i vort eget Indre, vi gjorde dem ei Vee.«

8ff. Sml. drømmeopløsningen i den oprindelige slutning i *Historien om en Moder* ovf. s. 127f.

Den stumme Bog

Den stumme Bog tryktes første gang som kap. XVI i I Sverrig, der udkom 19.5.1851, og blev senere optaget i EHP 2-63, 2. hæfte, der udkom 10.3.1863.

Ideen til historien fik A under et ophold i Uppsala under sin Sverigesrejse i sommeren 1849 gennem en beretning, den tidligere landkommissær for det vestlige Holsten Thomas Prehn (1801-74) fortalte ham. Det hedder i *Dagbøger* 9.6.1849: »Prehn fortalte om en Begravelse han havde seet ved Dannemora: ude i Bondegården stod i en opreist Løvhytte af Sirener Liget i en aaben Kiste. (Dette kan give Indledning til en Historie, under Ligets Hoved et Herbarium, den stumme Bog, hver Blomst fortæller et Afsnit af hans Liv)« (III 319). Hvornår A er gået igang med nedskrivningen er ukendt.

57.11Herbarium] samling af pressede og tørrede blomster. - **19**Helsen] sundhed og gode helbred.

58.5Liigdugen] klæde der lægges over den afdøde (specielt ansigtet).

- **23**Urtegaard] have. - **24**Nøkrosen] svecisme (näckros) for nøkkerose, *Nymphæa alba*, af åkandefamilien. Mogens Brøndsted mener i *DaStu* 1967.44, at navnet formentlig er valgt pga. dets association til den 238 usalige, uforløste nøkke og til rosen som kærlighedsblomst. - **27**Gedebled] kaprifolium. - 30 *Svalen ... qvivit*] fuglen som symbol på livets kontinuitet sml. *Skygebilleder* 18, *Den fattige Kone og den lille Canarieflugl* (V 227) samt *BuB Tiende Aften* 13.

»Ærens Tornevei«

»Ærens Tornevei« tryktes første gang i *Folkekalender for Danmark* 1856, der udkom december 1855.

I et brev 24.11.1855 til vennen August Bournonville, der på dette tidspunkt med mindre succes var balletmester i Wien, udtrykker A sit håb og sin tro på, at østrigerne vil rives med af egenarten i den danske koreografs balletter, og skriver bl.a.: »Erkjendelsens Sol vil skinne, maa skinne [...] »Ærens Tornevei« gaae vi Alle, hvem Gud forundte at uddele sine Gaver [til] - Jeg har netop i disse Dage skrevet et saadant lille Billede-Stykke til Folkecalenderen, samlet et Dusin af Verdens Stormænd og med tre-fire Linier givet som i et Laterna-Magica-Billed, hvorledes de gik »Ærens Tornevei«, den, vi Alle mere eller mindre kjende.« Herefter opregner A så disse stormænd og slutter: »Det er Historiens store Sandhed, der gaaer gennem alle Lande og vil vedblive i det Store og i det Mindre. Din Tornevei haaber jeg snart sætter Blomster« (BfA II 327f). To dage senere hedder det i et brev 26.11. til Henriette Wulff: »Jeg *tænker* paa min ny Roman og har skrevet to smaa Historier for Folkecalenderen: »Ærens Tornevei« og »*Jødepigen*«« (BHW II 247, jvf. også BLorck 327); på baggrund af denne oplysning og brevet til Bournonville, som Topsøe-Jensen henviser til i BHW III 304, turde hans gisning om, at eventyrene stammer fra 1855 være bekræftet.

Som A skriver til Henriette Wulff, er han begyndt at tænke på en ny roman dvs. At være, og det er måske via forarbejdet til denne, han har fået ideen til historien, idet titlen »*Ærens Tornevei*« er hentet fra en gammel folkebog, som A nævner 59.2-5, hvor hovedpersonen ligesom i At være hedder Bryde. Om han har læst bogen ud over i Rasmus Nyerups referat i Almindelig Morskabslæsning i Danmark og Norge igennem Aarhundreder (1816) vides ikke, jvf. At være 340. Uanset om folkebogen har været inspirator eller ej, er historiens motiv centralt i A.s digtning og kan føres helt tilbage til bemærkningen i hans barndom om, at man går så gruelig meget ondt igennem, før man bliver berømt (MLE I 50) og Ottos replik i O.T. om, at »Tidsalderens store Mænd ere som Bjerghøiderne; det er disse, som vise Landet i det 239 Fjerne og give det Anseelse, men selv have de det magert og koldt. Man kjender ikke engang ret deres Høider« (123).

59.3navnlig] ved navn. - **7**Viderværdighed] modgang, trængsel. - **11**Laterna magica] lat: tryllygte; forløberen for det moderne lysbilledapparat. - **14ff.** Sml. grevens afvisning af Christians anmodning i KES om hjælp, så han kan blive kunstner: »der maa Gjenvordigheder til, for at luttres. Skal der blive noget af Dig, saa hjælper nok en høiere Styrelse, det kan Du være forvissat om« og fortællerkommentaren: »Det var de Icarusvinger han bandt paa Geniets Skuldre; dristigt formede Vinger, men af Bly. Ordene vare jo dog et gammelt Thema, som fra Slægt til Slægt tonede for Kunstnerens Øren og vil med Variationer klinge i Aartusinder, saalænge Verden er den samme, som da den gav *Socrates* Gift og *Christus* en Tornekron« (116f). - **18**Aristophanes's Skyer] i Aristofanes' (ca. 445-ca. 385 f.Kr.) komedie Skyerne (423 f.Kr.) angribes sofismen, som Aristofanes uretfærdigt gør Sokrates til talsmand for, bl.a. ved at denne hænger højt oppe i en kurv, idet den rene tanke nødvendigvis må eksistere i en lige så ren luft (jvf. A.s tidligere positive syn på Aristofanes i Fodreise 60). - **20**mærkeligste] mest bemærkelsesværdige. - **21**de tredivte Tyranner] medlemmerne af den aristokratiske regering i Athen i 404 f.Kr. - **21**Sokrates] gr. filosof (470/69-399 f.Kr.); blev 399 anklaget og dømt til døden ved at drikke skarthydesaft for gudløshed og for at have vildledt ungdommen. - **22**Alcibiades] gr. statsmand og feltherre (450-404 f.Kr.), reddedes af Sokrates i slaget ved Polidaia (432 f.Kr.) under den peloponnesiske krig. - **22**Xenophon] gr. forfatter og historiker (430-355 f.Kr.), elev af Sokrates. Hvertil A sigter med bemærkningen om Sokrates som frelser af Xenofons liv er uvist, idet de ikke har deltaget sammen i nogen krig.

60.3Olietræet] gudinden Athenes symbol; indgår i Athens mærke. - **5**Syv Stæder ... Fødestad] en lang række byer og steder har hævdet at være fødested for Homer, bl.a. Smyrna, Chios, Ios, Cumae, Kolophon, Argos, Athen og Cypern. - **11-12**Hans Sange ... Helte] sml. I Sverrig: »Før Homers Heltetid var der ogsaa Helte, men de kjendes ikke, ingen Digter gav dem Navnkundighed« (105). - **13**Morgenland og Aftenland] orienten og occidenten (Europa), jvf. *Venskabspagten* ovf. s. 228f. - **17**Indigo] mørkeblåt plantefarvestof. - **23**Firdusi] Firdausi (ca.935-1025), persisk digter. Iflg. sagnet havde sultan Mahmud i Ghazna lovet F. 60 000 guldstykker for dennes Scha;hnåme (Kongebogen), men gav ham kun 60 000 sølvstykker. F. delte pengene mellem en badekarl og en mand, der bragte ham et glas øl, og efterretningen herom vakte Mahmuds vrede, så F. måtte gå i landflygtighed. F. vendte senere hjem, og Mahmud fortrød sin handlemåde, men da karavanen med 240 60000 guldstykker drog ind i Tus, F.s hjemby, mødtes den af hans ligtog. - **26**Camoens's] Luis de Camões (1524/25-80), portugisisk digter og forfatter af nationaleposet *Os Lusíadas* (1572). Efter et ret eventyrligt liv i de portugisiske kolonier vendte han tilbage til Lissabon, hvor han levede i yderst beskedne kår. A var tidligt optaget af C.s skæbne og identificerede sig ofte med ham pga. hans fattigdom, jvf. BHW I 67, 70; A&C 110,273. - **37**Salomon de Caus] fr. ingeniør (1576-1626). I *Les raisons de forces mouvantes avec diverses machines* etc. (Frankfurt 1615) har han beskrevet et apparat til at løfte vand ved damptryk, hvorfor fysikeren og astronomen F.Arago (1786-1853) tillagde ham æren for opfindelsen af dampmaskinen. Beretningen om, at den franske statsmand kardinal Richelieu (1585-1642) lod ham indespærre som sindssyg i hospitalet Bicêtre, er fuldstændig uhistorisk. A stiftede bekendtskab med de Caus' skæbne under et ophold på Glorup i juni 1850, jvf. brev til Henriette Wulff 16.6.1850: »blandt [...] historiske Smaatræk jeg i disse Dage har læst, har eet især grebet mig, Historien om Damp-Kraftens Opfinder, den ulykkelige Salomon de Caus, han som først saae i Tanken hvad nu ligger materielt for vort Øie, Dampskibe og Jernbaner; det er Arago, der i vor Tid har givet denne miskjendte Mand sin Hæders Plads« (BHW II 36 samt ib. III 214f, jvf. også en længere optegnelse af A om de Caus i *Collinske Samling* 41.4° KB, ib. III 14). I 1854 havde den no. digter Andreas Munch (1811-84) iøvrigt taget emnet op til behandling i et drama (opført 1. gang på Det kgl. Teater 19.12.1856), jvf. BHW II 170 og Dagbøger IV 150.

61.1*Columbus*] ital. opdagelsesrejsende (1451-1506), Amerikas opdager. A bygger måske på Oehlsenschlägers Øen i Sydhavet, hvor en ung dreng besøger den gamle Columbus i hans fattigdom (iøvrigt uhistorisk, idet C. døde velhavende). I C.s stue var »en stor sort Jernlænke hængende paa et Søm« (III.1825.339), men C. er mild: »Derfor tilgiver jeg ogsaa gierne den usle Bovadilla, der lod mig bringe som Forbryder til Europa, i denne Jernlænke. Og, ved Gud, Lænken hænger ikke der paa Væggen af Hævn, for at anklage ham for Verden; men som et *Memento mon*, om al verdslig Forfængelighed. Og saaledes skal den følge mig i Graven« (343f). C.s fattigdom er så stor, at han må låne af en ven: »Det lader sig rigtignok underligt, at Vicekongen af Indien [: han selv, C.], der fyldte hans spanske Majestæts Skatkammer med Guld skal bede om fem Piastre. Men min Kasse er tom! Jeg har givet Kongen Alt« (342). - **12-13***Aanden i Naturen*] vel allusion til H. C. Ørsteds værk med denne titel (1850). - **14***Galilei*] se n.t. IV 18.15-18. - **15***kraftig*] med kræfter. - **17-18***Den bevæger sig dog*] efter afsværgelsen af sine kætterske ideer skal Galilei efter sagnet have sagt: »Eppur si muove«. - **22***Jeanne d'Arc*] fr. helgen og nationalheltinde 241 (1412-31), deltog i Hundredeårskrigen, fangedes af burgunderne og blev solgt til englænderne, der lod hende anklage og fik hende dømt til brænding på bålet for kætteri og trolddom. - **23***Voltaire*] fr. digter og filosof (1694-1778). - **24***La Pucelle*] fr.: Jomfruen; komisk heltedigt (1755) om Jeanne d'Arc. - **25f.***Christian II*] da. konge (1481-1559); besteg tronen 1513, men måtte pga. sin tilsidesættelse af adelen 1523 forlade Danmark. 1531 vendte han tilbage med frit lejde, men fængsledes og førtes til Sønderborg Slot, hvor han sad til 1549, dog på ingen måde så strengt isoleret, som overleveringen og A med støtte i Allens Haandbog i Fædrelandets Historie⁴. 1849.298 fortæller, ligesom stenbordet iøvrigt er en myte. 1549 overførtes han til et ret frit fængsel på Kalundborg Slot. Jvf. iøvrigt Allen 273: »De fleste af Christiern den Andens Indretninger gik til Grunde med ham selv, og hans Love bleve efter hans Fordrivelse brændte af Adelen paa Viborg Landsthing som »skadelige og stridende mod gode Sæder.« - **31***Fjender skreve hans Historie*] jvf. DH: »hvis hans [: Chr. 11. s] Liv og Levnet havde været beskrevet af en Borger istedenfor en Herremand, af *Hans Mikkelsen* Borgemester i Malmø istedenfor Rigets Cancellær *Arild Hvitfeld*, havde det langt fra ikke blevet saa hæsligt, thi man seer kjendeligen, at mange Ting ere ham paadigtede« (I 130). - **33***Blodskyld*] jvf. blodbadet i Stockholm 1520. - **34-35***ved høien Mast*] allusion til romancen Kong Christjan stoed ved høien Mast fra Johs. Ewalds Fiskerne (1779; Samlede Skrifter III.1916.187). - **35***Tycho Brahe*] da. astronom (1546-1601), fik 1575 Hven som len af Frederik II og opførte her Uranienborg, men måtte af personlige og ideologiske grunde 1597 forlade Danmark (se iøvrigt BHW I 330). - **38***Himlen ... mere*] frit citat efter J.L.Heiberg: Tycho Brahes Farvel (Solen sank bag grønne Lund): »Er ei Himlen allevegne? / Hvad behøver jeg saa meer?« (1819; Poetiske Skrifter III.1862.126).

62.4*Griffenfeldt*] Peder Schumacher (1635-99), da. statsmand, adlet 1673 under navnet greve af Griffenfeld; 1676 anklaget og dømt for landsforrædderi og sad efter 4 år i Kastellet i Kbh. 18 år som fange på øen Munkholm i Trondhjem Fjord i Norge, indtil han i 1698 flyttedes til Trondhjem i delvis frihed. - **5***Prometheus*] gr. sagnfigur, som stjal ilden fra guderne og bragte den til Jorden, hvorfor han til straf lænkedes til en klippe, medens en ørn hakkede i hans lever, der voksede ud hver dag. - **8***Robert Fulton*] amerikansk opfinder (1765-1815); 1807 byggede han dampskibet Clermont, der august s.å. gjorde sin første prøvefart på Hudsonfloden til befolkningens store forbavselse, jvf. Carsten Hauchs roman Robert Fulton (1853 (II del kap. 18)), som A var meget begejstret for (jvf. BfA II 288ff). Se også digtet Dampskibet Gudenaa (1853; SS XII 295). - **23-37***lyksaligt ... Gud*] kunstneren som formidler mellem himmel og jord en central romantisk 242 tankegang; her - i overensstemmelse med europæisk romantisme, der også dyrkede den ufrbråede, progressive - dog i hovedsagen overført til videnskabens og tankens milepæle. Jvf. iøvrigt Skyggebilleder 111, Imp 109, BHH 87 og *Metalsvinet* (IV 18.17-18).

Jødepigen

Jødepigen tryktes første gang i Folkekalender for Danmark 1856, der udkom december 1855, og blev senere optaget i EHP 2-63, 3. hæfte, der udkom 30.3.1863.

Om eventyrets tilblivelse hedder det i et brev til August Bournonville 24.11.1855: »Hvad min Forfatter-Virksomhed angaaer, da har jeg, foruden [...] »Ærens Tornevei«, leveret Folkekalenderen endnu en lille Historie: »Jødepigen«, der vist hører til mine bedste« (BfA II 330).

Som det fremgår af et brev til Henriette Wulff 26.11. (se *Ærens Tornevei* ovf. s. 238), tænkte A på at skrive en ny roman. Det blev til At være, og hvad enten *Jødepigen* har inspireret ham til romanen eller omvendt, så behandler han samme problematik i At være i den jødiske Esthers skikkelse, om hvem det hedder: »hun, *Jødepigen*, bøiede sig mod Korsets blødende Rose, *Messias*, Frelseren, om hvem det gamle Testaments Propheter og Skjalde sang, han, som fødtes, lærte og døde, for at hver den som troer ikke skal fortæbes, men have det evige Liv« (148).

Såvel Brix 58 som Svend Larsen i A-iana 2 rk. III 20 mener, at historien bygger på en barndomserindring, idet den i MLE I 36 nævnte Hr.Carstens' Drengeskole i virkeligheden var for jøder. Mellem drengene var dog en pige, som A sluttede sig til, og såfremt hun også har været jøde, har det været Sara Heimann, født 1804, der senere blev tjenestepige. Iøvrigt formoder man, at hun også har været model til Naomi i KES, uden at de to dog har nogen karakterlighed.

Om historien hedder det i Bemærkninger, at der i den »er gjenfortalt et ungarsk Sagn« (12). Det drejer sig om fortællingen Edie Rache om Peter von Szápár i Alois Freiherrn von Meduyánsky: *Erzählungen, Sagen und Legenden aus Ungarns Vorzeit* (Pesth. 1829. 105-119).

64.16-17*Kom Sabbathens Dag ... hellig*] 2.Mos. 20.8. - **35***Pascha*] tyrkisk ærestitel til militære og civile embedsmænd.

65.31*Ær din Fader og din Moder*] 2.Mos. 20.12.

66.19-20*han ledsager os over Døden*] fri gengivelse af Salme 48.15. - 243**20-21***han besøger ... meget rig*] fri gengivelse af Salme 65.10. - **23-24***en Daab af Ildslue*] jvf. pinseunderet i Apostlenes Gerninger 2.3-4. - **34-38***Og Guds Sol ... Christo*] sml. *Der er Forskjel* (II 280) og *Vinden fortæller om Valdemar Daae* (III 112). - **39-40***Johannes ... Hellig-Aand*] Apostlenes Gerninger 11.16.

244

Nye Eventyr og Historier Anden Række. Første Samling. 1861 NEH 5-61

Tolv med Posten

Tolv med Posten tryktes første gang i NEH 5-61, der udkom 2.3.1861.

Julen 1860 tilbragte A hos fru Henriette Scavenius på Basnæs, og 25.12.1860 skriver han i Dagbøger: »Skrev Eventyret »Tolv med Posten«, det jeg iaftes fik Ideen til« (IV 474). Lidt nærmere besked om tilblivelsen får vi af et brev til Henriette Collin 28.12.: »Jeg er meest paa mit Værelse, arbejder mere end jeg gjør det naar jeg er i Kjøbenhavn; foruden Visen til Deres Svigerfader har jeg nu skrevet et nyt Eventyr: »De tolv med Posten«« (BEG II 396). At juleferien virkelig havde været en intensiv arbejdsperiode, hvor A i høj grad var overladt til sig selv pga. fru Scavenius' depressive natur, bekræftes i endnu et brev til fru Collin 2.1.1861: »De fjorten Dage her paa Landet have ikke været muntre, jeg har derfor ganske betragtet dem som Arbejds Dage og virkelig udrettet en Deel [...] og [...] bragt paa Papiret endnu tre nye Eventyr, »Tolv med Posten«, - »Skarnbassen«, og »Sneemanden«« (ib. III I).

Beklageligvis kommer A intetsteds ind på, hvad det var, der juleaften gav ham ideen til *Tolv med Posten*, men i en efterskrift til en udgave af eventyret (1940) mener H.G.Olrik, at inspirationen muligvis skal søges i en oplysning i Dagbøger 24.12.1860 om, at A havde fortalt toldforvalter Marcus Jürgensen (1798-1879) fra Næstved og dennes familie om Le Locle i Schweiz, hvor A i 1833 og sommeren 1860 havde gæstet hofurmager Urban Jürgensens slægtninge, familien Houriet. Netop rejsen 1833 var foregået med diligence (MLE I 142f), og minderne om dette transportmiddel kan have givet ham lyst til at skrive et dagvognseventyr i forbindelse med det tilstundende årsskifte.

Litterært har eventyret rødder tilbage til den dybe følelse for årets gang og dets højtider, som var udsprunget af romantikens enhedslære. E.T.A. Hoffmann hører således i *Die Abenteuer der Silvesternacht* tiden bevæge sine frygtelige hjul og ser året som en tung vægt rulle ned i den dunkle afgrund, ligesom også Oehlenschläger har beskæftiget sig med motivet i *Jesu Kristi gientagne Liv i den aarlige Natur* (1805) og Chr. Winther i *Indskrivter paa min Søsters Rokkebrev* (1828).

245

A selv havde beskæftiget sig med motivet i *Aarets Historie* (II 217ff), *Aarets Børn* (1840; SS XII 34), *Aarets Tolv Maaneder* (1832), der alle i sidste instans findes i kim i *Fodreise* (35).

71.3*sloge de en Potte paa Døren*] se n.t. II 218.4.

72.1*Presenter*] gaver. - **7-8***Hans Reisegods ... Katten*] sml. *Aarets Børn*: »Hans [: Januars] Broder, Februar ved Navn, / »Slaaer Katten af« hver Fastelavn« (SS XII 35). - **17-18***han var i Familie ... Veir-Prophet*] jvf. Thiele2 III 4: »Som Veiret er de fyrretyve Ridderes Dag, (d. 9de Marts) vil det blive i fyrretyve Dage.« - **17de fyrgetyve Riddere] iflg. sagnet 40 kristne romerske soldater, som i Lillearmenien år 320 led martyrdøden, da de nægtede at ofre til guderne. - **19***Violer*] martsviol; viola odorata. - **27-28***Flyttedags-Commissair*] iflg. plakate af 1.7.1799 var til- og fraflytninger i forbindelse med lejemaal normalt sat til 3. tirsdag i april. - **35***Skovmærker*] bukhar; *Asperula odorata*. - **40***Christian Winthers »Træsmit«*] aktuel hentydning, idet Chr. Winthers (1796-1876) *Træsmit* (oprindelig en del af *Digte* (1828)) netop forelå i en ny udgave til julen 1860.**

73.1*Smaadigte af Richardt*] Chr. Richardts (1831-1892) debutdigtsamling *Smaadigte* udkom julen 1860 (på titelbladet 1861). - **5***Syvsovere*] Syvsoverdag 27. juni; opkaldt efter 7 kristne, som iflg. sagnet blev muret inde i en hule under kejser Decius' (201-(249-)51) forfølgelser, hvor de faldt i søvn og først vågnede 447. Iflg. folketroen vil den som på syvsoverdagen ligger i sengen til kl. 7 komme til at stå sent op hele året (Thiele2 III 26). A anvender her udtrykket som synonymt med dovent tjenerskab. - **11***vel ved Magt*] kraftigt bygget. - *Panama-Hat*] stråhat, opr. flettet af palmeblade fra Sydamerika. - **16***Crinoline*] kurveformet skelet af fiskeben el. stålfjedre båret af kvinderne under skrøterne for at holde dem ude; var netop på mode omkr. 1860. - **17**-*bimpel*] lille trætoende. - **18-19***Æde sit Brød ... skal man*] I.Mos. 3.19. - **26-27***Her stod ... Reisegods*] sml. *Aarets Børn*: »September har en Farvepot, / Han maler baade Stort og Smaat« (SS XII 35). - **28***Sædemaaned*] den olddanske betegnelse for oktober. - **31-32***en engelsk Plov*] den oprindeligt engelsk-fremstillede svingplov afløste i løbet af første halvdel af 1800tallet gradvis den middelalderlige hjulplov. - **35-36***Condition*] tjenesteplass; 1.11. var skiftedag for tjenestefolk, der fæstedes for det næste halve år. - **37-38***Savskærer-Mester for Lauget*] i **k** har A oprindelig skrevet »Savskærer, Mester for Lauget«, men i **r** er kommaet erstattet med », som A brugte i samme betydning som komma. Sætteren har imidlertid misforstået tegnet og antaget ordene for en sammensætning. Løvrigt er savskærerlauget med laugs Mestre A.s egen frie opfindelse. - **38-39***skære Skøjter*] før stålskøjten opfindelse bestod skøjten af et aflangt træstykke, på oversiden glat tilpasset til en støvlesål og -hæl, og 246 på undersiden bådformet og afrundet med skøjtejernet indfældet. Skøjten fastspændtes til støvlerne med læderremme.

74.1*ludpotten*] lerpotte med gløder i til at varme fødderne ved, opvarme senge o.l. - **9-10***Knittergulds-* flitterguld, tyndt messingblik. - **14***Tylten*] egl. tylvt; 12 personer, der tilhører en sammenhørende gruppe. - **15***Capitainen*] en anakronisme såfremt A har tænkt på Vesterports vagt i Kbh. (nedlagt 1857), idet der ikke i A.s tid i Kbh. havde været en kaptajn til at kommandere portvagten.

Skarnbassen

Skarnbassen blev trykt første gang i NEH 5-61, der udkom 2.3.1861.

I MLE hedder det under året 1860: »I et Nummer af »Household words« havde Dicken's samlet en Deel arabiske Ordsprog og Talemaader, mellem disse fremhævede han i en Note:

»When they came to shoe the Pasha's horses, the beetle stretched out his leg. (Arabic.) This is exquisite; we commend it to the attention of Hans Christian Andersen.« Jeg følte stor Lyst til at give Eventyret, men det kom ikke. Først nu, ni Aar efter, netop paa Aarets næstsidste Dag, under Besøget paa Basnæs, hvor jeg tilfældigt læste Dickens's Ord, sprang pludseligt frem Eventyret »Skarnbassen« (II 235, jvf. Bemærkninger 19).

Til supplement af disse detaljerede oplysninger skal anføres, at det omtalte nummer af Household Words var februarhæftet 1852 s. 539, samt at Anne Lohrli i The Dickensian (LXII. 1966.5-13) har gjort opmærksom på, at citatet forekom i en artikelrække med den fælles overskrift Strings of Proverbs. Artiklen var uden forfatterangivelse og ikke, som A troede, skrevet af Dickens selv, men af en af hans medarbejdere Richard H. Home.

Som nævnt er eventyret skrevet på Basnæs, og i Dagbøger 30.12.1860 noterer A: »Fik et rart Brev fra Mathilde Ørsted, som gjorde mig eftertænsksom i mit slette Humeur og min Mangel paa Tillid til Gud. Jeg skrev et Eventyr Skarnbassen, læste det og forunderligt syntes det passe paa Meget, jeg ikke havde tænkt paa

under Nedskrivningen« (IV 476); jvf. også *Tolv med Posten* ovf. s. 244. Sin vane tro læste han efter hjemkomsten til København eventyret op for venner og bekendte inden den endelige renskrift. 4.1.1861 gjaldt det Jonas Collin d.æ. og Drewsen (*Dagbøger V 2*), 9.1. Ørsteds og Henriques (ib. V 3). 10.1. blev det renskrevet og derpå læst for Thiele og kammerherreinde Neergaard (ib. V 3f).

247

76.8*Vorherres Høns*] mariehøns, *Coccinella septempunctata*. - **20***Livhest*] yndlingshest. - **32***hoftede lidt*] stilnede lidt af. - **35***Dynge*] gødning. - **40-77.9***Der sad paa Linnedet ... Fædreland*] sml. optegnelse fra foråret 1859 i *Optegnelsesbog II,2* (Bl 3v): »Regnen skyllede ned, der laae Linned paa Blegen, og paa Linnedet sad to Frøer, de sagde: »Det er et velsignet Veir! det forfrisker og saa holder Lintøiet her saa deiligt Vand, saa det kriller i Bagbenene, som om jeg skulde svømme!« - »Jeg gad nok vide,« sagde den Anden, »om Storken deroppe paa sine mange Reiser i Udlandet har fundet et bedre Climat end vort; saadan en Rusk og saadan en Væde! det er ligesom man laae i en vaad Grøft« (FoF X 131).

77.3*kriller*] kilder, klør. - **7***er man ikke ... Fædreland*] en bebrejdelse A ofte følte sig udsat for, jvf. KES 185, *Ole Lukøie* (I 174.35), *Under Piletræet* (II 272.33) og *Hurtigløberne* (III 95.21). - **19ff.** Blandt de »Eventyr som kunne skrives«, som A har noteret ned i foråret 1859, findes under bogstav Ø titlen Ørentvisten (ovf. s. XIV). I *Collinske Samling 36.4°* (KB) findes et udkast til dette eventyr, som imidlertid aldrig blev realiseret i sin helhed, men istedet blev benyttet i *Skarnbassen*. - **21***Hunnerne ... Moderkærlighed*] en zoologisk korrekt iagttagelse, jvf. R.Spärck i *A-iana 2 rk. IV 202*. - **23-30***Vor Søn ... Skarnbasse*] sml. *Optegnelsesbog 11,2* (Bl 9r): »Vor Søn er blevet forlovet, han er ikke Noget og har ikke Noget, men Forlovelsen holder ham i Ungdoms Aar fra Udskeielser og er ham en Spore til at bestille Noget. Det er igrunder glædeligt - Vor Søn siger Andre Forældre om deres, er lidt ung, maa løbe Hornene af sig, det er bedre end at forlove sig uden at have Noget, løbe sammen til daarligt udsigt! - lad ham rase ud - det er vist glædeligt« (FoF X 131). - **24-25***krybe i Øret*] ørentvisten ansås tidligere istand til at kunne krybe ind i øret og overbide trommehinden med sin tang. - **30***Skabelonen*] udseendet, skikkelsen.

78.5-7*Det er langt ... døde jeg*] sml. *Den grimme Ælling* (II 31) og *Den lykkelige Familie* (II 157).

79.10-12*Allah ... Alkoranen*] reminiscens af dervischens tale til Aladdin i *Oehlenschlägers Aladdin* (Oehl I 251f):

Troer du, der er en Gud, en eneste,
En Skaber, Giver, Midler og Opholder [...]
Som skuer, i den sorte Nat den sorte
Skarnbasses Kryben paa den sorte Steen.

26-27*transparente*] gennemskinnelige.

80.3-6*Skarnbassen ... ud at seile*] sml. KES: »Fiskerens Børn trak deres Skib frem, gjort af Faderens Træsko, men smykket med Mast og Vimpel; det seilede i det salte Vand, ligesom de andre velbemandede Skibe. Et stort glimrende Insect fløi tilfældigviis om det lille Fartøi, satte sig paa Sømmen af det svulmende Seil og slog med sine 248 gjennemsigdge Vinger. Det var en levende Passageer, de havde ombord, og derfor var det, at Børnene klappede i Hænderne« (34);jvf. også *Hjalmars træskobåd* i den kasserede kladde til *Ole Lukøie* i *Buket 57*. - **23-24***Nu kjender jeg Verden ... nedrig Verden*] sml. *Skyggen* (II 135). - **24***Honette*] hæderlige, ærlige. - **30***creperer*] ærgrer.

Hvad Fatter gjør, det er altid det Rigtige

Hvad Fatter gjør, det er altid det Rigtige tryktes første gang i NEH 5-61, der udkom 2.3.1861.

Efter sin udenlandsrejse 30.5.-10.11.1860 og nogle dage på bl.a. Basnæs og Holsteinborg var A 23.11. ankommet til København, men først 4.12. fik han åbenbart tid til at veksle sine rejsepenge. Det hedder i *Dagbøger* herom: »Byttet mine Guldpenge og tabt paa hver Napoleon 14 B efter Indkjøbsprisen« (IV 471). Dette gav tilsyneladende A ideen til eventyret, idet han noterer i *Alm 5.12.*: »Skrev Historien om Manden der byttede«, medens *Dagbøger* er noget mere udførlig. 5.12. hedder det: »Blev hjemme hele Aftenen og skrev den gamle Historie om Manden der bytter Hesten for Koen &c« og 7.12.: »Fuldendt Historien om at Bytte« (IV 471). Allerede 15.12. er det iøvrigt sammen med fem andre eventyr med på programmet ved en oplæsning i *Studenteforeningen* (ib. 472).

I Bemærkninger skriver A, at eventyret er en genfortælling af et af de folkeeventyr, han havde hørt som

barn (19). *Hvad Fatter gjør, det er altid det Rigtige* er dermed det ene og iøvrigt sidste af de syv eventyr, som Georg Christensen har påvist er gendigtninge af danske folkeeventyr, og han henregner det (s. 168) under nr. 104: Den fromme Kone i Sv. Grundtvigs eventyrregistrant. Det findes således i flere opskrifter fra årene omkring 1855-56, men også i en trykt version i en pjece fra 1756 med titlen Tolv moralske Lystigheder, / Blandet / med fornøvelig Alvor / Mine kære Landsmænd / Til / Behagelig Tieneste / Med fuld Forsikring om denne, / efter Ønske finder deres Bifald, skal flee/re udi samme Materie frem/skinne saa snart GUD / mig under / Bedre Stunder«, hvor handlingen er henlagt til Danzig (se iøvrigt Else Marie Kofod 41f og 95ff).

Som A selv siger, har han genfortalt folkeeventyret på sin egen måde. Forskellen er, at medens folkeeventyret aldrig giver en psykologisk motivering for mandens handlemåde, sker dette hos A, idet manden hele tiden har konen i tankerne. For det andet aktualiserer A 249 eventyret ved at indføre de to tidstyper: excentriske engelske turister, hvor det i folkeeventyret er den sidste køber, der vædder på, at konen bliver vred.

82.8-16*Du har seet ... Alle og Enhver*] sml. Moderen med Barnet (Hist, hvor Veien slaar en Bugt) (1829; SS XII 49f). - **12-13***Bagerovnen ... Mave*] sml. KES 58 og *Hyldemoer* (II 175).

83.36*Stenten*] overgangen over et gærde.

84.6*Bommandens*] passede bommen og opkrævede vejafgift af de rejsende, jvf. »Adgangen til Staden havde ogsaa andre Forhindringer [end byportene] [...] Desuden var der et Bomhus, hvor Bøndervogne hver Dag, men andre Vogne paa Søn- og Helligdage maatte betale Bompeng for at komme ind i Staden« (J.Davidsen: *Fra det gamle Kongens Kjøbenhavn*. I. 1880.6f). Se iøvrigt *Hvad man kan hitte paa* (V 108).

85.9*Skipbund*] 160 kg. - **10***Det er nok at give Skjeppen fuld*] det er nok en ordentlig fortjeneste; skæppe: 17.39 l. - **12***Strygmaal*] strøget mål, modsat topmål dvs. rigeligt mål. - **14***Top! top!*] almindelig bekræftelse på væddemål; ordspil på Topmaal.

De Viser Steen

De Viser Steen blev første gang trykt i Folkekalender for Danmark 1859, der udkom december 1858.

Om eventyrets tilblivelse vides intet andet end en bemærkning i et brev til Signe Læssøe fra Basnæs 21.12.1858, hvori A takker for et brev og fortsætter: »Jeg skrev ikke øieblikkelig!; jeg vilde, at De først skulde have fra mig mit Nyeste, det eneste Eventyr, jeg i den sidste Tid har skrevet: »De Viser Steen«« (BfA II 401). Eventyret må altså være skrevet i efteråret 1858.

De Viser Steen med dets behandling af troen, der løser livets og dødens gåde, betegner for så vidt et nyt trin i A.s religiøse udvikling væk fra hans ungdoms rationalistiske fornuftstro, men genoptager motiver og temaer fra det tidligere forfatterskab, således som det fremgår af Bemærkninger (19f).

Motivet med brødrene, der føres rundt i verden, specielt den fjerde broders flyvning, leder tanken tilbage til *Paradisets Have* (I 141ff), ligesom der går en linie fra *Sneedronningen* (II 49ff) over *At være* og *En Historie fra Klitterne* (III 169ff), når det gælder udødelighedstroen. Endvidere knytter eventyret sig til *Skyggen* (II 129ff) ved 250 tematiseringen omkring det gode, det skønne og det sande, og endelig minder motivet med datteren, der forløser sin fader, om *Dynd-Kongens Datter* (III 63ff).

Udover de mindelser, der er tilbage i A.s egen produktion, skal nævnes, at *De Viser Steen* tilhører den gruppe eventyr, der er bygget over folkeeventyrets grundstruktur. Rubow 42 og 157 nævner Winthers Historien om de fire Brødre og Grimms Livsens Vand, ligesom man også kan nævne Grimms samt Asbjørnsen og Moes versioner af Guldfluglen, som Ingemann også har brugt, jvf. Guldfluglen eller Den plukkede Høne (Samlede Skrifter 2. 3. afd. 1878. XIII). Motivisk og i sin opløsning har eventyret desuden fællestræk med Ingemanns eventyr *De fire Rubiner* (Samlede Skrifter 2. 3. afd. VI.1862).

87.3-6*Holger Danske ... som Christiern Pedersen siger det*] Kong Olger Danskes Krønike, udsat paa Dansk af Christiern Pedersen. 1855.6 (se iøvrigt n.t. IV 184.24-26). - *Christiern Pedersen*] forfatter og oversætter (ca. 1480-1554); bl.a. udgiver af Saxos Danmarkshistorie (1514) og Jærtegnspostil (1515) foruden den ovennævnte udg. af Olger Danskes Krønike (1534). Nært knyttet til Christian II fulgte C. P. kongen i landflygtighed, indtil han 1532 vendte tilbage og slog sig ned som bogtrykker i Malmø. - **7-8***Jon Præst*] eller Johannes Presbyter; middelalderlig sagnskikkelse, der iflg. folketroen herskede over et stort og

mægtigt rige dybt inde i Asien som præstekonge. Sagnene om Johannes Presbyter er samlet i folkebogen Jon Præst, udg. af Chr. Pedersen 1510 (seneste udg. v. Allan Karker 1978); iflg. et af sagnene var J. P. en frisisk kongesøn, der ledsagede Holger Danske på hans tog til Asien. Efter erobringen af Indien indsatte Holger Danske J. P. som kejser over alle indiske lande. Jvf. også Fodreise 54, DtB 140, 250. - **15ff.** *Solens Træ*] hvorfra A iøvrigt har forestillingen om solens træ vides ikke, men udgangspunktet er muligvis banyantræet (*Ficus indica*), der vokser i Ostindien og som iflg. Dansk Ugeskrift I. 1832.217 »har den Egenskab, at Grenene sænkes ned til Jorden, skyde Rødder og danne nye Stammer, der blive i Forbindelse med Moderstammen. Derved dannes der med Tiden en heel Lund af et eneste Træ, som frembringer de herligste naturlige Buegange. Formedelst dets Vedvarende, vidtudbredte Grene og velgjørende Skygge ansee Hinduerne det som et Emblem paa Guddommen og vise det næsten guddommeligt Ære. Brahminerne tilbringe en stor Deel af deres Tid i andægtig Eensomhed under dets Skygge.«

88.9ff. Sml. beskrivelsen af Krystalpaladset (opført 1851) i London i Dagbøger 15.6.1857: »Glaspaladset seer ud som en Fee By, med Gader svævende og udstrakte; et stort Basin af Marmor var der med røde, hvide og blaae Lothus, Slyngplanter snoede sig op af Søilerne, 251 Statuer og blomstrende Træer rundt om; Skikkelser af Vilde under deres naturlige Træer, ogsaa et Kjæmpetræes Stamme saae jeg; der var pompeianske Stuer, franske Gallerier, Alt phantastisk i hinanden, arabeskartig, og Solen skinnede paa Glastaget, Seil var spændt ud derinde mod Straalerne Vinden susede udenfor, og da Sang og Musik brusede, snurede det i mit Hoved, jeg var nærvædt at komme i Taare. Udenfor sprang siden Vandene, det var som gik vi i Undines Have; Regnbuer spillede, der var vist over hundrede Fontainer, kun den blaa Grotte har viist en saadan Tryllemagt« (IV 245). - **16-18** *her i Væggene ... Alt hvad der skete*] sml. *Paradisets Have* (I 150). - **27** *Kong Salomon*] israelsk konge (ca. 965-926 f.Kr.). - **33** *i hvor højt han*] hvor højt han end. - **35ff.** Et udtryk for A.s udogmatiske kristendom og modstand mod kødets opstandelse. Sml. også Aarets tolv Maaneder. November (1832; SS IX 57):

Efter Løvfald kommer Vaaren,
Bringer atter grønne Blade;
Derfor Du, naar Hjertet isner,
Troer, en nyfødt Vaar Dig venter.
Slægter fødes; Skoven grønnes,
Men husk paa: det Løv, som falder,
Aldrig dette grønnes mere.
Det er kun i nye Slægter
Livet groer for Evigheden.

Jvf. også At være 227.

89.5-6 *og han saae ... det Samme*] sml. H. C. Ørsted: Nyt Vaftrudnersmaal (Kjøbenhavns flyvende Post. 1830. Nr.96):

Ei paa Jordens Klode
Oven er og Neden.
Frit i Rummet holder
Den en mægtig Kraft,
Som mod Klodens Midtpunct alting driver,
Saa det staaende paa Jorden bliver.

29 *Som den vise ... Sprog*] iflg. 1. Kongebog 4.33 udstrakte Salomons visdom sig kun til at tale om alle dyr, ikke med dem.

91.16-17 *hver af dem havde især en Sands ... de andre*] alm. eventyrtræk, sml. Grimms De seks Tjenere og Historien om seks, der kommer gennem hele Verden. - **21** *lige ind i Menneskenes Bryst ... Glasrude for*] sml. Fodreise 77 og volontøren i *Lykkens Kalosker* (I 227).

92.6-7 *Djævelen ... Fader*] Johs. 8.44. - **10-11** *blæste Djævelen ... Øiet*] sml. *Sneedronningen*. Første Historie (II 49f). - **13** *Djævelen ... Bjælke*] jvf. Matthæus 7.3. - **24-25** *høre Græsset gro*] jvf. Heimdal, der iflg. nordisk mytologi besad denne evne. - **37-38** *der kom Gadedrenge ... der gjør det*] jvf. litteraturrevyen i Fodreise, hvor A lærer, »at det ikke er blot 252 Skoledrengene der mishandle en Digers Mesterværk [...] nei, det er ogsaa gamle Drengene her i Livet der ganske artig forhude en Digter« (59).

93.5 *Tjadder*] snak, pjadder. - **5** *seigholdte*] hårdnakkede. - **7** *Omgang*] omgangskreds, »det gode selskab.« - **29** *Kippe*] beværtning, knejpe. - **38** *givet ham i Skjenk paa Vuggen*] givet ham i vuggegave.

94.9-13 *den yndigste Rose ... ikke gjøre*] ideen stammer fra kladden til digtet Den vaade sorte Snegl ved Rosen sad (1855-56; Optegnelsesbog 11,3. Bl 2 r), som dog først tryktes i Figaro nr. 84. 3.11.1867 (SS XII 413). - **31** *blev reent henne i det*] blev henrevet. - **35-36** *Det var mig ... røget*] ordspil på udtrykket »han gik op i Røg og Røgelse« om den overdrevne smiger.

95.20*Ere Luftballonerne opdagede*] luftballonen blev opfundet af brødrene Montgolfier 1782, men den aktuelle baggrund er Victor Granbergs mislykkede ballonopstigninger i København 12.7. og 26.7.1857, se n.t. *Flaskehalsen* (III 31.22-23). - **28***chemiske Svovlstikker*] en ret ny opfindelse der først blev almindelig i 1830'erne.

96.10-11*Og Ballonen ... Kirkespiret*] sml. den poetiske herres rejse med dykkerklokken under havet i Fodreise: »Med eet min Klokke ned ad foer, den blev for tung for Vandet. / Og som *Münchhausens* Hest den hang paa Klokke-Spiret strandet« (84f). - **21***Een stolt af sin Nøgle bagpaa*] som symbol på kammerherreværdigheden (2. rangklasse nr. 5) bæres en forgyldt nøgle på højre frakke- eller kjoleskøde. - **30***Dovenskab er en Rod til alt Ondt*] gammel talemåde.

98.5-27 Digtet er først trykt i Ydun, Maanedsskrift for Damer, Nr. 1, Nytaarsdag 1855 s. 4 sp. 2 (se også BHW II 185) under Titlen Tro det Bedste.

99.2*forsmsgtende*] tørstende.

100.15ff. Sml. I Sverrig 120. - **22***Ildsøilen ... Canaanslandet*] 2.Mos. 13.20.

Sneemanden

Sneemanden tryktes første gang i NEH 5-61, der udkom 5.3.1861.

I Bemærkninger hedder det om eventyret, at det er »skrevet ved Juletid under et Ophold paa det smukke *Basnæs*« (20). Denne oplysning kan uddybes gennem et brev til Henriette Collin fra Basnæs 2.1.1861, hvor A fortæller om sin flid som følge af den triste stemning, der herskede pga. fru Scavenius' depressive natur. Efter en opremsning af sin virksomhed nævner han tilsidst *Sneemanden*: »det sidste 253 skrev jeg paa Aarets sidste Dag og reenskrev det igaar paa første Januar« (BEC III 1). Dagbøger belyser såvel inspirationskilden som tilblivelsen. 31.12.1860 noterer han: »Kok og klart Veir [...] Krille Frost under Fodsaalen [...] I Dag skrev jeg et Eventyr Sneemanden« (IV 476). 1.1.1860: »Idag er det 10 Graders Frost. Isen ligger langt ud. Sneen er som oversaaet med Diamanter [...] Reenskrevet Eventyret Sneemanden« (V 1). 4.1. kunne han så endelig læse det op for den gamle Jonas Collin og Drewsens (ib. V 2).

At vinterkulden på Basnæs har været den ydre anledning til eventyret, jvf. 102.19f, ses også af optegnelsen Frostveir 1860, Basnæs mellem Juul og Nytaar i Optegnelsesbog 11,4 (BI 2r): »Sneen er blændende hvid og knager under Fødderne som Stivelse, Træerne see ud som hvide Koraller, de skinne mod den graa Himmel som strømede der et hvidt Lys gennem Grenene. Birken bevæger sig der ved i Vinden. Man seer anderledes end om Sommeren, naar Bladene dække, de utallige Skud og Grene, den ene springende frem fra den anden, en Kniplingsvæv kunstig og blød, der skinner Diamantstøv fra Sneen, Luften er nu klar, næsten blaa grøn med violette Skyer, Solen som et rødt Guld. Ikke en Fugl, Spoer af Dyr i Sneen« (FoF X 142).

102.5*klattet*] klasket. - **19-26***Alle Træer ... Vinden*] sml. Dagbøger 28.12.1860: »Deilig Rimfrost; Træerne som hvide Koraller; Birkegrenene bevægede sig i Vinden« (IV 475).

103.9 »*Kjærrrr-restefolk!*« *sagde Lænkehunden*] sml. Skyggebilleder, hvor A sammenligner italiensk og dansk: »*Kjærlighed!* - hu! hvor hæsligt haardt og snurrende klinger dog paa Dansk, dette Ord, der skal udsige det meest Aandige i Sjæl og Tanke. »*Kjærlighed!*« - o, han har slet ikke kjendt og følt den, som opfandt dette hæslige, skurrende Ord. - Det har vist været en gammel, gnaven Papa, der misundte de unge Hjerter deres salige Drømme, og nu som en Lænkehund snærrede af deres, som han kaldte det: »*Kjærlighed.*« -« (84). - **14***naar man er født igaar*] ordspil på tidspunktet for snemandens tilblivelse og talemådens betydning: være uvidende, uskyldig som et nyfødt barn. - **20-23***Hvalp ... Lommetørklæde*] jvf. Dagbøger 1.1.1861 om fru Scavenius' selskabsdame Agnes Dunlop (1830-1908): »Miss tørrede Lordis Mund med Servietten vi bruge ved Bordet, jeg skjændte over dette Svineri« (V 1) samt A. L. Drewsens (1803-85) optegnelser om A: »D. 4. Januar 1861: »Det var tydeligt af hans Fortælling om Hunde paa Basnæs at see, at han derfra havde taget Ideen om Hunden i Sneemanden« (Personalhistorisk Tidsskrift 11 rk. IV 144). Jvf. også »*Alt paa sin rette Plads*« (II 248). - **38***en lang Hals med Messing-Tromle*] på kakkellovnsrøret var ofte anbragt en kasse, tromlen, hvor røgen blev ledet igennem.

254

104.15*Been for Been*] ordspil på talemåden: øje for øje og tand for tand (G.T.).

105.20Kakkelovnskraber] redskab til at skrabe eller rage op med i kakkelovn; jvf. iøvrigt Brix 175, der tolker kakkelovnskraberens som Riborg Voigts brev til A, hvori hun afviser ham, et brev A bar i en læderpose på brystet ved sin død. - **26-31**Skyd frem ... saadan tid] egl. vers 7-12 i digtet Foraar i Vinteren, som iflg. digtets undertitel er skrevet på Basnæs 2.1.1859, altså året før *Sneemanden*. Ved optagelsen i eventyret ændres dog v. 10 fra »Alt Foraar anden Januar« og v.12 fra »Kom kjære Sol, kom saadan lidt« (trykt i J.Skjerk: H.C.Andersen som hus-poet. Aarhus 1981.58).

I Andegaarden

I Andegaarden blev trykt første gang i NEH 5-61, der udkom 2.3.1861.

Om baggrunden for eventyret fortæller Nicolaj Bøgh i artiklen H.C.Andersens Værtinder (Illustreret Familie Journal 1885. Nr. 43.341): »Hans Afbenyttelse af Bekjendtskabskredsen fremgaar [...] af følgende Udtalelse, han en Gang kom med, og som jeg nu nedskrev. Han sagde: »Tidt, naar Folk har været forrykte, og jeg ikke har kunnet komme til at bide fra mig, har jeg skrevet et Eventyr og sat dem ind i. For Exempel i det Eventyr »I Andegaarden«. De kan tro, jeg har oplevet *den* Hane og *den* portugisiske And; jeg har dem saa tydelig, og jeg turde ikke lade det trykke, før hun, Mutteren var død; hun var saa dum og saa prolegerende.«

Bemærkningen kunne tyde på, at A havde haft manuskriptet liggende i længere tid. Imidlertid hedder det i Dagbøger 15.1.1861: »Skrevet om »I Andegaarden«« (V 5), hvilket enten kan betegne en omarbejdelse eller, mere sandsynligt, et nyt eventyr om emnet.

A nævner, som det ses, ikke selv modellen til anden, men Woel II 450 foreslår A.s noget excentriske velgørerinde Catharina Bügel (1767-1845) eller baronesse Christine Stampe (1797-1868). Ingen af dem er sandsynlige. Baronesse Stampe levede endnu, og fru Bügel havde været død i 15 år.

Motivet er tidligere behandlet i *Den grimme Ælling* (II 30-38).

107.23Portulak] køkkenurt; *Portulaca oleracea*.

108.3 *Mamelukker*] dameunderbenklæder med blonder synlige nedenfor kjolen. - **9** *Locomotiv*] her: kraft. - **15** *P-Lyd paa fornemt Chinesisk*] sml. *Nattergalen* (II 18ff). - **28** *Speil*] metalglinsende parti på 255 andefugles vinger. - **29** *disputeergal*] gal efter at diskutere, debattere. - **39** *Spilleværkerne*] ordspil med henvisning til sangfuglen og ordet S. i nedsættende betydning om levende væsen.

109.3for] foran. - **14***gik snart i »Ællingedom«*] sml. optegnelse fra A.s sommerrejse i Jylland i 1859 i Optegnelsesbog II,2 (Bl. 15v): »fra Nørre Vosborg. Der blev sagt om en gammel And at den gik i Ællingedom« (FoF X 132).

111.3Skrotten] skrutten, maven.

Det nye Aarhundredes Musa

Det nye Aarhundredes Musa tryktes første gang i NEH 5-61, der udkom 2.3.1861.

Eventyret er antagelig skrevet i januar 1861, jvf. Dagbøger 1.2.1861: »Middag hos Thieles; Han var ikke ret klar i mit ny Aarhundredes Musa« (V 7). Men eventyrets genesis begynder egentlig 22.10.1860, hvor A noterer i Dagbøger: »Blev hele Dagen hjemme, nedskrev: »man siger« (IV 453). A var imidlertid ikke tilfreds med resultatet, hvorfor det aldrig blev trykt (se ndf. s. 383), men begyndte istedet at benytte elementer fra det til andre eventyr, heriblandt *Det nye Aarhundredes Musa*, ligesom han har gjort flittig brug af optegnelser fra Optegnelsesbog 11,2 (se ndf.).

Udover de fire bevarede kladder har A tilsyneladende til stadighed været utilfreds med formen. Iflg. Dagbøger 9.2.1861 var han under en middag hos fru Louise Neergaard sammen med professor Rasmus

Nielsen, hvor han læste eventyret op: »Rasmus Nielsen gjorde Bemærkning om Poesiens Musa, da jeg forklarede, sagde han ja, De har selv Poesien, den giver De nu, men Reflexionerne fik vi i det Skrevne, jeg tilføiede derpaa i Manuskriptet det Sagde« (V 8). 10.2. skriver venen Adolph Drewsen i sine optegnelser: »A. forelæste mig i Dag for 2den Gang hans »Det nye Aarhundredes Musa«, som han erklærer for noget af det genialeste, han har skrevet, og som han har omskrevet 11 (elleve) Gange, før det kom i sin nærv. Form« (Personalhistorisk Tidsskrift. 11 Rk. IV. 144).

Det nye Aarhundredes Musa med dets ørstedeske kulturoptimisme, som A har givet udtryk for mange steder i eventyrene, er allerede foregrebet i et brev til Henriette Hanck 15.5.1838, hvor det hedder: »Jeg søger en Digtning passende for min Tidsalder og belærende for min Aand; et idealt Billede foresvæver mig, men Omridsene ere saa uformelige at jeg ikke selv kan tydeliggjøre det. Enhver stor Digter synes mig at have 256 givet et Leed, men heller ikke mer, af dette Kjæmpelegeme. Vor Tidsalder har endnu ikke fundet sin Digter! men naar fremtræder han? og hvor? Han maa skildre Naturen, som Wassington Irwing gjør det; begribe Tidsalderne, som Walter Skott kunde det, synge, som Byron og dog være udsprungen af vor Tid som Heine. O, hvor mon denne Poesiens Messias fødes! lykkelig den, der turde blive hans Johannes« (BHH 250). Endvidere kan også nævnes kapitlet Poesiens Californien i I Sverrig (117ff) samt Esthers og Niels Brydes samtale om tidsalderen og dens udtryk i digtningen i At være (218ff), et emne som iøvrigt også Carsten Hauch havde beskæftiget sig med i talen Om Poesiens Fremtid, holdt på universitetet på Frederik VII's fødselsdag 1854 (trykt i Afhandlinger og æsthetiske Betragtninger. 1855. 468-88). Om A har kendt denne tale vides ikke, men man sporer en forbindelse (og delvis modsætning) mellem de to digtere i Hauchs fremtidsvision, hvis grundidé er, at livets mål er en udvikling fra legemlighed til åndelighed mundende ud i flg. konklusion: »Men da nu Aandens Magt bestandig stærkere skal fremtræde, og da dens Bedrifter og dens Seire ville være det Væsentlige i Fremtiden, saa falder det af sig selv at Fremtidens Digtere fornemmelig maae henvende deres Opmærksomhed herpaa. Jeg mener dog ingenlunde, at man i Fremtiden skal synge om Dampmaskiner eller andre Opfindelser, dette vilde blive Poesiens Død og Undergang; men dog skal man skildre Menneskets Digten og Tragten i alle de forandrede Forhold, som Tiden og dens Opfindelser nødvendig ville medføre« (485).

112.7-11 *ivor travle Tid ... Nysgjerrige*] Sml. Optegnelsesbog 11,2 (Bl 1v): »Hvad Herligt manges Digter skriver, staaer maaskee som Kulindskrifter paa Væggen i et gammelt Fængsel Nysgjerrige besøge og beskue« (FoF X 133); jvf. også KES 284. - **16-113.1** *Nei, der gives ... Hensyn til*] sml. Optegnelsesbog 11,2 (Bl 9v) (FoF X 133) samt *Nissen hos Spekhøkeren* (II 255f).

3 *Fremtids Musik*] en hentydning til Richard Wagners (1813-83) musik. W. havde i 1850 udgivet *Das Kunstwerk der Zukunft* som svar på den kritik, der var rettet mod hans kompositioner. Om A og hans både beundrende og kritiske indstilling til W.s musik se MLE II 138f. - **3** *Donquixotaderne*] efter mønster fra Cervantes' ridder-roman om fantasten og drømmeren Don Quijote (1605-15). - **6-16** *Disse klingende Udslyngninger ... Dissonantser*] sml. Optegnelsesbog 11,2 (Bl 4r) (FoF X 134), At være 167, 210, *Pen og Blækhuus* (III 150) samt »*Man siger-*«! (V 243). - **9** *de Lærde*] først og fremmest den ty. zoolog Carl Vogt (1817-95) som A kendte gennem D.F.Eschrichts (1798-1863) forelæsninger imod den materialistiske skole i ty. filosofi og naturvidenskab og via den protestantiske præst Friedrich Fabris' (1824-91) Briefe gegen den 257 Materialismus (Stuttgart 1856). - **26** *Nordpols Undersøgelserne*] ekspeditionerne i Arktis i 1800-tallet havde primært til formål at finde Nordvest- og Nordøstpassagen, medens de første egentlige Nordpols ekspeditioner fandt sted omkring 1900. - **27** *sorte Kulsække*] dialektudtr.: mørke, truende regnskyer. - **32** *Mester Blodløs*] maskinerne; A har egl. lånt udtrykket fra Atterboms biografi af den sv. digter Adolf Törneros (1794-1839) i dennes Bref och Dagboksanteckningar (II.1842.VII), jvf. I Sverrig 10. Se også Charles Dickens (1857; SS VI 319), BHW II 302, MLE II 336 samt *Dryaden* (V 75). - **34** *Vestalens*] præstinde, som vedligeholdte den evige ild i arnens gudinde Vestas tempel i Rom, og som havde aflagt løfte om kyskhed.

114.3 *academi-*] jvf. det franske akademi. - *Emigrantens*] flygtninge fra den franske revolution 1789 (jvf. Georg Brandes: *Emigrantlitteraturen* (1871 og senere)). - **7** *Bonbons*] bolsje. - **11** *Photographien*] et udtryk for A.s begejstring for fotografiet, der kan spores helt tilbage til dets opfindelse i 1839 (se Bjørn Ochsner i A-iana 2 rk. IV 27ff). - **13-14** *Hendes Amme ... Firdusi*] sml. Optegnelsesbog 11,2 (Bl 3v): »Eivind Skjaldespiller synger ikke som Firdusi, og dog ere de begge Digtere« og Bl 5v: »Eivin Skjaldespiller synger ikke, som Firdusi, men begge vare Digtere« (FoF X 134). - **3** *Eivind Skaldespiller*] (ca. 910-90), islandsk høvding og skjald. - **14** *Firdusi*] Firdausi (ca. 935-1025), persisk digter; se n.t. IV 60.23. - *Minnesangerne*] ty. lyrikere i 12.-14. årh.; mest berømt er Walter von der Vogelweide (1170-ca. 1230). - *Heine*] Heinrich H. (1797-1856), ty. digter. Om den ældre A.s syn på Heine jvf. iøvrigt brev til Edvard Collin 31.5.1865: »Heine er som et glimrende Fyrværkeri, der slukkes og man staaer i den sorte Nat. Han er en vittig Sladderer; ugudeligt og letfærdigt og dog en virkelig Poet; hans Bøger er Ellepiger i Flor og Silke, der mylrer af Utøi, saa man ikke kan lade dem frit løbe om i Stuen hos paaklædte Mennesker« (BEC III 187f). - **16** *Edda ... Sagaer*] sml. Optegnelsesbog II,2 (Bl 2v): »*Edda* betyder Mormorsmoder« (FoF X 134). Tidligere antoges navnet Edda - navnet på Snorre Sturlasons lærebog for skjalde (den yngre Edda) og en samling digte om nordiske guder og helte (den ældre Edda) - almindeligvis at betyde »oldemor«, men det betyder egentlig læren om digtekunsten. - **28** *Beethovens*] ty. komponist (1770-1827). - *Glucks*] ty. komponist (1714-87). - *Mozart*] østrigsk komponist (1756-91). - **33ff.** jvf. litteraturrevyen i *Fodreise* (52ff).

115.1 *Moses's Digtinger*] de fem Mosebøger i G.T., der dog ikke, som A.s formulering kan forlede til, har været tillagt Moses. - **1-2** *Bidpais ... Lykke*] sml. Optegnelsesbog 11,2 (Bl 7v): »*Bidpai* var Bramin i det sorte Indien og levede under en mægtig indiansk Konge Dabchelim, der herskede fra Verdens Havet, Coromandel Kysten til Ganges og Øen Ceylon; skrev om Løven der blev bedraget af Ræven, den stakkels Oxen 258 som blev sønderrevet og Rævens endelige Straf, og belærte saaledes sin Fyrste. Kongen gjorde *Bidpai* til sin første Minister, satte en Krone paa hans Hoved« (FoF X 135). A ejede iøvrigt Calila und Dimna, eine Reihe moralischer und politischer Fabeln, des Philosophen Bidpai, aus dem Arabischen übers. v. C.A.Holmboe, Chria. 1832 med dedikation fra oversætteren (se A-iana 2 rk. V 84f). - **2-3** *Sendelse*] mission. - **4** *Klangfigurer*] egl. figur som dannes af fint sand o.l. på en glas- eller metalplade, når denne sættes i svingninger ved at randen stryges med en violinbue. Ofte omtalt af A (jvf. fx KES 47 og I Sverrig 90) under indflydelse af Ørsted (specielt i To Capitler af det Skjønnes Naturlære.1845). - **6** *raade*] tyde, gætte. - **7** *Garibaldi*] Giuseppe G. (1807-82), ital. frihedshelt; netop i sommeren og efteråret 1860 stod han efter indtagelsen af kongeriget Napoli og udråbelsen af Victor Emanuel til Italiens konge som en folkehelt. - **7** *Shakspeare*] eng. digter (1564-1616). - **9** *Calderon*] sp. dramatiker (1600-81). - **10** *Holberg*] da. forfatter og komediedigter (1684-1754). - **11** *Molière*] fr. dramatiker (1622-73). - *Plautus*] rom. komediedigter (ca. 250-184 f.Kr.). - **12** *Aristophanes*] gr. komediedigter (ca. 445- ca. 385 f.Kr.). - **13-19** *Hun er løst ... den græske Old*] sml. Optegnelsesbog 11,2 (Bl 15r): »Jeg er urolig som Alpernes Gjemsere, min Sjæl higer efter Livets Salt, som disse efter Bjergets« og Bl 5v: »Der er en Ro i Hebræernes Oldtids Sagn, der tyder paa Nomaden paa de grønne Sletter i de stille stjerneklare Nætter, medens Grækerne synge vildt, som en begejstret Kriger fra Thessaliens vilde Bjerge« (FoF X 135). - **14** *Livets Salt*] den styrkende, livsbevarende, friske kraft (jvf. Matthæus 5.13). - **19** *Old*] oldtid. - **24** *Udødelighed*] en central idé hos A; sml. I Sverrig: »Sandhed kan aldrig stride mod Sandhed, Videnskaben aldrig stride mod Troen, vi tale naturligtvis om dem begge i deres Reenhed; de mødes og de bestyrke Menneskets herligste Tanke: *Udødelighed*« (89). Medens udødelighedsidéen her fødes af troen og bekræftes af videnskaben, springer den i eventyret og i *Fugl Phønix* (IV 50f) frem af poesien, dog i alle tilfælde former af den ørstedeske trilogi det gode, det sande og det skønne (se iøvrigt Mogens Brøndsted i DaStu 1967.23). - **28-29** *Locomotivets Drage*] se n.t. III 141.34. - **31** *Montgolfiers Fugl Rok*] brødrene Joseph (1740-1810) og Jacques (1745-99) M. opfandt 1782 varmluftballonen; *Fugl Rok*: fabelfugl af enorm størrelse og styrke; jvf. Oehlenschlägers Aladdin (Oehl I 340). - **33-34** *Er det fra Columbus's Fund ... Trældyr*] A.s stærkt kritiske holdning til den hvide mands opførsel i Amerika kan spores helt tilbage til Aarets tolv Maanedere (1833), hvor han i januarafsnittet (8-9) resumerer begivenheder fra sin egen tid og bl.a. omtaler de indfødte i Amerika som »Forjagne fra Hjem og dyrkede Jord / Af den hvide Mand« og tilsidst henvender sig til det personificerede Amerika: »Frihedens Land, med stigende Flor / Du hæver Dig blomstrende stor, 259 / Mens de ældste Slægter vige og svinde! / Ja mod Vest, høit mod Polen, / Som Solen, / De hendøe bag Bjergenes Tinde.« Jvf. også Mulatten (1842; SS IX 324). - **33** *Columbus*] Amerikas opdager (1451-1506). - **35** »*Hiawatha*«] H. W. Longfellow's indianerepos *Hiawatha* (1855; da. Sangen om *Hiawatha* (1860)), jvf. iøvrigt BHW 278. - **36** *Antipodernes Verdens deel*] Australien.

116.2-3 *Memnon-Støtten ... Ørkenen*] Memnon-støtterne, to 20 m høje billedstøtter i Theben i Ægypten, der forestiller Amenhotep eller Amenofis III; antagelig hentyder A til den tidligere fejlagtige opfattelse, at støtterne forestillede Memnon, en homerisk sagnhelt. - **3** *Elisabeth*] eng. dronning (1533-(1558-)1603). - **5** *Tycho Brahes*] da. astronom (1546-1601); måtte 1597 gå i frivillig landflygtighed. - **6-7** *Wellingtontæet*] kæmpefy, *Wellingtonia gigantea* (*Sequoia gigantea*), kan blive mere end 100 m højt. - **14-17** *Ikke vil hun ... Drapperier*] en hentydning til Henrik Hertz og A selv; jvf. A.L.Drewsens Optegnelser 10.2.1861: »A forelæste mig i Dag for 2den Gang hans »Det nye Aarhundredes Musa« [...] Forresten yttrede han, at der i det oplæste var et Hib til *Hertz*, hvem han havde tænkt [t] paa, med hvad der staaer, om at tømre Dramaer af Scenens aflagte Herligheder [...] ligesaa til *sig selv*, idet han sigter til Mulatten, hvor han taler om at dække Mangle i den dramatiske Architectur ved Lyrikens blomstrende Drapperier« (Personalhistorisk Tidsskrift 11 rk. IV. 147f). - **17-25** *hendes Flugt ... Slægtskab*] sml. Optegnelsesbog 11,2 (Bl 3v og 18v) (FoF X 135f). - **18** *Thespiskærren*] Thespis fra Ikaria regnes for grundlæggeren af den gr. tragedie og skal iflg. sagnet have kørt landet rundt og opført tragedier med alt tilbehøret læst på en vogn, Thespiskærren. - **21ff.** Sml. Herman i DtB, der hævder at en sammensmeltning af Walter Scott (1771-1832) og Jean Paul (1763-1825) »ville være en Typus for vor Tids nye Digter. Alt skal være sandt, klart og kort, omgivet med den Duft, der hviler over vore Kjæmpeviser, den Lyrik, som omstraalet *Calderons* Dramaer; og den kan indaandes i selv den prosaiske Fortælling; det er ikke Ordets metriske Sammenslyngninger, men Malmet i det, som klinger til Hjerter og Folkeslægter« (257). - **23** *Ikke vil hun ... intet Slægtskab*] jvf. brev til Henriette Hanck 21.8.1838: »Oehlenschläger har skrevet en Tragedie: Knud den Store, men det bliver vist ikke noget for mig, jeg er kjed af denne Nordiskhed, vor Tid vil have mere, end hvad der interesserer et Hjørne af Verden« (BHH 266). Jvf. også At være 197 og Dagbøger IV 367. - **26** *franske Roman-Kipper*] uvist hvilke forfattere A tænker på, måske Eugène Sue (1804-57) og Honoré de Balzac (1799-1850), se også n.t. III 122.11-12. - *Kipper*] egl. beværtninger, knejper. - **27** *Hverdagshistoriernes Chloroform*] se n.t. II 240.40. *Chloroform*: bedøvelsesmiddel. - **36** *den chinesiske Muur*] flere tusind km lang fæstningsmur mod Kinas 260 grænse til Mongoliet; bygget i 3.årh. f.Kr. Iøvrigt var netop årene omkring 1860 præget af Ruslands, USAs, Englands og Frankrigs militære pres for at få Kina til at åbne sig mod omverdenen.

117.1 *Ragnarok*] i nordisk mytologi kampen mellem aser og jætter, hvor den gamle verden går under; herefter opstår en ny lykkelig verden, Gimle. - **2-6** *Tider ... Odyssee*] sml. Optegnelsesbog 11,2 (Bl 15r) (FoF

X 136). - **11-15**Tjenere ... *Guds-Flammen*] allusion til Aladdin og de 80 sorte og hvide slaver, der bærer hans friergaver til Gulnare (Oehl I 188f); jvf. også I Sverrig 122, At være 223. - **12***Høisalen*] riddersalen. - **18-20***Ormen ... Slægt*] sml. KES 264.

261

Nye Eventyr og Historier Anden Række. Anden Samling. 1862 NEH 6-62

lisjomfruen

lisjomfruen tryktes første gang i NEH 6-62, der udkom 25.11.1861.

I 1861 foretog A en fem måneder lang rejse til Italien, Schweiz og Tyskland sammen med Edvard Collins søn Jonas Collin d.y. Om opholdet i Schweiz hedder det i MLE, at det »blev længst i *Montreux*. Her voksede frem og udfoldede sig Eventyret »*lisjomfruen*« (II 241, jvf. Bemærkninger 21). Helt præcis er denne oplysning dog ikke, idet vi gennem breve og Dagbøger kan følge tilblivelsesprocessen.

14.6.1861 havde A passeret Simplon, og efter et par dage i St. Maurice ankom han 17.6. til Bex i Rhônedalen, hvor det dagen efter hedder: »Gik en Tour ud, men det var en skrækkelig Varme, jeg hvilede under Kastanietræerne, sad ved Flodbreden; da jeg kom hjem begyndte jeg en Historie om Alpejægeren« (Dagbøger V 82). Samme aften læste han denne historie op for sin unge rejsefælle (MLE II 458). Herefter har A tilsyneladende lagt arbejdet til side til fordel for *Sølvs killingen*, som han iflg. Dagbøger fuldendte 27.6.1861. Samme dag skriver han dog til vennen Ingemann: »Jeg arbejder paa en lille Fortælling »Ørnereden«; min Musa har imod Sædvane flittigt besøgt mig paa denne Reise« (BfA II 466), og i et brev fra Bern 1.7. hedder det til Henriette Collin: »i Schweiz begyndte og halv fuldendte jeg en Historie om »Ørnereden« (BEC III 38).

Som det fremgår af titlen »Ørnereden«, har A oprindelig kun tænkt sig at skrive en historie, der i sin kerne rummede indholdet af det, der senere blev kap. VII i *lisjomfruen* (et detaljeret indholdsreferat af denne første version er givet i Vintergrønt 10ff). Men kort efter begyndte han en omskrivning og udvidelse af Ørnereden. I Brunnen noterer han 7.7. i Dagbøger: »Tordenveir; Søen var med eet oprørt; nu er det deilig Solskin, dog med hængende, truende Skyer. Gik ud paa Steendæmningen og om paa Høien mod Vest, en Regnbue laae som et udspændt Sløer i Dalen mellem Klipperne. Om Aftenen skrev jeg lidt paa min lisjomfru« (V 95). De næste dage var han åbenbart fuldt beskæftiget med eventyret. 8.7. hedder det i Dagbøger: »Jonas gik tilfjelds, jeg drev 262 om nede ved Søen, det er en Solskins Dag; skrev paa min Fortælling« (ib. 96) og 10.7.: »jeg begyndt at skrive sammen min Historie fra Schweiz« (ib. 97). Hvor langt A er nået er uvist, men det fremgår af Dagbøger 30.7., at han under alle omstændigheder denne dato har renskrevet *Sølvs killingen*, hvorfor arbejdet med *lisjomfruen* vel må have hvilet, iøvrigt også fordi han i tidsrummet 14.7.-26.7. var på rejse fra Brunnen via München og Nürnberg til Maxen, hvor han opholdt sig hos major Serres til 14.8. Her noterer han 1.8. i Dagbøger: »Trykkende varmt; skrevet utrætteligt paa min sweitzer Historie, saa at jeg var træt og ør« (V 108). 2.8.: »Skrevet meget paa lisjomfruen« (ib.); 3.8.: »Meget varmt; skrevet paa Eventyret: lisjomfruen« (ib. 109). 5.8. skriver han til Henriette Collin, moder til Jonas Collin d.y.: »Netop i Dag har Jonas og jeg været fire Maaneder sammen, seet en Deel Smukt og Godt, samlet en Deel Erindringer, mine blomstre allerede i et Par Eventyr; Sweitz løfter sig især i eet: »Snejomfruen«, det skal De engang høre og maaskee synes om. Sceneriet vil De ogsaa faae et klart Begreb om ved en Deel stereoskop Photographier, som vi begge to bringe hjem med« (BEC III 50). Derefter hedder det igen i Dagbøger 7.8.: »læser Kohls »Alpenreisen« og pynter paa mit Alpeeventyr« (V 110); 8.8.: »Skrevet paa lisjomf.« (ib.); 10.8.: »Skriver ideligt paa Eventyret fra Schweiz« (ib.). 14.8. skriver han i to utrykte breve til henholdsvis fru Scavenius på Basnæs: »I Schweiz har jeg opholdt mig lidt længere end jeg havde bestemt, Veiret var saa smukt, Naturen saa overvældende storartet og jeg var opfyldt af en ny Digtning, hvor Scenen er i dette skønne Bjergland og saaledes kunde jeg ikke rive mig løs« (Vintergrønt 108), og til Ingemann i Sorø: »Kjære Ven! I Brunnen fik jeg Deres Brev og havde gjerne skrevet og udtalt min Tak, men jeg var da saa opfyldt af en ny Digtning at jeg opgav al Brevskrivning, lod min Tanke flyve til Vennerne; men uden at de fik Sort paa vidt derom. Først her i Maxen, hvorhen jeg fløj lige fra Schweiz er Digtningen endt og jeg glæder mig

særdeles til at læse denne for Dem og Deres Kone; jeg troer at jeg har givet et ret beskueligt Billede af det herlige Bjergland, ja selv lidt Farve af Livet og Menneskene der. Det er et Eventyr: »Iisjomfruen«, den dræbende Natur-Magt der boer i Gletscherns dybe Huler og Spalter. Mere end ellers, har jeg tumlet i Schweiz« (ib.).

På sin hjemrejse gjorde A holdt i Sorø hos Ingemann, hvor det 27.8. hedder i Dagbøger: »Læst for Ingemanns »Iisjomfruen« og omdigtet Slutningen eller rettere, ladet min Tanke med Babettes Drøm, træde klarere frem« (V 115). Under dette ophold modtog han 29.8. budskabet om sin faderlige velgører Jonas Collin d.æ.s død den foregående dag, og selv om han 30.9. noterer: »Reenskrevet paa Iisjomfruen« (Dagbøger V 116), fremgår det af bagsiden på en overklæbning 263 160.18-39, at han stadig trods karakteren af renskrift har rettet i manuskriptet. Der foreligger da iøvrigt også endnu to manuskripter **k** og **r**, der vel er blevet til i forbindelse med den lange række af oplæsninger, han vanen tro iflg. Dagbøger gav i de næste måneder for venner og bekendte. Om de større og mindre rettelser og ændringer i **k** se Vintergrønt 108ff.

Ligesom A udvidede og omarbejdede eventyret, skiftede inspirationen og kilderne også. I Bemærkninger afspejles det, at A oprindeligt kun havde tænkt sig et eventyr om ørnereden, idet han om eventyrets motiv udelukkende noterer: »Den hele Skildring med Ørnereden er oplevet og fortalt mig af den bayerske Folkedigter Koppel« (21). Franz von Kobell (1803-82) var professor i mineralogi i München, men skrev ved siden af digte i øvre-bayersk og pfalzisk dialekt og tilhørte iøvrigt kredsen omkring kong Maximilian II af Bayern. Bekendtskabet gik tilbage til 1854 (se Dagbøger IV 153 og FraBoghylde 91), men Kobell har antagelig først fortalt A om ørnereden under dennes to ophold i München i sommeren 1860, hvor de var sammen flere gange, senest 6.10. Bl.a. hedder det i Dagbøger 25.6.1860: »Middag hos Digteren Professor Kobell [...] jeg læste Eventyr og Kobell læste af sine Sager« (IV 386).

Medens kilden til kap. VII således er helt klar, har der hidtil hersket langt mere usikkerhed omkring eventyret som helhed. Baggrunden er oplysningen i MLE, hvor det hedder: »Den sørgelige Begivenhed med det unge Brudepar, som paa deres Bryllupsdag besøgte den lille Ø udfor Villeneuve, hvor Brudgommen omkom, blev lagt som Virkeligheds-Rod for den Digtning, hvori jeg vilde vise Schweizernaturen saaledes, som den under flere Besøg i dette herlige Land havde afspeilet sig i min Tanke« (II 241). Trods denne oplysning, der kan sammenholdes med eventyrets egen oplysning 162.21-27 om turisterne, der kommer »med deres i Rødt indbundne Reisebog« og læser om brudeparret, der sejler over til øen i 1856, og brudgommens død samt linie 27-29, der direkte har karakter af citat, har hverken Finn T. B. Friis i H. C. Andersen og Schweiz (1949.148) eller Topsøe-Jensen i Vintergrønt 105 fundet en kilde.

Imidlertid noterer A 11.7.1860 under sit ophold i München og umiddelbart inden han rejste til Schweiz: »Kjøbt Bädekers »Schweitz«« (Dagbøger IV 397). Dette værk, kendt for sin røde indbinding, har han utvivlsomt haft med på sin rejse i sommeren 1861, og det er næppe tilfældigt, at det er i dagene efter hans besøg i Villeneuve (22.6.) og på Chillon (24.6.), at A ændrede planerne med eventyret. I Die Schweiz, die italienischen Seen; Mailand; Genua, Turin. Handbuch für Reisende von K.Baedeker (Coblenz 1857.191) har han nemlig i forbindelse med disse steder kunnet læse: »Die unfern 264 des Einflusses der Rhone, etwa 1000 Schritte vom Ufer entfernte ummauerte Insel, 30 Schr. 1.; 20 br., vor 100 Jahren von einer Dame angelegt und mit 3 Acazien bepflanzt, gewährt eine volle Rundschau. Im Sommer 1856 war ein Brautpaar Abends in einem Kahn zu der Insel gefahren und hatte den Kahn angelegt. Durch die Strömung der Rhone hatte der Kahn unbemerkt sich los gemacht. Der Bräutigam, ein guter Schwimmer, springt dem Kahn nach, erhascht ihn, verschwindet dann aber in der Fluth. Erst am folgenden Morgen wird der Ruf der einsamen Braut vom Ufer gehört.« På ét punkt har A dog afvejet fra Baedeker. Medens den sidstnævnte tilsyneladende omtaler brudeparret som allerede gift, da brudgommen drukner, indtræffer ulykken hos A aftenen før brylluppet. Derved får eventyret en stærk lighed med Carl Bernhards novelle Lykkens Yndling (1837), hvor grevinde Corsel og Ditmar begge drukner på lykkens højdepunkt, umiddelbart inden de skal giftes.

Udover inspirationen fra Kobell og Baedeker samt sine egne indtryk af den schweiziske natur omtaler A som ovenfor nævnt i Dagbøger 7.8., at han læser Kohls Alpenreisen, dvs. Johann Georg Kohls (1808-78) Alpenreisen I-III. 1849-51, et værk som han allerede 1858 havde interesseret sig for (BEC II 302) og hvis forfatter han personligt havde kendt fra 1844 (Dagbøger III 408ff). Se iøvrigt ndf.

Ligesom eventyret som en helhed altså har en realistisk baggrund, gælder dette også mht. enkelte motiver. Iisjomfruens skikkelse, som også i en lidt anden form er benyttet i *Sneedronningen* (II 49ff), havde A kendt fra sin barndom, hvor det i forbindelse med faderens død hedder i MLE: »Hans Liig blev liggende i Sengen, jeg laae med min Moder udenfor, og hele Natten peb en Faarekylling. »Han er død!« sagde min Moder til den: »Du behøver ikke at synge efter ham, Iisjomfruen har taget ham!« og jeg forstod hvad hun meente; jeg huskede fra Vinteren forud, at da vore Vinduer stode tilfrosne, havde min Fader viist os, at der var frosset paa Ruden, ligesom en Jomfru, der strakte begge sine Arme ud. »Hun vil nok have mig!« sagde han i Spøg; nu, da han laae død i Sengen, kom det fra min Moder i Sindet, og hvad han udtalte, beskjeftigede min Tanke« (I 41).

Mere problematisk er inspirationen til Svimlen. Medens Rubow 152 og med ham Vilh.Andersen (Illustreret dansk Litteraturhistorie II. 1934.766) mener, at hun er dannet under indflydelse fra Jens

Baggesens Parthenais oder die Alpenreise (1802), finder Topsøe-Jensen i Vintergrønt 118 ikke dette sandsynligt, fordi digtet er kedeligt - underforstået, at A aldrig ville have interesseret sig for det. På den anden side indrømmes det med reference til Kohls Alpenreisen, at en sireneagtig svimmelhedsgudinde ikke optræder i schweiziske folkesagn. Svimlen er altså antagelig A.s egen opfindelse. Iøvrigt var det 265 ikke første gang, han benyttede denne figur. I afsnittet Ved Dannemora i I Sverrig optræder hun også personificeret som »den onde Trolldhex fra Sylphidernes Land« (111). Måske inspirationen til figuren er at finde her, hvor hun også omtales som »denne Høidernes mægtige Lore-Ley«, en skikkelse kendt fra Heinrich Heines digt Loreley.

121.13*Schreckhorn*] egl. to bjergtoppe på Finsteraarhorn i Berneralperne: Store (4078 m) og Lille S. (3494 m). - *Wetterhorn*] bjergmassiv i Finsteraarhorn-gruppen; højeste top er Mittelhorn (3708 m); jvf. brev til Edvard Collin 5.7.1861: »vi kjørte [...] til de to store Gletscher ved Grindelwald, hvor Jonas, med Fører, gik ind i den nederste« (BEC III 39, jvf. Dagbøger V 92f).

122.3*transparent*] gennemskinnelig, gennemsigtig. - **9-14***fra alle Husene ... Varer*] sml. Dagbøger 3.7.1861: »Ved Veien plagedes vi af Børn og Gamle der vilde sælge os for en Frank udsnittede Huse« (V 93). - **41-123.4***Folkefærdet ... »Svenske«*] jvf. Kohl: »[ich wurde] mit einem »von Weissenflue« und dann mit einem »von Bergen« bekannt, die mir beide erzählten, wie ihre Geschlechter noch von den Schweden abstammten, welche zuerst dieses Land besetzt hatten, und wie sie wohl wüssten, dass diese selben Namen ihrer Familien noch jetzt in Schweden und in Deutschland gefunden würden« (I 150).

123.14-18*selv Bedstefaders Stok ... Børn*] sml. *Hyldemoer* (II 175). - **35***Recepten*] opskriften. - **37***karter*] egl. om uld: reder, renser.

124.11*Staubbach*] 300 m højt vandfald i Lauterbrunnenthal. - **12***Jomfruen*] bjergtop i Berneralperne (4166 m); sml. Dagbøger 3.7.1861: »vi gik til Staubbach hvor der var meget Vand, og faldt som Damp nedad, Jomfruen var ikke at see [...] Om Aftenen klaredes Himlen, Jomfruen stod reen med den blændende hvide Snee« (V 92f, jvf. også ib. III 164). - **21***som vi veed*] tilsyneladende en forglemmelse, idet A åbenbart i en af de tidligere versioner har fortalt om Rudys fader i indledningen. - **22***Simplon*] pas i de schweiziske Vestalper (2009 m); 1801-07 anlagde Napoleon en vej over passet, der fører fra Brig i Rhône-dalen til Lago Maggiore. - **29***kunde hjælpe sig*] klare sig uden bistand fra andre. - **31***Gemmi*] pas i Berneralperne (2329 m) fra Kandersteg i Kanderdalen til Leukerbad i Leukerdalen. - **38-125.1***den unge Kone ... borte*] sml. Dagbøger 3.7.1861: »I den nedre Gletse var 1821 en Præst faldet ned, Føreren havde været med at faae ham op« (V 93).

125.11-13*i den kolde ... Schweizerbonden troer*] sml. Kohl: »Fast von jedem Gletscher erzählt der Aberglaube eine Sage, dass diese oder jene Seele auf 2000 oder 3000 Jahre oder auf ewige Zeiten in seine Eishöhlen gebannt sei« (III 321). - **14-16***ikke uligt ... det andet*] sml. Dagbøger 3.7.1861: »[den øvre gletscher] saae ud som et pludseligt i liss forstenet Vandfald, lissstykkerne skruede i hinanden« (V 93). - **29-30***266en Dreng ... tildøde*] sml. *Sneedronningen* der kysser Kay, men må stoppe for ikke at kysse ham tildøde (II 54). - **35ff.** Sml. Optegnelsesbog 11,2 (BI 26r): »SVINDELEN«: »De sige at Havfruen kan længes efter Mennesket og ved dets Kjærlighed vinde en udødelig Sjæl, men Luftens Døtre [...] Snedronningen [...] Hvirvelvinden [...] og *Svindelen*, den usynligste for det menneskelige Øie, ingen af dem har Havfruens Længsel, men som Polyppen i Vandet griber efter hver Gjenstand griber den efter Menneske Skikkelsen; som det kan more Dig at kaste Steen i Dybet, kaster hun Mennesket ned [...] hun sidder paa Afgrunds Randen og lokker [...] hun kilder Blytækkeren under Fødderne naar han hænger i sin Stol paa Kirketaarnet [...] Hun sidder ud for Gelænderet ved den bratte Afgrund, hun ruts[ch]er paa Gletsernes glatte liss hen mod Afgrunds Svælget, man fornemmer hendes Kys fra vor Taaspids til den øverste Hjernetraad« (Vintergrønt 117 f; se også ovf.).

126.1*Polypen*] blæksprutten. - **6***Pog*] dreng. - **13***Solstralernes Døttre*] sml. luftens døtre i *Den lille Havfrue* (I 106). - **25-32** En variant af en af Æsops fabler (jvf. Æsops Fabler ved Chr. Winther 2.1880.48), som A også har fortalt i *At være* (146f) (jvf. også Dagbøger II 270).

127.19-26*jeghar seet en Hundehvalp ... som ikke er*] sml. Dagbøger 4.6.1861 om jernbane rejs en fra Firenze til Lucca: »I Banevognen var en Dame, der havde betalt Plads til sin Hund, flere maatte staae op saa overfyldt var der, hun gav Hunden Mælk, som hun af en lille Flaske hældte i sin Haand; jeg tænkte paa Historien om Hunden i Breslau Frøken Heinke fortalte om, og tænkte nu sammen en Fortælling om at den var en Hvalp af samme, som for Faderens Merit var taget til sig af Damen og nu i Forvænnelse blev Aristokrat, stolt og forkjælet og det var Faderen han skyldte Alt, sin Indførelse i Verden, sit Adelskort og selv var han kun en almindelig Hvalp« (V 69).

128.10ff. jvf Kohl III 70. - **20***Jordafsats*] jordaflejring. - **41** »*Munken*«] bjerggruppen Mönch (4099 m). - »*Eiger*«] bjergtop i Finsteraarhorngruppen (3975 m).

129.8-9*Utallige Insekter ... døde paa Sneen*] jvf. Kohl: »Die höheren Eisflächen sind oft mit Millionen von Insectenkörperchen bedeckt« (II 40). - **11***Wetterhorn*] se ovf. 121.13; bjergmassiv i Finsteraarhorngruppen;

jvf. iøvrigt Skyggebilleder om Rammelsberg: »Den norske Bonde kalder den tykke, blaa-hvide Taage, der tidt staaer indsluttet mellem Bjergsiderne: »Ulddotter«, og jeg veed intet Navn der er mere characteristisk, det saa virkelig ud, som en uhyre Masse af den finest kartede Uld [...] laae der, op over de mørke Graner« (43). - **13Föhn]** varm og tør vind, der blæser ned fra bjergsiderne. - **24-28Alpelandets hemmelighedsfulde Væsener ... Græsgangen]** jvf. Kohl III 331,333,349f

130.11Cretinere] lidende af kretinisme dvs. psykisk og fysisk 267 udviklingshæmmede pga. forstyrrelser i skjoldbruskkirtlens funktion. Jvf. iøvrigt Kohl I 177, II 346f. - **27-28Sproget selv]** kanton Wallis er fransktalende.

131.5Gemser ... Steenbukkene] jvf. Kohl II 356. - **10ff.** Jvf. Kohl: »die Eroberung des Wallis durch die Franzosen wird als eine der Ursachen bezeichnet, welche die Giftpflanze des Cretinismus an mandlen Stellen ausrottete, zum Theil freilich auf eine Weise, die nur im Kriege entschuldbar und erklärlich erscheint« (II 347). - **23Napoleon Bonaparte]** fr. kejser (1769-1821). - **29-30Iod ham drikke ... Jægeren]** sml. Kohl: »sie glauben, dass das Blut dieser Thiere, warm getrunken, ein Zaubermittel gegen Berggefahren sei und vor Schwindel, Schwäche und anderen Unglück schütze« (III 338, jvf. ib. 405). - **40gaae dem af Lugtspor]** gå imod vinden, så dyrene ikke kan spore lugten fra jægeren. - **41tog]** antog, forvekslede.

132.7ff. Sml. Kohl I 127f, 148f. - **23-30de saae opad ... nær ved dem]** sml. Kohl: »Die Leute beobachteten zugleich genau, auf wie wunderbare Weise sich die Schneeschicht fortbewegte; es erhoben sich in ihr, wie es etwa in einem breiten hinabsinkenden Tuche geschehen würde, lange und grosse Wellen« (III 28). - **34Vindfanget]** lufttrækket.

134.9i hvor ... Rudy var] hvor skikkelig og brav Rudy end var. - **19Vaaningshuset]** beboelseshuset. - **23en skinnende Piil ... Tells Pileskud]** iflg. sagnet nægtede den schweiziske jæger Vilhelm Tell 18.11.1307 at tage huen af for en hat, der var ophængt på en stang foran kirkedøren i Altorf som et symbol på det habsburgske herredømme over Schweiz. Derved vakte han landfogden Gesslers vrede, og som straf blev han dømt til at skyde et æble af sin søns hoved, idet sønnen ellers skulle miste livet. Episoden blev iflg. sagnet indledningen til den schweiziske frihedskamp (se iøvrigt n.t. IV 184.31).

135.3-4Rhonen ... ødelæggende Alt] sml. Dagbøger 15.6.1861, rejsen fra Brig til St. Maurice: »endnu saaes stor Sandbedækning fra Oversvømmelsen forrige Aars September« (V 80). - **7-9Et gammelt Taarn ... den murede Bro]** sml. Dagbøger 16.6.1861, St. Maurice: »Byen ligger tæt op til den bratte Klippe en smuk hvælvet Bro fører over Rhonen [...] Det er et smukt Vu paa den anden Side Broen, der i een Bue er lagt over Rhonen og har til Høiere det gamle Slot og et Taarn høiere oppe« (V 80f). - **12-14man er som i en Have ... Granatblomster frem]** sml. Dagbøger 16.6.1861, St. Maurice: »vi gik over [Rhônen] og Veien førte under Frugttræer i en smuk Dal mellem de høie Bjerge, hvor endnu Sneen ligger« (V 80) og 17.6.1861, Bex: »Haverne gaae i hinanden, store Kastanietræer« (ib. 81). - **14Granatblomster]** på granatæbletræet, Punica granatum. - **29Træbul]** træstamme. - **32Livsmomenter af Betydenhed]** livsøjeblikke af betydning. - **35-36»stadige Tanke«]** hentydning til Thurides monolog i Oehlschlägers heltespil Landet 268 fundet og forsvundet, Første Handling (1845; Oehl XII 143f), jvf. BEC II 205.

136.8den gamle Barne-Sang] citat fra den anonyme danske børnesang Faderen med Drengen paa Knæ (Thiele I III 130f): Rid! rid! Ranke! / Hesten hedder Blanke, / Hesten hedder Abildgraa, / Den skal - - ride paa! / Ride, ride, Ranke! / Til Møllerens Huus. / Der var ingen hjemme / Uden en lille Kattepuus. - **18-19Interlaken ... Søerne]** mellem Thunersøen og Brienzersøen. - **20der var stort Skyttelaug]** sml. Dagbøger 22.7.1860, Brunnen: »Her er [...] Skyttelaugs Fest, de kom med Faner og Musik« (IV 402) og 4.7.1861, Interlaken: »Telegrapheret til Luzern om Værelse, da man siger der er meget opfyldt i Anledning af Skyttefesten i Stanz« (V 94). - **38Randse]** rygsæk.

137.19-20Dernede ... Træhuse] sml. Dagbøger 1.8.1846: »kjørte [...] gennem Interlaken til Lauterbrunnen, en storartet Natur, de brune Schweitzerhuse laae paa de fløielsartige Enge op af Bjergsiden« (III 163f), jvf. også ndf. - **20-22Gletscheren ... Spalter]** sml. Dagbøger 3.7.1861, Grindelwald: »Gletschen [...] laae skidden af Støv, men dog med mægtige glasgrønne Spalter« (V 93). - **37ff.** Sml. Dagbøger 2.7.1861, Interlaken: »Det er en egen By Interlaken, man har tilkjøbs snittet ud af Træspaanerne og med Glas og Farver smaa Sveitserhuse som de egentligt slet ikke ere i Schweitz saa pyntelige, saa Legetøisagtige er de ikke og dog - i Interlaken, har man dem, det er her Hotel ved Hotel; med udsnittet Træværk om Vinduerne, Altaner, fremspringende Tage, pynteligt, ziirligt, og det paa hele den ene Side af en deilig og macadamiseret Vei, thi Huse paa den anden Side vilde tage Udsigten bort, det er som en Pariser Boulevard midt inde mellem Schweitzer Bjerge. Mægtige og gamle Valnød træer skygge og hele den Husene modsatte Side, hvor Øiepunktet er »Jomfruen«, er den deiligste Fløielsgrønne Eng hvor Kærne gaae med Klokker, Alt som oppe paa Bjerg sletterne« (V 91f; jvf. også BEC II 39).

138.10macadamiserede] vejbelægningsmetode bestående af småsten med asfalt o.l. som bindemiddel, opfundet af englænderen John L. Mac Adam (1756-1836). - **21-23Huse ... Faner vaiede]** sml. Dagbøger 4.7.1861, rejsen fra Interlaken til Luzern: »Faner og Vers forkyndte om Skytte Fefesten [: -festen] i Amstad« (V 94). - **30tydeligt]** forståelig.

139.10*den Første*] den dygtigste. - **18***Post*] diligence til befordring af post. - **20***man jo kan*] at man ikke kan. - **29-30***Vor Herre ... for os*] sml. Optegnelsesbog 11,4 (Bl 24r): »Et italiensk Ordsprog siger: »Gud giver os Nødderne, men han knækker dem ikke for os« (Vintergrønt 116).

141.5-7*Fra Skovgrunden ... Træer*] sml. Dagbøger 3.7.1861, udflugt til Lauterbrunnen: »i Skoven lod de Træstammer rutsche; een, stor som 269 en Skibsmast rullede ned paa Veien lige foran Hest og Vogn og kunne have lemlæstet den og os« (V 92). - **8***Accord*] musik.

144.32*Men det er dog altid et Udseende*] men det ser dog altid ud af noget. Jvf. iøvrigt Optegnelsesbog 11,4 (Bl 6v): »Jeg ligger paa Taget og soler mig sagde Katten, der kommer ikke noget ud af at sørge; men det er dog altid et Udseende! sagde Kjøkkenkatten« (FoF X 145).

145.8*vovsom*] dristig, forvoven.

148.20-21*det ringede ... Venner derom*] »Naar det ringer for Øret, saa tales der om En« (Thiele2 III 141). - **34***de fygede Bolstre*] de sammenfygede, sammenblæste puder (: snedynger). - **35-36***de dybe Dale ... rørte sig*] sml. Vilhelms beskrivelse af sin og Ottos rejse over Simplon til Schweiz i O.T.: »Vi med Vogn og Heste vare kun, som Myrer paa en Bautasteen. Det var Jordens Ribbeen vi kjørte igjennem« (253).

149.26*huer*] hver eneste. - **27-28***Dampdragen*] se n.t. III 141.34. - **31-32***to Sjæle og een Tanke*] citat fra slutningen af 2. akt af Friedrich Halms (pseud. for E.T. von Münch-Bellinghausen (1806-71)) drama Der Sohn der Wildnis (1842; da. Ørkenens Søn, opført I. gang på Det kgl. Teater 6.2.1843): »Zwei Seelen und ein Gedanke, / zwei Herzen und ein Schlag.«

150.13ff. Sml. Optegnelsesbog II,2 (Bl 1v): »Ved den østlige Ende af Genfersøen [...] ligger den lille Stad Montreux med sin Kirke [...] og høit over Kirken rager grønne Bjerge med Huse og Byer, der op vil vi gaae, see ud over den blaagrønne Sø, hvor Seilbaade krydser og Dampskibe som rygende Sø Delphiner skyde frem. - Heroppe vandrede Frankrigs Rousseau og digtede sin Heloise, her sad Byron under Kastanierne og saae ned paa det skumle Klippeslot Shilon [...] Du rige deilige Natur hvad Eventyr har Du at fortælle mig. Om Rousseau og Byrons Vandringer her kan jeg mælde sagde de gamle Kastanietræer; om Øerne derude, ved Rhonstrømmen ligger en lille Øe med Akasietræer, jeg kan huske sagde Nordenvinden, den kom susende« (Vintergrønt 104f). - **16***ved den dybe, blaagrønne Sø ... Chillon*] Byrons (1788-1824) The Prisoner of Chillon (1816). - **19***Rousseau ... Heloise*] Rousseaus (1712-78) La nouvelle Héloïse (1761); jvf. brev til Edvard Collin 15.8.1860: »I forgaars forlod jeg Locle, overnattede i Yverdun, da jeg tog med Deligensen for at see den smukke Dal Travers, hvor Rousseau har levet, igaar kom jeg her til Ouchy der er en Slags Forstad for Lausanne og ligger en halv Times Vandring fra denne By, nede ved Søen, her i Hotellet (Ankeret) har Byron boet og her skrevet sin »Fangen i Chillon«, det lille Værelse er tæt ved mit« (BEC II 347). - **21***en lille Ø*] Île de Paix; sml. Dagbøger 22.8.1860: »Spadseret forbi Kirken i Montreux næsten hen til Chillon; saa tydeligt de tre Akazier paa den lille Ø ved Vilneuve« (IV 419) (se iøvrigt indledningen ovf. s. 264).

270

151.14-18*Ned til Chillon ... Brændingen*] sml. Dagbøger 24.6.1861, udflugt fra Montreux til Chillon: »Chillon laae paa sin Klippeø, med et Mordbærtræ i Gaarden, vi gik ned i Fængslet hvor en Klippe var Leiet før Døds morgenen [...] Gjennem et Hul blev Fangen styrtet ud [...] saa Værelset hvorfra en Steentrapp førte ned, men kun de tre øverste Trin, da styrtede Offeret ned paa en Klippe med Jernpigge i den favnedybe Sø [...] Som et Pinselssted en Pinebænk staaer her paa Klippen det skumle Slot i den dybe grønne Søe; da vi kom derfra følte jeg mig slet ikke vel« (V 86). - **40***Petersillen*] persillen.

152.3*credenses*] disket op for. - **19***Diablerets*] kalkstensbjerg (3246 m) i Wildhorngruppen i Freiburgeralperne.

153.6*taalte ikke*] fandt sig ikke i. - **24-25***Løvtræerne ... Kartoffeltoppe*] sml. Dagbøger 18.8.1833, rejsen til Geneve: »[vejen] gik næsten, bestandig, tæt ved [en Afgr]und, Skovene laae som Kartoffel [A]gre nede under« (I 160; se også MLE I 143 og O.T. 85). - **26***Linned paa Blegen*] efter vask blev tøjet lagt til blegning på specielle blegepladser for at få det mere hvidt. - **27***Gentiane*] entian.

154.11*Hvor*] hvordan.

155.3-4*skabt af Adams Ribbeen*] iflg. 1.Mos. 2.21-22 skabtes Eva af Adams ribben. - **9-10***han saae livsveggene ... Glas*] sml. Dagbøger 3.7.1861, skildringen af gletscheren ved Grindelwald: »Der er hugget en Gang ind i Gletschen og derinde illumineret med en halvsnees Lys. Det hele saae ud som blaagrønt Glas« (V 93).

156.2*fornummet*] fornemmet, anet. - **30-32***Rotterne ... Flesk*] Sml. Optegnelsesbog II,2 (Bl 9r) fra før rejsen 1861: »»Hvad er den største Lykke?« Rotterne sagde det var at æde Tællelys og at have fuldtop af fordærvt Flæsk, den Dovne at sove til mit paa Dagen, den Lærde at gjøre nye Opdagelser etc.« (FoF X 137).

157.17*Det Bedste skeer*] en hyppig tanke hos A, se n.t. I 237.40; II 164.37-38, 304.3; III 41.24, 158.15.

Jvf. iøvrigt Dagbøger 31.8.1861 i forbindelse med meddelelsen om gamle Collins død og A.s hjemrejse til København: »Hvad ruller op? / Hvad blive vil det næste! / Knuust blev tidt Haabets Knop! / Dog skeer jo kun det Bedste! -« (V 117). - **20ff.** Sml. Optegnelsesbog II,2 (Bl 26r-v): »I ALPERNE. Skyerne sænke sig i forunderlige Skikkelser, snart som en uhyre Ørn, snart som et af Urverdenens Søedyr ned over den mørkegrønne, klare Sø; en Regnbue staar op ad Bjerget hen over det, Skyer seile forbi Regnbuen og skjuler Partier af den; nu falder Sollyset skarpt paa en lille grøn Græsplet deroppe, den træder frem, som var den transperant. I Aften ligger Søen vinterkold, som en blank poleret Gletscher mellem de graa grønne Bjerge, Skyerne hænge i sønderrevne Taagebilleder ned paa Vandfladen og Sneepletter paa Bjergsiden forøger Skuet af et vinterligt 271 Billed. Ikke en Baad er der ude, ikke en Fugl flyver forbi. -« (Vintergrønt 116).

159.17-20Aaerne ... sønderbryde] sml. Optegnelsesbog 11,4 (Bl 1r): »Havet er [et] Uhyre, der heelt er Ryg der kan bære, heelt er Mund der kan sluge, heelt Øie, saa mild og smilende, saa Skrækkindjagende. Blødt og bøieligt og dog saa stærk til at bryde, det skiller Verdensdele og er dog en Bro mellem disse. Malstrømmen er dens Ryghvirvel, Hvalen og Sildestimerne dens Infussionsdyr etc. -« (FoF X 145). - **26-37**Rudy ... Magen til] sml. Dagbøger 24.6.1861, Montreux: »Hjemme efter Theebordet lyste Aftensolen mageløst deiligt paa Bjergene, Granerne fik et rødilla Udseende, ganske som blomstrende Lyng, den hvidgule Klippevæg saae ud som glødende, og nu kom paa Bjergene lige over for »Alpeglühen«, det var som en stille staaende Lavaglød, saa brændende, Skyerne paa Himlen, som den røde Ild« (V 86) samt Optegnelsesbog II,2 (Bl 26-r-v): »Montreux 24 Juni 1861. Hvilken Palet gjemmer saadanne Farver som Luften her, Bjergene og Søen, saa blændende, saa vexlende, saa harmoniske; nu kommer en Solstraale paa den mørke Bjergside og som ved et Trylleri staar der frem en Fløielsgrøn Græsgang; nu i den synkende Sol blusser Granskoven som var det et blomstrende Lyngtæppe der hang ned over den og hvor Træerne slippe og Klippestenene træde frem, de gløde som Ild, det er som Bjerget var Transperent, Solen synker, Skyggen løfter sig Bjerget bliver sortblaae, kun foroven, den høiere Side er som den røde Lava, det er Ild, det er som et Moment fra Bjergdannelsen da disse Masser glødende løftede sig fra Jordens Skjød og endnu ikke ere slukkede; Hvad bruser frem, er det eet af Forverdenens gruvækkende Dyr, dybt nede mellem Viinhaverne bevæger det sig, det er Locomotivet med sit Banetog to ildrøde Øine og en Fjederbusk af Røg der lægger sig som Manke hen af Dyrets Ryg, det skyder frem og strøer under sin Bug Ildblomster, store gnistrende brændende Funker, hør dets Piben, dets Støien, forbi og i Bjergene er Solglandsen forbi de mørke Skikkelser staae som svøbte i Nat mens en tung Sky sænker sig meer og mer som vilde den indhulle Bjerget« (FoF X 123). - **38**Dent du Midi] bjergtop i Berneralperne (3260 m). - **40-160.3**Saa megen Deilighed ... dog levet] lykken ved at dø på livets højdepunkt er en stadig genkommende tanke hos A, jvf. fx brev til Edvard Collin, Paris 19.7.1833: »jeg har en bitter Anelse om, at jeg aldrig faaer Dem eller de Kjære der hjemme at see, og jeg troer paa den, thi i Grunden var det vist dog det Bedste for mig! Misforstaae mig ikke! Jeg troer, at Livet ikke vil bringe mig megen Ro og Glæde og at det derfor var lykkeligst at døe medens man havde sit Lykkes-Solskin« (BEC I 148) samt EDB, da han står på den ty. professor K. O. Mullers (1797-1840) grav på Kolonos: »Ung og tilfreds, 272 midt i sin Stræben, medens ingen Forventninger om ham vare skuffede, fandt han Døden! hvad kunde være lykkeligere?« (181f). Jvf. også Lykke-Peer (1870), der netop er bygget over denne idé.

160.29-30dybt under dem ... Klang] jvf. Kohl: »Es liegt in der Natur der von Gletschern, Lawinen und Bergstürzen stets heimgesuchten und verwüsteten Alpenthäler, dass sich der Mythos vom verlorenen und zerstorten Paradiese hier vorzugsweise ausbilden musste, und dass man ihn gleichsam als den eigenthümlichsten und am allgemeinsten verbreiteten Mythos der Alpen bezeichnen kann« (III 317). - **36f.** Iisjomfruens tredie og sidste dræbende kys (jvf. 125.29 og 155.12) overtaget fra folketroens tretalsmagi.

161.14-24Et Gudsveir ... strømmede Regnen ned] sml. Dagbøger 23.6.1861, Montreux: »mod Aften blev det et voldsomt Tordenveir. Skyen sænkede sig ned fra det høieste af Savoies Bjerge, Lynblink lyste ned mod Jura, men snart brød Uveiret løst. Søen laae ganske stille. Lynene oplyste den hele Egn, som var det Solskin, man saae hver enkelt Viinstock paa Marken, Lynene dannede Sløifer og underlige Ild-Filtringer i Luften. Det gjorde ondt i Øinene men vi bleve oppe og meest i Mørke for at see de glimrende Lyn, der snart lyste fra alle Himmelens Kanter; slog ned i Søen og paa Bjergsiden. Drønene rullede med Eccho fra Bjergene, saa længe og saa tiltagende, det ene Drøn rullede over i det andet« (V 85, jvf. også BEC III 32).

162.19-20Jernbanen ... er aabnet] Simplon-banen påbegyndtes 1860. - **21-22**deres i rødt indbundne Reisebog] se indledningen ovf, s. 263.

Sommerfuglen

Sommerfuglen blev trykt første gang i Folkekalender for Danmark, der udkom december 1860.

I Bemærkninger hedder det, at *Sommerfuglen* og *liljomfruen* begge er skrevet under A.s rejse i Schweiz i sommeren 1861 (21). Bortset fra at man kan få det indtryk, at de to eventyr er skrevet samtidig, hvad dog udgivelsestidspunktet for *Sommerfuglen* usandsynliggør, er oplysningen, som A også giver i MLE (under året 1861) (II 244), tilsyneladende fejlagtig.

A har måske udkastet planen under sit ophold i Schweiz i august 1860, idet han under et ophold på Basnæs skriver i Dagbøger 11.11.1860: »Hele Dagen blev jeg inden Døre og skrev om Aftenen reent min lille Historie, Sommerfuglen, som jeg læste« (IV 463). Renskrivningen udelukker dog ikke, at han har haft kladden liggende i et par måneder. 273 Men i et brev til Henriette Collin 16.11.1860 hedder det: »den meeste Tid tilbringer jeg ene oppe i min Stue, men har da her, første Gang paa hele Reisen, bestilt Noget, skrevet en Historie om Bispen paa Børglum Kloster og hans Frænde. Min Musa har igjen besøgt mig i det jeg betraadte Hjemmets Grund« (BEC II 392). Det bemærkes her, at *Sommerfuglen* ikke nævnes!

Fra Basnæs gik turen via Holsteinborg til Ingemanns i Sorø, hvor A noterer i Dagbøger 20.11., at han læste sine to nye historier: »Sommerfuglen gjorde meest Lykke« (IV 467). Og dagen efter noterer han så i Alm: »Brev til [...] Delbanco med Eventyret Sommerfuglen« (jvf. også Dagbøger 22.11.1860).

Motivet med årets gang og sommerfuglen som billede på en person, der lever i det flygtige nu, havde A allerede brugt i beskrivelsen af tiden i Fodreise, hvor det i forbindelse med våren hedder: »bevingede Lapse flagre i Sommerfugleham fra Blomst til Blomst: »und alles haucht den Geist der Liebe«« (15). Skønt det tyske citat er uidentificeret og således evt. kan indgå i en sammenhæng, hvor sommerfuglen nævnes, kan dog også påpeges billedets lighed med Sganarels omtale af Don Juan i J. L. Heibergs *Don Juan* I 4: »Jeg kan min Herre udenad, og veed nok, at han i Kærlighedssager er en Sommerfugl, der flagrer fra den ene Blomst til den anden« (1814; *Poetiske Skrifter* I.1862.22). Endelig mener Brix og Jensen IV 417, at eventyret minder lidt om Poul M. Møllers *Torbisten og Fluén*.

163.7 være over] overvære. - *Gaaseurten*] bellis, tusindfryd. - **7-8** Hende ... *Margrethe*] fr.: grande marguerite. - **25-26** *Sommergjække*] vintergækker, jvf. *Sommergjækken* (IV 250ff).

164.4 *Tulipanerne for prangende*] jvf. *Gaaseurten* (I 118), *Vinden fortæller om Valdemar Daae* (III 105) samt *Alphabet-Bouquet*. Tulipan (1846; SS XII 326).

165.6-7 blev seet ... *gjøre for ham*] et billede A gerne bruger om kunstnerens skæbne, jvf. brev til Henriette Wulff 1.8.1834: »som Digter er jeg jo en Sommerfugl, og den er smukkest naar den spræller paa Naalen« (BHW I 193) samt Imp 170 og BHH 210. - **7** *Raritetskasse*] kasse, skrin til opbevaring af rariteter, kuriositeter, kostbarheder o.l.

Psychen

Psychen blev trykt første gang i NEH 6-62, der udkom 25.11.1861. Foråret 1861 tilbragte A i Rom, hvor eventyret blev digtet (jvf. 274 Bemærkninger 21, MLE II 244). Gennem Dagbøger kan vi følge tilblivelsen. 5.5. var han i Teater Alibert, hvor han dels så *En Colonels Giftermaal* af Paul Duport (1798-1866), dels en ballet, som han fandt rædsom. Teaterbesøget var dog ikke helt forgæves, for i en parentes tilføjes: »I Theatret digtede jeg Historien om Psycke« (V 41). 7.5. noterer han: »om Aftenen begyndte jeg at skrive ned Historien om *Psycke*« (ib. 42) og 10.5.: »skrev paa Fortællingen om »*Psycken*«« (ib. 45). Iflg. en note til MLE Forts 64 meddeler Jonas Collin, hans rejsefælle, at eventyret var afsluttet 17.5. Under sit ophold i Montreux læste han det iflg. Dagbøger 26.6.1861 op for den svenske familie Hierta, og næste dag skriver han i et brev til vennen Ingemann: »I Rom var jeg flittig; jeg skrev en lille Historie: »*Psychen*«« (BfA II 464, jvf. også BEC III 38). Også efter hjemkomsten læste han det flere gange op (se Dagbøger V 114, 115, 118, 119), og det er vel gennem disse oplæsninger, han er blevet klar over, at eventyret måtte arbejdes igennem endnu en gang, for 11.9. noterer han: »Omskrevet *Psycken*« (V 119). Herefter fulgte iøvrigt endnu en række oplæsninger, inden det endelig udkom i november.

I Bemærkninger fortæller A, at kimen til eventyret fik han ved erindringen om fundet af en Bacchusstatue ved begravelsen af en nonne under hans første ophold i Rom 1833-34 (21; jvf. MLE II 244). Begivenheden er dog ikke omtalt i Dagbøger 1833-34, derimod fortæller A den i forbindelse med beskrivelsen af kirken *Trinità dei monti* i EDB (89). Spørgsmålet er, om han virkelig selv har oplevet den i 1833-34 og blot indlægger den i EDB, eller det, som tilfældet er i EDB, er en andenhåndsberetning fra rejsen i 1840-41.

Skønt der i Bemærkninger og EDB tales om en statue af Bacchus, kan A udmærket have haft en

eksisterende Psyke-statue i tankerne, idet det hedder i Dagbøger 1.3.1834, Napoli: »Var i Formiddags paa Musæet og saae en ganske ypperlig og stor Samling Statuer [...] Et stykke af en Psyke, Pandeskallen, begge Arme og Beenene mangle, men den hele Thorso er ganske deilig aandig let« (I 332). Desuden havde han allerede under sin første rejse til Rom 1.12.1833 iflg. Dagbøger været i »Palazzo Farnazina, hvor Raphael med sine Disciple har malet Psykkes Historie i Fresko paa Loftet« (I 242), et maleri han dog først genså 23.5.1861 (ib. V 56), efter at han havde afsluttet *Psychen*.

I Den Ubekjendtes Mesterværk (1838; SS XII 199ff), med undertitlen Versificeret Anekdoter, har A benyttet motivet med det anonyme kunstværk, et maleri, og kunstneren, der er blevet munk. Iøvrigt er digtet ligesom eventyret henlagt til renæssancen, idet en af hovedpersonerne er Rubens (1577-1640). Bortset fra at A litterært havde beskæftiget sig med motivet og delvis følt problematikken på sin egen 275 krop (se ndf.), er det dog utænkeligt, at kunstnerskæbne i *Psychen* er blevet til uden indtryk af maleren Albert Küchkers (1803-86) skæbne. Han var 1831 rejst til Italien, hvor han traf A og portrætterede ham. I 1844 gik han over til katolicismen og blev 1851 franciskanermunk. Efter en tid i Schlesien vendte han 1855 tilbage til Rom til Bonaventuraklosteret, hvor A iflg. Dagbøger 1.5.1861 genså ham: »Hans Øine lyste saa glade, saa ærlige, han syntes lykkelig, jeg følte mig underlig bevæget ved den Omskiftelse i hans ydre Liv« (V 37). Jvf. også MLE II 236f.

166.12Keiserborgen ... *Badekamre*] sml. Dagbøger 7.5.1861, Rom: »vi gik [...] til Keiserborgen, saae Domitians Værelser, og Livias (Augustus Kones) Badeværelser, der var endnu Forgyldning i Loftet og Billeder« (V 42). - **19**Raphael] ital. maler og arkitekt (1483-1520). - **20**Michel Angelo] ital. maler, billedhugger og arkitekt (1475-1564). - **21**erkjendt] anerkendt.

167.3-5Han brød ... *færdigt*] jvf. A.s brev til H. C. Ørsted, Rom 5.12.1833: »Hver Dag lærer mig herude, hvor Lidet jeg veed, hvor underligt Meget der er at lære for det korte Menneskeliv! Antikerne og de skønne Billeder virke paa mig saaledes, at jeg forkaster hvert Arbeide, jeg i den sidste Tid har begyndt paa. Jeg føler nok en stærk aandelig Kraft hos mig til at virke; men den Skjønheds Harmonie, min Sjæl har indtrukket, det uendelige Store, jeg begynder at begribe, kan jeg dog ikke udtale, og det gjør mig tidt inderligt bedrøvet« (BfA I 165). - **7-10**Du er en Drømmer ... *til Eet*] en tanke A var tilbøjelig til at bifalde i sin ungdom, jvf. Sjælen (1824; SS XII 3) og Jægeren i Aarets tolv Maaneder. August: »Blomsten dufter, for at brydes, / Frugten modnes, for at nydes, Ender Livet, var det da / Dog et jublende: »Trara!« / Eccho svarer, hør! »ja, ja! / Lev og nyd, trara, trara!« (1833; SS XII 33). - **13**Han spiser ... *Fornarina*] jvf. Dagbøger 1.6.1861, Firenze: »Gik op paa Galleriet del Uffici [...] Raphaels Fornarina« (V 65, jvf. også BEC I 196, BfA I 408f). La Fornarina (fornaro: bager), R.s model og elskerinde, var næppe bagerkone men enten bagerens datter eller pige. Dog har myten om R.s mange elskerinder næppe hold i virkeligheden. - **34-37**en lille Have ... *pladskede*] sml. Villa Albani i Dagbøger 14.5.1861: »deilig voxte Calær i Canalen, Roser slyngede sig op om de gamle Statuer« (V 48).

168.3adelsbaarne] adeligt fødte. - **10-13**det kostbare Stykke Marmor ... *tilsølede det*] sml. beskrivelsen af et palads i Via Ripetta i EDB: »Høie Buegange med kunstigt udhugne Marmorsøiler indeslutte en lille, flirkantet Gaard [...] I Gaarden ligge Kaalstokke, Citronskaller, sønderrevne Hylstre af Flasker; Jord har dynget sig op om Siderne af de her henstillede Marmor-Sarcophager« (99f; jvf. Dagbøger II 94). - **12**Finochi] fennikel.

276

3169.39Miserere] bøn med tekst fra Salme 51, der anvendes i den katolske kirke ved bods- og passionsfester.

170.8-9hiint forstenende Ansigt med Slangehaarene] Medusa, iflg. den gr. mytologi den ene af tre skrækindjagende Gorgoner, hvis blik forstenede alle. Perseus dræbte hende og gav det afhuggede hovede til Athene, som satte det i sit skjold Ægiden. Jvf. iøvrigt Imp 95, 245, BHW I 139 og KES 139. - **29-30**Angelo] ital.: engel.

171.1ff. 9.5.1861 afholdt skandinaverne i Rom en fest i et osteri mellem Lateranet og S.Maria Maggiore for den da. konsul Johan Bravo (1797-1876) (Dagbøger V 44). Herom hedder det i MLE: »Jeg har givet et Billede af Stedet i mit Eventyr »Psychen«« (II 237f). - **11**Saltarello] jvf A.s egen note i Imp: »En romersk Folkedands til en meget eensformig Melodi. Den dandses af Een eller To, dog uden at disse komme i Berørelse med hinanden; som oftest er det to Mænd, eller to Qvinder, der med raske hoppende Trin og stigende Hurtighed bevæge sig i en Halvcirkel. Armene ere i lige saa stor Bevægelse, som Benene, og forandre uafsladelig Stilling med den naturlige Ynde, som er Romerfolket egen« (23). - **14**Bacchantinder] egl. dyrkere af vinguden Bacchus. - **29-30**Foglietter] vinkarafler.

172.17rullet i sig selv] indadvendt, lukket inde i sig selv. - **32**Klosterbroderen Ignatius] sml. Dagbøger 8.5.1861: »Kuckler [...] førte mig til Broder »Ignatius« fra Westphalen der i yngre Aar havde læst min Improvisator, det var en ung Mand, mild og glad i Christo; udtalte at i Norden var religiøst Sind og at hver paa sin Vei gik til Gud, han var nu født Chatolik, sagde han, vi stræbte Alle efter Sandheden« (V 42).

173.1-2Slangen ... Gud] jvf. 1.Mos. 3.4-5. - **14-20**saae ud over det gamle Rom ... paa Luften] sml.

udsigten fra Bonaventuraklosteret i Dagbøger 1.5.1861: »vi var i Haven [...] og tilsidst heelt øverst oppe at see Udsigten, der var mageløs deilig ud over Rom og Campagnien til alle Sider, Bjergene laae med Sne. Colosseum foran [...] da jeg var saa glad ved Udsigten, sagde [Küchler], ja, ikke sandt her er godt at være, borte fra Alt derude! [...] Roserne blomstrede rundt om Akakasietræerne hang med store Blomster Klasser, Luften var klar blaa« (V 37). Jvf. også 11.5., udsigten fra Aqua Paolo: »Rom laae solbelyst under os, deiligt svømmende i Luften viiste sig Bjergene« (ib. 46) og 17.5.: »Kjært hen i Maria del Angeli og seet Klosterhaven [...] deilig med Citroner og Apelsiner, de bære Frugt og Blomster« (ib. 51). - **22-23***en Drøm det Hele ... Verden her*] en tanke der ofte havde beskæftiget A som ung, jvf. *Livet en Drøm* (1830; SS XII 68ff) med motto fra Calderóns skuespil af samme navn samt Antonios konklusion, da han i sin kærlighedssorg over Annunziata betragter naturen: »Livet er jo dog kun en kort Drøm« (Imp 170).

277

174.2-3*Parablen om de betroede Penge*] Matthæus 25.14-30, jvf. KES 148. - **8***Viig fra mig, Satan!*] Jesu ord ved fristelsen i ørkenen, jvf. Matthæus 4.10. - **10-11***Jeg rakte ... hele Haand*] talemåde: giv fanden en lillefinger, og han tager hånden. - **28-29***min Hemmelighed ... er jeg dens*] sml. HCAOptegnelsesbog nr.50: »Hebraiske Ordsprog, a) Din Hemmelighed er din Fange, lader du ham undslippe, saa er du hans« (30f).

175.6ff. A har her benyttet indtryk fra sit besøg i Capuzinerkirken, jvf. EDB: »Gulvet inde i hvert lille Capel er [...] Jord, blandet med Jord fra Jerusalem. Munkenes Liig, som nedlægges her, optages igjen efter et Forløb af otte Aar; hænge Lemmerne endnu sammen, da iføres den Døde en Capuziner-Kappe og stilles op i een af Nischerne, og en Blomsterbouquet eller Bønnebog gives ham i Haanden« (90, se også Dagbøger I 237, II 101, V 40 samt Imp 11). - **9***Perlesnor*] rosenkrans. - **35-36***Sommerfuglevinger*] Psyken er ofte afbildet som en ung kvinde med sommerfuglevinger, idet psyken (gr.: ånde, sjæl) er symboliseret ved en sommerfugl.

Sneglen og Rosenhækken

Sneglen og Rosenhækken blev trykt første gang i NEH 6-62, der udkom 25.11.1861.

I forbindelse med omtalen af *Psyken*, som A skrev under sit ophold i Rom sammen med rejsefællen Jonas Collin d.y. i forsommeren 1861, hedder det i MLE: »»*Sneglen og Rosenhækken*« blev ogsaa til i *Rom* og hører til de oplevede Eventyr« (II 244, jvf også Bemærkninger 21).

Om anledningen til og nedskrivningstidspunktet for eventyret giver Dagbøger klar besked, idet det 14.5. hedder: »Hjemme Samtale med Jonas, der satte Viggo [Drewsen] over Bjørnstjerne [Bjørnson] og Clemens Peterssen, han arbeide[de] paa sin Udvikling og havde ikke med andre Mennesker at gjøre, det gav mig Anledning til at skrive Historien om Sneglen og Roserne« (V 49). Det er altså filosofen Viggo Drewsen (1830-88), søn af A.L.Drewsen og Ingeborg D., født Collin, der er model til sneglen. Og det samme fremgår af Dagbøger 24.5., da arbejdet var færdigt: »Mens *Jonas* var ude for at finde Selskab til at gaae i Colosseum skrev jeg reent: *Sneglen og Rosenhækken*; da jeg læste den for ham, han fandt stor Malice mod Viggo, der om han end aldrig viiste Verden noget Resultat, om han laae som Lazaron nøgen paa Gaden, dog blev et *udmærket* Menneske« (V 57; om Jonas Collins beundring for fætterten Viggo Drewsen se iøvrigt BJC II 291).

Jonas Collin d.y. har selv givet sin version af sagen i en note i MLE 278 Forts 64-65, der for den, der ikke kender A.s dagbogsnotater, imidlertid kan give det indtryk, at A med sneglen har tænkt på Jonas; et indtryk Bjørnstjerne Bjørnson, hvem A omgikkes i Rom, af en eller anden grund også har fået (se Francis Bull i A-iana 2 rk. III 231).

Endelig bør det nævnes, at Dagbøger og Jonas Collins note klart afkræfter teorier om, at eventyret skulle være et skjult opgør med Søren Kierkegaard (1813-55) (se fx Reginald Spink: *Hans Christian Andersen and his World*. London 1972. 57).

Om motivet iøvrigt skriver Rubow 166, at det minder om Jonathan Swifts fabel *Edderkoppen og Bien* i *The Battle of the Books* (1704), som Holberg har genfortalt i *Fabel* nr. 100.

178.31*Jeg spytter af den*] A.s eget originale udtryk for den slim, sneglen udsondrer bl.a. under gangen.

279

Nye Eventyr og Historier Anden Række. Tredie Samling. 1865 NEH 7-65

Lygtemændene ere i Byen, sagde Mosekonen

Lygtemændene ere i Byen, sagde Mosekonen blev trykt første gang i NEH 7-65, der udkom 17.11.1865.

Efter sin sædvanlige sommerrejse sydpå i 1857 kom A 12.9. til København, hvor han blev opskræmt ved rygter om flere tilfælde af kolera, hvorfor han straks forlod hovedstaden og efter ophold i Roskilde og hos Ingemann i Sorø kom til Basnæs 26.9., hvor han blev til 18.10. Her kom han atter i balance, »og da udviklede sig Planen til en ny Eventyr-Komedie: »*Lygtemanden*«. Ingemann syntes godt om Ideen, men den kom dog kun i løst Udkast paa Papiret, og flere Aar efter blev den givet i ganske forandret Form og Skikkelse som Eventyret: »*Lygtemændene ere i Byen*« (MLE II 201).

Ideen havde A faet under arbejdet med At være i slutningen af 1856, hvor det som optakt til en skildring af hr. Svanes melankoli med reference til to af A.s skuespil hedder: »Ved Eventyrdigtningen ere to Begreber af den danske Folketro særlig blevne personificerede bragte paa Scenen: Søvnens med sine Drømme i Skikkelse af *Ole Lukøie*, og Erindringen med sin Styrke som *Hyldemoer*, Dryaden i Havens gamle Hylde; men Illusionerne have ogsaa deres Personification, som Digteren vil kunne vise os i Folketroen, og det er *Lygtemanden*. Medens *Ole Lukøie* flyede den stakkels Hr. *Svane*, og *Hyldemoer* bredte sit hyldeblomstrede Skjørt over ham, var Hovedfiguren dog *Lygtemanden*, Illusionernes Herre, Dæmonen med de glimrende *Laternamagica*-Billeder. Han havde elverskudt ham; han, der lokker os ud i Mosen, den røde Mand med Lygten paa Hovedet, han, der som Flammen er bøjelig, altødelæggende, havde lokket den stakkels Hr. *Svane* fra Embedsveien ud paa Opfindelsernes Vei [...] Hr. *Svane* havde troet paa Menneskene i Glands af *Lygtemanden* [...] den [...] satte sig der som *Mare*, paa hans Bryst, knugede, saa han vaandede sig i den bittreste Sjæle-Smerte« (210f).

Planen til et skuespil er dog hurtigt blevet opgivet, for i et brev til Adolph Drewsen, Dresden 12.8.1858, skriver han: »Glæd Viggo [Drewsen] med at jeg rimeligviis kommer i Stemning til at skrive 280 Eventyret: *Løgtemanden*, som jeg i Foraaret begyndte paa« (BJC II 188).

Heller ikke nu blev ideen realiseret, men den blev ved at spøge i A.s fantasi. I den alfabetiske liste over »Eventyr, som kunne skrives« (april eller maj 1859) anføres »*Lygtemanden*« (ovf. s. XIII); desuden under F: »Familieliv paa Flasker«, der minder en om »Poesi paa Flasker« i *Lygtemændene ere i Byen* (188.30).

Endnu engang blev planen skrinlagt, og A skrev istedet eventyrene i NEH 5-61 og 6-62. Krisen op til og krigen 1864 påvirkede A meget stærkt. I MLE hedder det under 1865: »I meer end Aar og Dag havde jeg intet Eventyr skrevet, mit Sind var saa overvældet. Nu, saasnart jeg kom ud paa Landet, til det venlige *Basnæs*, til den friske Skov ved den aabne Strand, skrev jeg »*Lygtemændene ere i Byen*«, hvori fortælles, hvorfor Eventyrene saalænge ikke havde banket paa: »thi udenfor var Krig og indenfor Sorg og Nød, som Krigen fører med«. Sceneriet for dette Eventyr er *Basnæs*; Enhver, som har været her, vil erindre de store Alleer, den gamle Gravs teen, som engang har ligget i Skjelskør over en Raadmand og hans sex Fruer« (II 284; jvf. Bemærkninger 21).

Gennem Dagbøger og breve kan vi følge tilblivelsen. 24.5.1865 kom A til Basnæs, og 3.6. noterer han i Dagbøger: »Skrevet hele Dagen paa: »Poesien og Mosekonen« (VI 233); 7.6.: »Ilgjen taget frem og skrevet paa Eventyret om Mosekonen« (ib. 234); 8.6.: »Skrevet paa Eventyret om Mosekonen« (ib.). Samme dag skriver han til Edvard Collin: »Jeg var saa deiligt kommet i Ro herude, hvor jeg er ganske alene [...] jeg begyndte at leve ind i en ny lille Digtning, havde skrevet det Halve af et nyt Eventyr, men nu ligger det, og jeg staaer paa Skilleveien« (BEC III 188). Men allerede 9.6. noteres: »Skrevet paa Eventyret« (Dagbøger VI 234). 10.6.: »Læst [...] mit nye Eventyr: »*Lygtemændene ere i Byen sagde Mosekonen*« (ib.) og 11.6.: »Jeg satte mig til at renskrive paa det sidste Eventyr, jeg gjorde det heldigt, men fik Hovedpine« (ib. 235).

12.6. rejste A til Frijsenborg og skriver 14.6. til fru Therese Henriques: »Paa *Basnæs* skrev jeg endelig første Gang, efter Aar og Dag, et nyt Eventyr: »*Løgtemændene ere i Byen! sagde Mosekonen*«. -Jeg renskriver det nu og troer at det er ganske digterisk, friskt og levende« (BHenriques 65). 17.6. må renskrivningen have været afsluttet, idet han iflg. Dagbøger (VI 238) var med familien Frijs på Søbygård, hvor han først læste *Pigen, som traadte paa Brødet* og derefter det nye eventyr - iøvrigt en oplæsning, hvor

man ser en plan, eftersom der refereres til det førstnævnte eventyr i Lygtemændene (188.36). 19.6. læste han det atter højt (Dagbøger VI 239) og 20.6. fortæller han Henriette Collin, at »det er her blevet omskrevet og mere beaandet« (BEC III 193).

Alligevel blev hele hæftet genstand for en renskrivning, se brev til 281 Edvard Collin, Søllerød 14.8.1865: »Den største Deel af Dagen anvender jeg til at renskrive de nye Eventyr for at Reitzels Møller kan læse en tydelig Afskrift, da jeg jo ikke kommer til at læse Correctur uden at Himlen vil at jeg kommer tilbage før Julen« (BEC III 215, jvf. oplysning 182.5-7). Den sidste bemærkning hentyder iøvrigt til A.s Sverigesrejse, der dog kun varede fra 14.9. til 13.10.1865.

183.4slupne] sluppet op. - **4-5**Eventyret ... Visit] jvf. *Hyldemoer* (II 172.6f). - **7** i Aar og Dag] et helt år. - **13**Ledet af Lave] allusion til 1. strofe af Laurids Koks (1634-91) vise Om Tyra Danebod (Danmark deiligst vang og vænge): »En ting mangler for dend have, / Ledet er af lave.«

184.1Bissekræmmer] omvandrende småhandler, der sælger pynt, legetøj o.l. - **17**de rigtige gamle Eventyr] folkeeventyrene. - **20**Straahalm] halmstrå. - **24-26**en af de allernyeste ... Holger Danske] Pauline Worm: Et Foredrag om Holger Danske Sagnet. Randers 1865 (jvf. Dagbøger 27.5.1865: »Læst Poulins Worms Foredrag om Holger Danske Sagnet« (VI 229)). Pauline Worms (1825-83) syn på Holger Danske-skikkelsen var ikke nyt. Siden historikeren P.F.Suhm (1728-98) havde historikerne vidst, at folkebogens Ogier le Danois intet havde med Danmark at gøre; et synspunkt som også Chr.Molbech havde udtrykt i indledningen til Nis Hansens gendigtning af Chr.Pedersens udgave af folkebogen (1842). Se iøvrigt *De Vises Steen* (IV 87 m. noter). - **31**Vilhelm Tell] se n.t. IV 134.23. Historikeren Frederik Schiern (1816-82) havde i Et nordisk Sagns Vandringer, fornemmelig med Hensyn til Sagnet om Wilhelm Tell i: Historiske Studier.I. 1856.40-109 fremstillet fortællingen om Tell som et nordisk vandresagn og forkastet tanken om hans historiske eksistens. Jvf. iøvrigt brev til Henriette Collin, Le Locle 3.8.1860: »Professor Schjern maa tilgive mig at jeg med Schweitzerne troer paa at der har været en Tell« (BEC II 343). Om A.s tidligere syn på Tell-skikkelsen se Fodreise 24. - **34-35**der groer ... har traadt] iflg. Stampe 79 sandsynligvis ordsprog lavet af A.L.Drewsen; jvf. iøvrigt KES 231.

185.4fornummet] fornemmet. - **7**hvo] hvem. - **17**en gammel Herregaard] Basnæs, 6 km øst for Skælskør, jvf. indledningen. Basnæs i den skikkelse, A kendte (se Dagbøger III 291), stammer fra 1842-46. - **24**Ved Juletid synge de vilde Svaner fra det aabne Vand] jvf. Dagbøger 31.12.1864, Basnæs: »paa Bugten laae 16 vilde Svaner saae jeg« (VI 174). Måske også en reminiscens af Efteraar og Vinter (1835; Samlede Værker. II.1867.432) af Carl Bagger, A.s ungdomsven og gift med Thora Fiedler, datter af Basnæs' daværende ejer:

282

Og er ei smuk den danske Vinter,
Og smukkeste paa din Herregaard?
[...]
Der, hvor sig mørkblaae Bølger vælted,
Der blier vel lis istedet sat,
Men Du vil høre Klang fra Bæltet:
Der synge Svanerne ved Nat.

30Valdemar Daa og hans Døttre] se III 103-12. - *Dryaden*] i gr. mytologi skovnymfe, hvis liv tænkes knyttet til et træ, jvf. *Hyldemoer* (II 177) og *Dryaden* (V 69ff). - **31**det gamle Egetræes Drøm] se III 51-55.

186.1-2et lille sexkantet Huus ... Andegaard] sml. Dagbøger 21.6.1848, Basnæs: »Det nydeligste Hønsehuus, Væ[relse] for Hønsepigen, som for en Familie uden for Bondestanden« (III 291). - **8-12**en gammel Gravsteen ... Stenen] Poul Hansen (død 1617), rådmand i Skælskør. Der er imidlertid ikke tale om hans hustru og fem døtre, men om 6 hustruer. Stenen havde til slutn. af 18.årh. haft sin plads i Skælskør Kirke, hvor den skal være blevet købt af en ejer af Basnæs (H. G. Olrik: Carl Baggers Basnæs-Digte.1920.73). Jvf. Dagbøger 27.12.1864, Basnæs: »nede i Haven er den gamle Gravsteen fra 17.. over Povel Hanssøn Raadmand i Skjelskjør, tre Qvinder staae paa hver Side af ham med foldede Hænder og Psalmebog« (VI 172). - **19-21**en Fiirkløver ... i Lommen] jvf. Thiele2: »Den, som finder en »Fiirkløver«, hans eller hendes Ønske gaaer i Opfyldelse« (III 35); »Den, som bærer en »Fireblads-Kløver« hos sig, ham kan hverken Giøglere eller Taskenspillere »hverre« eller blænde« (ib. 130); jvf. også A-iana III 34. - **29-30**en stor Sø ... Sagn herom] et sådant er ikke fundet. - **38-39**Vinduet sprang op afsig selv] sml. Dagbøger 5.1.1865, Basnæs: »I Nat som jeg laae og det stormede kom et Vindkast og rev mit Vindue op, jeg maatte med bare Fødder ud paa det vaade Gulv i Regnen og lukke, strax efter sprang det op igjen, jeg maatte igjen ud og fik det nu vel lukket« (VI 177).

187.4Mosekonen, som brygger] iflg. folketroen var tågen efter varme sommerdage udtryk for at mosekonen bryggede eller kogte, jvf. *Pigen som traadte paa Brødet* (III 114). - **19**Tip] ordspil på Tap, men uden egl. betydning. - **27**Crinoline] se n.t. IV 73.16. Om A.s syn på krinolinen se iøvrigt I Spanien 182f. - **32**Lygtemændene] egl. iflg. folketroen ånder af uretfærdige mennesker, som ved et falsk skin forsøger at

lokke vejfarende på afveje og at lokke dem ud i moser o.l. Her bruger A det om alle, også digtere, der søger at føre menneskene bort fra det gode, det skønne og det sande.

188.11*Fremtids-Poesien*] sml. *Det nye Aarhundredes Musa* (IV 113.1ff m. note). - **15***Madam for det Hele*] den der sætter det hele igang. - **16***gaaer ... for*] går for at være. - **30***Poesi paa Flasker*] dvs. epigonprodukter. Jvf. 283 *Optegnelsesbog* II,2 (Bl 22v), hvor udtrykket dog anvendes i en anden og mere positiv betydning: »Man har nogle Mavedraaber, der kaldes Roberans Draaber og der staar skrevet paa Flasken at de varmer Maven og giver godt Humeur, man kan tage dem i Vin og Brændeviin. Der er nogle Draaber der kaldes Poesie, de ere endnu mere styrkende, det vil sige naar man ikke er rent opgivet, rent Kadaver; det er en Livs Elixir man har der, denne har Livsens Draaber, de kaldes Poesi paa Flasker. Boghandleren er Apotheker træd ind hos ham, see paa Hyldeerne - -« (FoF X 138). Jvf. også *Fodreise* 54, 92 og ovf. s. XIII under F. - **37-38***Pigen ... Skoe*] se III 113-30.

189.3*Postament*] billedstøtte, statue; jvf. III 115. - **10***Elletrunte*] gammel hul ellestub. - **16***Geisten*] ånden, essensen. - **17-18***Med stort Instinkt ... Geni*] sml. A.s referat af kritikken over KES i MLE: »Critiken indrømmede kun, at jeg tidt blev forunderlig heldig ledet af *Instinctet*, - man valgte det Udtryk, man bruger for Dyret, men som i Menneskeverdenen, i Poesiens Verden ellers kaldes *Genialiteten*; hos mig skulde den stemples som *Instinct*« (I 203). I noten hertil (MLE I 440) oplyser Topsøe-Jensen, at den pågældende anmeldelse ikke er fundet. Jvf. iøvrigt *Lykkens Kalosker* (I 227.26) hvor samme ironiske finte til en eller anden kritiker findes første gang. - **17***recenseret*] anmeldt. - **32***Duft-Komedie*] virkelighedsfjern, følsom komedie, jvf. udtrykket *duftvaudeville* om Johanne Luise Heibergs vaudeviller (ODS III 1083). - **38***Lod*] gammel vægtenhed = ca. 16 g; afskaffet 1861. - *Gran*] gammel vægtenhed = ca. 2.5 g. - **39***Spidsrod*] tynd kæp brugt som prygleredskab; blev lagt i saltlage for såvel bøjelighedens som for smertens skyld ved afstraffelsen.

190.10*Hverdagshistorier*] Om A.s kritiske holdning til Hverdagshistorierne se I 156.38-157.14, 184.35, 217.34; II 47.17; IV 116.27 samt E.Hude i A-iana 2 rk. VI 321ff. - **16-17***engelsk Gouvernante-Suppe*] se II 122.11-12 m. note. - **17***Potage á la Kock*] Paul de Kock (1793-1871), fr. forfatter af trivialromaner om pariserlivet, jvf. DtB 164. - **21***Tragedien paa Champagneflaske*] sml. *Dagbøger* 17.4.1865: »I Aarhus Avis et Angreb paa det kjøbenhavnske Publicums Smag efter Knald-Stykker - Gyngehøvdning &c medens det Poetiske ikke vurderedes, og saaledes var det gaaet mit Stykke [: Paa Langebro]« (VI 214). - **27***Hun er sprøitefuld*] sml. *Dagbøger* 21.5.1865: »I Nissen [: Folkets Nisse] staaer et Stykke: Han er ikke fuld, original Tragedie i to Acter, jeg bliver personlig haanet og viist frem: det ender med at en Dame i anden Etage siger »Der staaer han nede i Parquettet, han er dog det Bedste af det Hele, det gamle Skind!« - Stykket omtales ikke at have nogen Ende, en Pølse har dog to« (VI 63). - **35***gaaer mig over*] overgår mig. - **35***det er sat mig i Qværken*] det er noget, jeg har fået galt i halsen.

191.25-26*Lygtemanden ... Qvinde*] sml. *Dagbøger* 9.2.1864 om krigen: 284 »Var hos Eduard Collin til Middag [...] der var stor Desput om Danevirkes Opgivelse. Fruentimmerne fanatiske som overalt i Byen« (VI 13) og 21.2: »Her hjemme megen Misstemning og Meget med Partier, det er især Fruentimmerne som ere fanatiske« (ib. 17). - **27***Yderlighed*] udvortes, ydre udseende.

192.13*Menneskene ... draine*] dræning påbegyndtes i 1850'erne og tog fart efter krigen 1864. - **15***Vi ville flamme mig*] ordspil på eden: »Fanden gale mig«. - **30***Kong Valdemars vilde Jagt*] jvf. Thiele2: »Til Straf fordi Kong Valdemar [Atterdag (1320-(1340-75)], medens han levede her paa Jorden, pleiede at sige, at Vorherre maatte for ham gierne beholde sit Himmerige, naar han blot maatte jage ved Gurre, er han nu fordømt til hver Nat at jage fra »Burre til Gurre«. Han kommer da sædvanligst farende med sit Jagttog gjennem Luften. Først hører man, naar han nærmer sig, en Huien, Støien og Pidskeskrald; strax efter kommer Toget; foran farer de kulsorte Hunde, som løbe hist og her tilside, snuse mod Jorden, og lange gloende Tunger hænge dem ud af Halsen. Derefter kommer »Volmer« ansættende paa sin hvide Hest, og undertiden holder han sit eget Hoved under venstre Arm« (II 113f). - **33***Marer*] iflg. folketroen væsener, forheksede kvinder, der om natten menes at komme ind gennem nøglehullet for at »ride« på en sovende og forårsage åndenød, onde drømme o.l. (jvf. Thiele1 I 133 og O.T. 55). Iøvrigt figurerer under M titlen »Marer« på listen over »Eventyr, som kunne skrives«. Eventyret blev dog aldrig skrevet (ovf. s. XIII).

193.5*Veirtraad*] iflg. ODS XXVI 915 måske en sime, bånd af hestehår eller hamp, der blev trukket gennem huden og bindevævet, normalt for at fremkalde en afledende betændelse eller holde et sår åbent, men her for at reagere ved vejrforandring og fungere som vejrprofet. ODS' usikkerhed omkring ordet, der er et »kometord« (dvs. yderst sjældent), synes at føre til en fejltolkning, idet det snarere må opfattes billedligt som en slags telegraftråd, der rapporterer til hende om lygtemændenes ulykker, når de sker, men ikke når de skal til at ske (jvf. BEC III 169). - **37***Valgdag*] 30.5.1865 var der valg til Rigsrådets Folketing; om A.s ubehag herved se BEC III 184ff. - **39-40***saa er Potten ude*] egl. udtryk i spil for at spillet er forbi, når koppen med indsætterne er tømt, men her som udtryk for at sagen er afgjort; tillige et ordspil på »Farvepotten« og »Theaterpotten«.

Veirmøllen

Veirmøllen tryktes første gang i NEH 7-65, der udkom 17.11.1865.

Julen 1861 tilbragte A på Holsteinborg, hvorfra han rejste hjem med hestevogn til Sorø og videre med tog til København 1.1.1862. I sit takkebrev til grevinde Mimi Holstein (1830-76) skriver A 4.1.1862: »Et nyt Eventyr mældte sig dog og det Nytaarsdag, i det jeg kjørte fra Holsteinborg; paa Veien der til Sorø ligger en Veirmølle, den slog an og et Eventyr, som allerede saa temmeligt er paa Papiret vil vise sig, førende Navnet: Veirmøllen« (HCAHolstein 74). Medens det her ser ud som ideen pludselig er opstået, giver Bemærkninger indtryk af, at den længe havde ligget og spiret (22). Herudover kendes iøvrigt intet til tilblivelsen.

Når A kalder *Veirmøllen* »et Stykke Troesbekjendelse« (Bemærkninger 22), skal det ses i relation til den tvivl, han siden ungdommen havde næret om dogmet om kødets opstandelse (jvf. digtet Pauli I Cor. 15,42-44 (Naar Jordelarven brister) (1831; SS XII 245ff)), men som kom til fuld udfoldelse i At være, hvor Niels Bryde nøje udtrykker A.s tro med dens to fundament: Gud og udødelighed. Men det er en udødelighed af en ganske bestemt slags: »Gud er til, men Eet endnu foruden »Gud« er der, vi ikke kunde undvære, det er Udødelighed med Bevidsthed og Erindring. Det er en Trang, det er et Haab - men som Kjendsgerning kan det ikke bevises« (194).

Herudover ser Rubow 148 også eventyret som udtryk for A.s tvivl om værdien af patriotismen før 1864 samt den fremskridtsoptimisme, han ellers havde haft i tilslutning til H. C. Ørsteds Aanden i Naturen (jvf. 197.6-7).

195.11-12*Jeg er ... Skabelon*] den hollandske vindmølle er især karakteriseret ved jalousier på møllevingerne i stedet for møllesejl samt vindroset, der altid holder hatten med vingerne i vindretningen. - **12***Skabelon*] skikkelse. - **12-13***en flyvende Hollænder*] iflg. folketroen et spøgelsesskib, der varslers forlis, jvf. Richard Wagners opera (1843). - **19***avet om*] bagvendt, venstre om. - **25***gjøre et Styr*] gør postyr, laver ballade.

196.8*fornummet*] fornemmet. - **26-27***Jeg vil haabe ... Tanker*] sml. *Den gamle Gadeløgte* (II 107). - **37***den yderste*] dommedag; jvf *Paa den yderste Dag* (II 229ff).

286

Sølvskillingen

Sølvskillingen blev trykt første gang i Folkekalender for Danmark 1862, der udkom december 1861.

I Bemærkninger fortæller A, at eventyret er skrevet i Livorno, da han i forbindelse med veksling af nogle penge havde modtaget falsk skillemønt (22). Dagbøger belyser tilblivelsen. 31.5.1861 hedder det: »Fik paa Touren fra Pisa her til Florents Idee til Historien om »Skillingen«, ved den ubekjendte Sølv mønt, den Sorte ombord prakkede mig paa og Ingen siden vilde modtage, jeg gav den til Jernbane Portneren i Livorno« (V 64f). 27.6. noterer han under sit ophold i Montreux: »Endt Fortællingen om Skillingen« (ib. 87), en oplysning, der dementerer, at eventyret er skrevet i Livorno, hvor A kun overnattede 5.6. Eventyret synes da også snarere påbegyndt i Firenze, hvor A opholdt sig 31.5.-4.6., idet han i et brev til Henriette Collin, Bern 1.7.1861, fortæller: »fra Florentz skriver sig et Eventyr: »Sølvskillingen«« (BEC III 38). Endelig melder Dagbøger 30.7.1861, Maxen: »Reenskrevet Historien om Sølvskillingen« (V 107). En sidste renskrift fandt sted på Christinelund 2.8.1865: »I Dag og igaar reenskrevet paa »Sølvskillingen«« (ib. VI 258).

198.2*Mynten*] anstalt, der fremstiller, slår, mønter. - **10***myntet*] slået, præget.

200.19*Lidse*] bånd.

201.26*med ægte Præg*] med gyldigt mærke, stempel.

Bispen paa Børglum og hans Frænde

Bispen paa Børglum og hans Frænde blev trykt første gang i Illustreret Tidende 27.1.1861.

31.7.-10.8.1859 var A på besøg på Børglumkloster, men når han i Bemærkninger skriver, at »*Bispen paa Børglum*« er skrevet efter et Ophold paa *Børglumkloster*« (22), skal dette dog tages i meget vid betydning. Eventyret synes nemlig først skrevet på Basnæs i november 1860. I Dagbøger 15.11.1860 hedder det: »skrevet i Dag flittig paa Bispen i Børglum« (IV 465) og 16.11.: »endt i Dag min Historie om Bispen i Børglum og hans Frænde« (ib.). Og til fru Henriette Collin 16.11.1860 skriver A: »disse Dage paa Basnæs virke ikke oplivende, her 287 er uendelig stille, vi see Ingen og jeg besøger Ingen; den meeste Tid tilbringer jeg ene oppe i min Stue, men har da her, første Gang paa hele Reisen, bestilt Noget, skrevet en Historie om Bispen paa Børglum Kloster og hans Frænde« (BEC II 392). Derefter fik eventyret imidlertid lov til at ligge til A 20.12.1860 vendte tilbage til Basnæs for at fejre julen. 28.12. meddeler han Henriette Collin: »Jeg er meest paa mit Værelse, arbejder mere end jeg gjør det naar jeg er i Kjøbenhavn; foruden Visen til Deres Svigerfader, har jeg nu [...] reenskrevet og omskrevet, en tidligere Historie: »Bispen paa Børglum« (BEC II 396f, gentaget 2.1.1861, ib. III I).

Allerede i det historiske romanfragment Christian den Andens Dverg fra 1831-32 forekommer motivet med biskoppen, der tilegner sig strandingsgodset (A-iana III 108), og det gentages i Agnete og Havmanden (1833; SS XI 494).

Selve historien om biskoppen på Børglum, »dette velbekjendte historiske Sagn« (Bemærkninger 22), mener Brix og Jensen IV 419 er hentet fra Tyge Beckers historiske fortælling Biskoppens Drab i Folkekalender for Danmark 1852, hvortil A iøvrigt selv bidrog med »*Der er Forskjel*« og *Verdens deiligste Rose*. Alligevel viser ordlyden i eventyret klart, at grundlaget har været Jens Glob, den Haarde i Thiele² I 116 (der iøvrigt er forkortet i forhold til Thiele¹ IV 51, hvor moderens og Jens Glob's møde i Franken er langt mere detaljeret). Det fremgår dels af stavemåden Ottesund (Becker: Oddesund) og dels af omtalen af gudstjenesten julenat som Ottesang (Becker 119: »Biskoppen skulde holde Visitats Juleaften«).

202.2ff. Sml. Dagbøger 30.7.1859, køreturen fra Nr.Sundby til Børglum: »langtborte øinedes Børglum Kloster, som ligger meget høit. Det blev Aften, stille Veir og meget klart, forbi Vildmosen, over et Stykke Hede kom vi her Klokken 9 1/2; det er en gammel mørk Gaard, der gjorde Indtryk som en stor Gjestgivergaard oppe paa St Gotthard, her var ganske den kolde friske Bjergluft og Nedblikket over Landet. Havet var at øine« (IV 345f). - **3***Vestervovvov*] Vesterhavet. - **7***Børglum Kloster*] 6 km vest for Løkken; opr. kongsgård, men indrettedes i begyndelsen af 1100tallet som præmonstratenserkloster. Kirken blev domkirke for Vendelbo stift og bispen valgt af munkene. - **14***Lindetræerne staae i Række*] sml. Dagbøger 3.8.1859: »i Gaarden staae høie Lindetræer« (IV 347). - **17-19***vi gaae ... underlig*] sml. Dagbøger 31.7.1859: »Vinden tuder og piber som om Efteraaret. Her er høit til Loftet, en snever lang Gang med svære Bjælker i Loftet« (IV 346). - **20ff.** sml. MLE om opholdet på Børglum: »»Det spørger paa *Børglum*!« havde man sagt mig i *Aalborg*. I en bestemt Stue viiste sig de afdøde Kanniker, man forsikrede, at Stiftets Biskop [: P.C. Kierkegaard] selv 288 havde seet dem. Jeg vover ikke at benægte Mueligheden af en Forbindelse mellem Aande- og Legem verdenen, men jeg tror ikke med Forvisning paa den« (II 215, jvf. ogs. s. 218).

203.6*Mjød*] krydret drik af gæret honning. - **10***Oluf Glob*] biskop 1252-60. - **11***Frænde*] slægtning; iflg. Becker broderen Povl Glob, men anonym hos Thiele. Iøvrigt kendes intet til P.G. - **11***Frænder er Frænder værst*] gammelt ordsprog.

204.16*Franken*] egnene omkring den midterste del af Rhinen. - **20***Elende*] elendighed, ulykke. - **22***hendes Søn*] Jens Glob. - **29***bider paa*] bliver hård. - **35***de hvide Bier sværmer*] det sner; jvf. *Sneedronningen* (II 51.17 m. note). - **38***side*] vide.

205.3*Oluf Hase*] om denne vides intet. - **4***Juleaften*] efter sagnet, men drabet fandt sted 29.8.1260. - **4***Ottesang*] gudstjeneste før daggry kl. 3; matutina; *Otte* -: den tidlige morgenstund, før det bliver lyst.. - **4-5***Hvidbjerg Kirke*] på Thyholm, nord for Struer. - **16***voldelig*] voldsom. - **20***ihvor skrap han rider*] hvor skrap han end rider. - **20***Ottesund*] Oddesund. - **30** *friste sit Liv*] redde livet.

206.21*flor*] tyndt gennemsigtigt stof. - **22***Sølv mors-Kaabe*] kåbe af silke med indvævede sølvtråde. - **31***den tunge Sandvei*] sml. Dagbøger 31.7.1856 om Børglum: »en dyb sandet Vei fører tæt forbi« (IV 346). - **33-34***Gange ... tillukket*] sml. Dagbøger 31.7.1859: »Gangen hvor jeg boer fører til Kirken, men Døren der er tilmuret« (IV 346).

207.2*Vunde*] sår. - **15-16***dernede ved Løkken ... heroppe*] sml. Dagbøger 31.7.1859: »jeg har fra mit Vindue Udsigt til Lykken« (IV 346) og 2.8.: »efter Frokosten kjørt ned til »Lykken« [...] Husene have Tegltage« (IV 347). - **24***Tanke-Budstikken*] telegrafan, der i årene efter 1855 blev anlagt over hele Jylland. -

26-27*Gildet iaften*] sml. Dagbøger 6.8.1859: »I Dag skal være Reisegilde i Anledning af en Bygning ude paa Marken; inde skal dandses« (IV 349). - **27***Langtur*] gammeldags kædedans. - **28***den tappre Landsoldat*] Peter Fabers Dengang jeg drog afsted (1848). - **29ff.** Et udtryk for A.s kulturoptimisme, jvf. Bemærkninger: »Dette velbekjendte historiske Sagn fra en haard, mørk Tidsalder, der endnu af Mange omtales som skjøn og værd at have levet i, stilles her frem i Modsætning til vor vistnok lyse og lykkeligere Tid« (22; jvf. også MLE II 215). - **29-30***red ... Sommer i By*] se n.t. III 105.12.

289

I Børnestuen

I Børnestuen tryktes første gang i NEH 7-65, der udkom 17.11.1865.

12.6.-30.6.1865 opholdt A sig på Frijsenborg. »I disse herskabelige Stuer, den blomstrende Have, hos hjertensgode Mennesker, i al den Lykke, som Velværen og Velvillien kan forunde et Menneske, fløi flere Uger hen, og jeg digtede her Eventyret: »*Guldskat*« ligesom også »*I Børnestuen*« (MLE II 284). Denne oplysning er dog ikke helt rigtig, idet eventyret er skrevet på Basnæs i julen 1861 (Jvf. Dagbøger 2.1.1861: »Skrevet Historien: En heel Comedie« (V 1)). At denne historie er identisk med *I Børnestuen* fremgår tydeligt af Dagbøger 17.6.1865, hvor A efter at have noteret, at han havde læst *Laserne* op, skriver: »Gjennemskrev derpaa Eventyret: En heel Comedie« (VI 238). Oplysningen om *Laserne* forklarer måske delvis et par lighedspunkter, jvf. ndf. 19.6. læste han det nye eventyr op, og 20.6. fortæller han Henriette Collin: »jeg har [...] faaet færdig et mindre, men meget livligt [eventyr]: »*I Børnestuen*« (BEC III 193).

Kimen til eventyret kan føres tilbage til A.s ungdom, idet der i Collinske Saml. 18.4° (KB) under Poetiske Barndoms- og Ungdomsforsøg m.m. findes et udkast Et Feilgreb og ikke et Feilgreb. Komedie i een Akt, der næsten er identisk med Pibehoved og godt Hoved. Begges forbillede er J.L. Heibergs Julespøg og Nytaarsløier (1817), hvori er indlagt det parodiske sørgespil Flaskens Længsel efter Proppen. Blandt personerne er her frøken Handske, von Støvle og Kalvekryds (Poetiske Skrifter 1.1862.423).

208.2*paa Komedie*] i teatret. - **25***Potz*] ed: død og plage. - *Blitz*] reminiscens af eden: Gotts Blitz; lyn og torden. - *Mazurka*] egl. polskdans eller polka; her som ed. - **27***Komedie*] skuespil.

209.7*Placaten*] programmet, rollelisten. - **20***Snik, snak, snurre, basselurre*] egl. Snip, snap osv.; gammel børneremse, jvf. *Hørren* (II 209f). - **22***Von Støvle ... speile sig i*] sml. Børstens ord til Støvlen i Julespøg og Nytaarsløier: »See saa, Herre! Nu er De saa blank som et Speil« (Poetiske Skrifter 1.1862.433). - **22***Safian*] fint læder afgede- eller fåreskind. - **26-27***er meget beskeden ... Værd*] sml. *Laserne* (V 114.11f). - **28***Boniteten*] den gode beskaffenhed; jvf. Julespøg og Nytaarsløier, Kalvekrydssets replik til Handsken: »De er af en fortræffelig Bonitet« (Poetiske Skrifter 1.1862.452) samt *Laserne* (V 114.15f). - **33***Physiognomi af Italien*] jvf. den almindelige betegnelse for Italien: Støvlen.

210.9*spanske*] jvf. Kalvekrydsset til Handsken i Julespøg og 290 Nytaarsløier: »Jeg seer til min Glæde og Forundring, at De virkelig er fransk af Fødsel, uagtet De taler det danske Sprog med saa stor Færdighed« (Poetiske Skrifter 1.1862.452). Måske også med tanke på Heibergs tilnavn i Bakkehuskredsen: den Spanske. - **15-16***stumt Bifald ... første Parket*] »De Fornemme eller den saakaldte »fine Portion«, der havde Plads i første Etages Loger og i Nummerparkettet, fandt det [tidligere] under deres Værdighed at ytre Bifald eller Mishag, og Andre, der ikke vare Fornemme, men alligevel søgte den nævnte fornemme Del af Theatrets Tilskuerrum, ansaae det for rigtigst at dele denne Ladenfornem overfor Fremstillingen paa Scenen, for ikke at røbe deres plebejiske Oprindelse« (J.Davidsen: Fra det gamle Kongens Kjøbenhavn. 1.1880.339).

211.25*frit tilkjørt*] gratis leveret.

Guldskat

Guldskat tryktes første gang i NEH 7-65, der udkom 17.11.1865.

I Bemærkninger skriver A, at eventyret er skrevet på Frijsenborg (22, jvf. også MLE II 284).

Ideen til eventyret var dog af langt ældre dato. På den liste over »Eventyr som kunne skrives«, A udarbejdede i april-maj 1859, står der under bogstav B: »Brandtrommen« og under R: »Rødhaaret« (ovf. s. XIII f). Og det fremgår af Dagbøger 30.10.1865, da A ved en middag hos Just Matthias Thiele læste *Guldskat* op, at det var denne, der engang havde bedt A skrive om brandtrommen. Løvrigt noterer A, at Thiele havde tænkt sig eventyret helt anderledes (VI 314).

Hvornår A egentlig er begyndt at skrive på eventyret vides ikke, men i Dagbøger 19.6.1865, Frijsenborg, siger han: »Begyndt paa at udarbejde den tidligere skrevne Begyndelse til »Brandtrommen gaaer«« (VI 239). Om dette udkast og forskellen mellem det og *Guldskat* se Buket 223ff. 20.6. fortæller han Henriette Collin om *Lygtemændene ere i Byen og I Børnestuen* og fortsætter så: »[jeg] skriver i Dag paa det Tredie, skriver i et sjældent godt Humeur, thi jeg har Alt om mig saa Godt, et Menneske, selv en Prinds, kunde ønske sig« (BEC III 193). Næste dag var det dog så som så med humøret. I Dagbøger 21.6. skriver han nemlig: »Om Eftermiddagen kom en underlig trist Stemning over mig; jeg gik ene ind i Skoven, kom hjem og skrev paa »Guldskat«. Humeuret løftede sig« (VI 240). Her har eventyret altså fået sin endelige titel, og 23.6. noterer han: »Endt, som jeg troer Historien om »Guldskat« og læst den for med »Veirmøllen« og et Par ældre Eventyr 291 og Historier« (ib. 241). Om den tvivl, der tydeligvis spores omkring færdiggørelsen af eventyret, er blevet bekræftet ved oplæsningen, står hen i det uvisse, men 27.6. hedder det: »Tænkt paa at forlænge: Guldskat« (Dagbøger VI 242). Hermed hentyder A til den oprindelige slutning 216.28. Om han straks er gået igang er uvist, men 28.6. fortæller han Henriette Collin: »Jeg skriver paa en Historie: Guldskat, Begyndelsen er heldig!« (BEC III 198). I den følgende tid har arbejdet antagelig hvilet, men på Glorup noterer han 21.7.1865 i Dagbøger: »Endte i Dag den sidste ny Deel af »Guldskat«« (VI 252), hvorefter det 24.7. hedder: »Reenskrevet Guldskat« (ib. 254).

Udover at *Guldskat* er en optimistisk version af KES, kan motivet yderligere føres tilbage til Skyggebilleder, hvor A under sine vandringer i Böhmen »kom forbi et lille venligt Huus med rødmalet Træværk og Viinranker op ad Muren; der sad en lille solbrændt Dreng, med sølvhvidt Haar, og øvede sig paa en gammel Violin, maaskee bliver denne Lille engang en stor Virtuoso, frapperer Verden ved sit Spil, beundres og hædres, medens en hemmelig Orm gnaver ham alle de grønne Blade af Livets Træ« (111).

212.2*Trommeslagerens*] forkyndte ved trommeslagning på gader og stræder offentlige bekendtgørelser og andre nyheder af almen interesse. - **22***Brandtrommen*] brugtes som brandalarm.

213.6-7*Huulveien ... mindes*] sml. Dagbøger 19.6.1857 under rejse fra Gad's Hill til Strood: »paa Veien saae jeg Navne ridsede ind i Jordskrænten: Udødelighed, naar er du ikke her jordisk« (IV 247). Om A. s mistillid til evigt efterliv og berømmelse se også Skyggebilleder 51 f, 70; BuB 8; I Sverrig 66. - **6***Huulveien*] vej med høje skrænter til begge sider. - **11-12***Hindostan*] Nordindien mellem Vindhjbjergene og Himalaya. - **15***Jordsvaleerne*] digesvallerne. - **38***Sølvpop*] hofembedsmand med ansvar for kongeligt sølvkammer.

215.4*men de kunne tages tilbage ... Forstand deri*] måske en hentydning til general de Meza (1792-1865), der gav ordre til Dannevirkes rømning februar 1864 og derved i realiteten frelste den danske hær fra total tilintetgørelse, men som følge af folkestemningen herover måtte fratræde overkommandoen. - **39ff.***Der er sagt ... en Skat begravet*] jvf. Thiele2: »Naar en Regnbue naaer helt ned til Jorden, saa ligger der en Skat paa det Sted, hvor den støtter sit ene Been« (III 134).

218.22*reent henne i*] meget forelsket i.

Stormen flytter Skilt

Stormen flytter Skilt blev trykt første gang i NEH 7-65, der udkom 17.11.1865.

I Bemærkninger skriver A: »»Stormen flytter Skilt« er samtidig med »Folkesangens Fugl« skrevet i Kjøbenhavn, henimod Juletid« (22). Denne oplysning strider for det førstnævnte eventyrs vedkommende med MLE, hvor A under året 1865 fortæller: »Min Sommerudflugt sluttede i Sjælland hos Vennerne paa *Christinelund*, hvor jeg nedskrev Eventyret: »*Stormen flytter Skilt*«. Det stod endnu vaadt paa Papiret, da jeg læste det for Familien, og lige idet jeg sluttede Læsningen, kom et voldsomt Vindstød, Støvet hvirvlede, Blade bleve revne af, det blev et Stormveir, som om Naturen vilde phantasere over det nys skrevne Eventyr [...] Digteren er jo forud for sin Tid, siger man, jeg var tilvisse her forud for Stormen« (II 284).

Ideen til eventyret havde A allerede i foråret 1859, hvor det under bogstav S på en liste over »Eventyr som kunne skrives« hedder: »Stormen fløtter Skildt« (ovf. s. XIV). Men først efter de bevægede krigsår kom han igang. Sommeren 1865 tilbragte A, bl.a. på Basnæs, hvor han 30. og 31.5. fortæller om et voldsomt stormvejr i Dagbøger (VI 230f) og i den følgende tid noterer sine observationer om en stormfyldt sommer. 27.7. ankom han til Christinelund hos Henrik Stampe (1821-92) og Jonna f. Drewsen (1827-78). 29.7. hedder det i Dagbøger: »Regn og koldt. Skrev Eventyret: *Stormen fløtter Skildt*. Op ad Dagen stormende Veir« (VI 257). I den følgende tid læste han det som sædvanligt op for venner og bekendte, bl.a. 12.8. for lægen Henrik Lund (1829-89), der »fandt Stormen for stærk og bitter, saaledes om Skilderhuset Vinden førte fra Krigsraadens Dør, han der i Krigen ikke havde gjort et Menneske Fortræd, ligesaa en høiere Dannelses Anstalt der fik Skildtet: Her dresserer man Hunde; jeg gik ind derpaa og blev forstemt, da jeg følte Eventyret nu tabte noget ved Bortskjæring« (VI 265f). Trods dette rettede A altså i manuskriptet, og 13.8. noterer han: »Reenskrevet hele Dagen paa Eventyr« (ib. 266). Men dermed var kritikken og rettelserne endnu ikke slut. Ved den sædvanlige onsdagsmiddag hos fru Ørsted siger han i Dagbøger 23.8.: »Læste mine Æventyr for Mathilde Ørsted og hendes Moder. Mathilde gjorde mig opmærksom paa at Locomotivfører og Damp Kjøken ikke hørte til Morfaers Fortælling, det blev ogsaa siden rettet« (ib. 270).

Iflg. Bemærkninger (22) bygger eventyret på en barndomserindring om laugsfesterne i Odense. A har omtalt dem i Levnedsbogen (23), hvor det tilsyneladende drejer sig om murermestrene. Denne 293 oplysning er forkert. Dette fremgår indirekte af sammenhængen, hvilket bekræftes af MLE (I 30f) og direkte af Brudstykke af en Udflugt i Sommeren 1829, hvor det hedder: »Et af de mest ceremonielle Optog fandt [...] Sted naar Laugene flyttede Skildt; jeg erindrer endnu ret levende den store Stads der var engang Smedene saaledes skiftede Herberg. Først kom de pyntede Svende med det bekransede Skildt og med en Harlequin i Spidsen der løb omkring og slog Tilskuerne med sin Brix; bag efter fulgte hele det respectable Laug med klingende Spil og nogle havde en Kaarde paa hvis Spids der prangede en Citron eller en Apelsin. Saasnaart de kom til det nye Herberg og Skildtet var udhængt, besteg en Smedesvend Stilladset og holdt en lang Tale paa Vers [...] siden steg Harlequin ud paa Stilladset og drak mange Skaaler, og ved hver Skaal kastede han det tomme Glas ned imellem Mængden paa Gaden« (A-iana VIII 14). Svend Larsen har i A-iana 2 rk. III 48 iøvrigt påvist, at denne skilteflytning, som A i eventyret blot tillægger skomagerne, fandt sted i 1816 eller 1817, idet Hans Drud, der spillede Harlekin, døde 28.8.1818. Jvf også O.T. 221 samt Skilles og mødes (1836; SS IX 171ff; 186).

220.17*tyrkisk Musik*] musik præget af slagtøjsinstrumenter. - **24***Brix*] sammenlagte tynde stykker træ, der giver en skraldende lyd ved slag; bruges af narre, harlekiner o.l.

221.14*Mjød*] krydret drik af gæret honning. - **15***hivede*] kastede. - **16***Kalkslageren*] murerarbejdsmand, der knuser kalken og rører den sammen med sand og vand. Iflg. Topsøe-Jensen i MLE I 382 og med henvisning til Olrik 55 var Hans Drud, jvf. ovf., kalkslager. Dog omtales han af Olrik kun som daglejer (og hvorfra Topsøe-Jensen ellers har sin oplysning vides ikke). - **31***Tobaks s pinder*] håndværker, der snor, spinder, de tørrede og pressede tobaksblade sammen til et tykt tov.

222.16*Brandmajor*] chef for brandkorps. A tænker antagelig på de københavnske forhold, idet der indtil 1870 i Københavns Brandvæsen kun var fast vagt med henblik på brandalarm udenfor brandmajorens bolig. - **18***trumlede*] trillede. - **22***den store Messingtallerken*] barberbækken; egl. brugt ved indsæbningen. - **25***Ragekniven*] allusion til det bibelske udtryk (Salme 52.4) at have en tunge som en ragekniv om en skarp, onskabsfuld og spottende tunge. - **35***Bødkerens ... Damepynt*] allusion til krinolinen (jvf. *Lygtemændene ere i Byen* (IV 187.27 m. note)).

223.1*Ræveskind*] alm. billede på udspekulerethed, snuhed o.l. - **3***Froprædiken*] den første morgengudstjeneste (inden højmesse). - **11***Malice*] onskabsfuldhed, skadefryd. - **20***Kirken og Theatret*] allusion til Søren Kierkegaards *Øieblikket* 1-10 (1855).

Nye Eventyr og Historier Anden Række, Fjerde Samling. 1866 NEH 8-66

Gjemt er ikke glemt

Gjemt er ikke glemt tryktes første gang i NEH 8-66, der udkom 11.12.1866.

Eventyret er skrevet på Holsteinborg, hvor det i Dagbøger 23.10.1866 hedder: »Efter Bordet læst iaften Portnerens Søn og Skruptudsen, fik Idee til *Gjemt er ikke glemt*« (VII 200) og 24.10.: »Skrevet i Morges Historien Gjemt men ikke glemt« (ib. 201). Senere samme dag fortæller A iøvrigt, at han efter frokost kørte med enkegrevinde Wilhelmine Holstein (1788-1868) for at besøge den døende huslærerinde Hansigne Borup, for hvem han læste eventyret op. 30.10. noterer han så: »Siddet og reenskrevet paa mine Eventyr« (ib. 203) og 31.10.: »Reenskrevet« (ib.).

Der kan næppe herske tvivl om, at inspirationen står i forbindelse med det midterste af de tre billeder, idet denne historie er knyttet til Holsteinborg, til Oline Petrea Høyer (1813-85), datter af godsets tidligere avlsforvalter. Moderen havde haft fribolig i det såkaldte Iskælderhus nordvest for Holsteinborg på vejen til Ørslev, og efter hendes død beholdt den invalide datter boligen til sin død. Under omtalen af Holsteinborg hedder det i MLE: »En Dag førte Gaardens Frue mig hen til en stakkels værkbruden Pige, der boede nær ved i et net lille Huus ved Landeveien, men til den var kun ringe Udsigt, da Huset laae lavt og Grøften var kastet høit. Solen skinnede aldrig ind i Stuen, thi Vinduet vendte mod Nord. Dette kunne afhjælpes, tænkte Slottets venlige Frue. Hun fik en Dag den Værkbrudne bragt op paa Gaarden, sendte imidlertid Muurfolk ned til Huset, lod bryde Hul i Muren mod Syd og sætte et Vindue i, og nu skinnede Solen ind i Stuen. Den syge Pige kom til sit Hjem og sad der i Solskin, kunde see Skov og Strand. Verden blev stor og deilig, og det ved et eneste Ord af Gaardens venlige Frue. »Det Ord var saa let, den Gjerning saa lille«, sagde hun, da ogsaa jeg udtalte min Glæde, thi jeg fulgte derhen med hende, som havde øvet denne og saa mangen anden god christelig Gjerning. Jeg nedskrev den imellem de tre Smaahistorier, jeg har kaldt: »*Gjemt er ikke glemt*« (II 325f; jvf. også HCAHolstein 121ff).

295

Iflg. Bemærkninger (22) bygger første billede på et sagn hos Thiele, omend slutningen er A.s egen tildigtning. Thiele har dog intet sådant sagn. Derimod har A selv tidligere fortalt det i KES (155) i forbindelse med beskrivelsen af et maleri forestillende en kvinde med jernlænke om halsen. Om dette maleri er fiktion, eller A virkelig har set det et sted, vides imidlertid ikke. Motivet er iøvrigt også benyttet i Lykkens Blomst (1845; SS X 226). Desuden kan bemærkes, at Mette Mogens⁵ faders ridt på træhesten, som også er fortalt i *Hønse-Grethes Familie* (V 93ff), genfindes i DtB (52), hvor det dog er bondens egen datter, der hjælper ham. Iøvrigt mener Hans Ellekilde (A-iana 2 rk. III 106ff), at denne beretning tilhører det sagnstof, A har hørt som barn.

Om det tredje billede hedder det i Bemærkninger, at det også hører til det oplevede, »jeg hørte af Pigens egen Mund hvad der her er nedskrevet« (23).

228.17*værkbrudden*] invalid, lam. - **20***den høie Grøft*] jordvold, dige.

229.24*gjemt men ikke glemt*] sml. *Den stumme Bog* (IV 58).

Portnerens Søn

Portnerens Søn blev trykt første gang i NEH 8-66, der udkom 11.12.1866.

Den første kim til eventyret kan være titlen Fattigmands Barn under bogstav F i listen over »Eventyr som kunne skrives« fra april-maj 1859 (ovf. s. XIII).

På sikker grund er vi først i 1866, da A 31.1. drog ud på en ni måneder lang rejse, hvis mål var Portugal, hvor han besøgte et par ungdomsvenner, brødrene O'Neill. 6.5.-8.6. var han således gæst hos Jorge O'Neill (1817-90), købmand og dansk generalkonsul i Lissabon, på dennes landsted Quinta do Pinheiro nær Lissabon. Her skriver han i Dagbøger 4.6.: »Idag begyndt paa en Historie eller rettere i Aftes, om Generalen og Generalinden« (VII 117) og 6.6.: »skrevet paa Historien« (ib. 118). 8.6.-9.7. opholdt han sig hos Carlos O'Neill (1820-74), købmand og dansk vicekonsul i Setubal. Her skriver han 6.7. til sin forlægger Th.Reitzel: »En *Fortælling* har jeg begyndt paa Penhiero og næsten fuldført« (Buket 229). Atter på Quinta do Pinheiro skriver han 12.7. til Edvard Collin: »Deres Kone spørger mig om hvad jeg har skrevet og jeg maa svare ikke Meget; jeg har største Delen af en Historie om »Portnerens Søn«, den rører sig i Kjøbenhavn« (BEC III 320; Buket 229 daterer fejlagtigt brevet til Setúbal 12.6.).

Først da A gæstede Holsteinborg 29.9.-5.10. hører vi atter om 296 eventyret, nemlig i Dagbøger 5.10. hvor han besøgte den døende huslærerinde Hansigne Borup sammen med enkegrevinde Wilhelmine Holstein

(1788-1868): »jeg læste for hende Begyndelsen af den nye Historie om Portnerens Søn« (VII 195). 7.10. hedder det fra Basnæs i et brev til Henriette Collin: »De veed at jeg ude paa en Herregaard, hvor jeg ugeneert kan give mig hen til mig selv, bestiller mere i een Uge, end i Byen i een Maaned [...] Jeg har [...] næsten fuldendt Historien om »Portnerens Søn«, den jeg begyndte paa Penieros« (BEC III 346). Men først i Dagbøger 22.10., Holsteinborg, noterer han: »Skrevet paa Portnerens Søn og sluttet den« (VII 200) og 23.10.: »Efter Bordet læst iaften Portnerens Søn« (ib., jvf. også Reumert 49).

I den følgende tid læste han det som sædvanligt op for venner og bekendte og kunne derpå rette i manuskriptet (se Buket 232ff). Men 30.10. melder Dagbøger: »Siddet og reenskrevet paa mine Eventyr« (VII 203) og 31.10.: »Reenskrevet« (ib). Endelig fortæller han 12.11.1866 grevinde Mimi Holstein: »Mine Eventyr ere hos Bogtrykkeren, »Gjemt er ikke glemt« har jeg allerede læst Correctur paa [...] ogsaa »Portnerens Søn« er istand fra Trykkeriet« (HCAHolstein 126).

I Bemærkninger hedder det: »»Portnerens Søn« har flere Træk grebne ud af Livet« (23), jvf ndf. Herudover kan det blot nævnes, at eventyret er endnu en variation af A.s yndlingsmotiv: den fattige dreng, der kæmper sig frem i kraft af sit geni, jvf. *Guldskat* ovf. s. 291. Endvidere kan det ses som et oplæg til Lykke-Peer.

230.12 *Charmant*] charmerende, jvf. *Svinedrengen* (1183) og I Sverrig 104.

231.3ff. SmL brev til Henriette Wulff 21.2.1852 om professor N.C.L.Abrahams (1798-1870): »De veed at han har en prægtig Haandskriftsamling, den var ifjor nær brændt, har jeg fortalt Dem derom? Den mindste af Drengene [: Severin Abrahams (1843-1900)] havde været ene inde i Stuen, tændt en Svovlstikke der stak Ild i Gardinet, dette tændte i Skabet, men man fik det betids slukket; det Morsomme derimod, som jeg vil fortælle, er at da det brændte skjulte Drengen sig og - da een af Brødrene saae ham sidde i en Krog - sagde »jeg er ulykkelig! Papa vil jage mig bort!««, og nu tilstod han hvorfor, og sagde: »Gardinet brændte, og saa spøttede jeg paa det for at slukke, men jeg havde ikke Spøt nok!«« (BHW II 104). - **5** *Sandhullet*] rum under trappen til gulvsand. - **23** *Spyttede ... Ord*] generalen tænker vel her specielt på vanen at spytte, »harke«, slim fra næse og hals istedet for at bruge lommetørklæde, jvf. datidens brug af spyttebakker. - **39** *Natsæk*] vadsæk til rejsesager som nattøj, toiletsager o.l.

232.13 *en Anecdote ... fortælle*] sml. Dagbøger 17.7.1837 under et besøg 297 på Kronborg: »Jeg drak Thee hos Kommandanten, som fortidt sagde, »der falder mig en Anecdote ind,« og saa var det altid den samme« (II 29). - **29-33** *de fik et yndigt Barn ... rev dem istykker*] sml. Imp 75.

233.6 *Akademiet*] Akademiet for de skønne Kunster. - **8** *Bonne*] fremmedsprogstalende barnepige. - **9** *skal staa til Paaske*] skal konfirmeres til påske. - **22** *Lappeskrædderen*] skrædder som kun foretager reparationer. - **27** *Tombaksuhr*] messingur. - **31** *Safian*] fint tyndt gede- eller fåreskind.

234.22 *slog op i Bogen ... Emilie*] sml. KES, hvor Maria tager salmebogen frem for at synge, men hvor Gudfaderen siger: »Skal vi bruge Bogen, saa lad os heller slaae op og see, hvad Skjæbne vi faae« (63). - **33** *Czarens Slot ... Moskau*] se n.t. V 51.1-11. - **42** *en Kirke fra Norge*] A har ejet et kobberstik af en sådan, jvf. brev til den no. maler J.C.Dahl (1788-1857) 9.4.1847 (A.Aubert: To Breve fra H.C.Andersen til professor Dahl i: Juleblus. VI. Kristiania. 1893.17).

235.2 *det Slot, som han kaldte »lille Emilies«*] jvf. MLE, hvor A som barn forestiller sig, at en kinesisk prins vil tage ham med til Kina »og gjøre mig rig og fornem, men saa igjen lade mig faae Lov til at besøge Odense, hvor jeg vilde boe og bygge et Slot; hele Aftener kunde jeg sidde og gjøre Tegninger og Grundrids deraf« (I 46f). - **11** *komme Fremmede*] alm. børneleg i 1800tallet, jvf. *Svinedrengen* (I 182). - **39** *stille*] forstille.

236.16 *den lille Sølvmedaille ... den større*] uddeltes af Akademiet for de skønne Kunster. - **32** *rakte han Georg sin Haand, slat Haand*] sml. brev til Henriette Collin, 21.10.1866 om kammerherre P.B.Scavenius' (1795-1868) besøg på Basnæs: »hvor hans Nærværelse forstener Alt, hvor er han fornem og bevidst. Mig siger de han holder af, han gav mig ogsaa Haand til Afsked, slattet Haand; Konger og Prindser trykke anderledes fast, kunde jeg have sagt ham, men jeg sagde det ikke, jeg gad ikke« (BEC III 355f; jvf. Dagbøger VII 199); *slat*: iflg. Henning Høirup i A-iana 2 rk. III 148 fynsk dialekt; ODS XX 381: jysk.

237.25ff. jvf. *Gartneren og Herskabet* (V 170ff).

238.8 *mit Hønsehuus*] jvf. *Lygtemændene ere i Byen* (IV 186.1-2 m. note).

239.19-21 *hvor var De venlig ... Georg*] sml. Imp 253. - **27** *Informator*] huslærer.

240.3 *Gravmæle*] eftermæle (iflg. ODS kun brugt af A i denne betydning). - **23** *pyramidal*] kolossal, enorm. - **24** *erholde*] få.

241.17 *Professor, femte Classe Nummer otte*] se *Noget* (III 46.2 m. note). - **22** *Rangskatten*] skat der skal

udredes af folk med rang; da r. ikke skulle udredes af embedsmænd, der har rang pga. selve embedet, må der her antagelig være tale om en udnævnelse til titulær professor i lighed med A.s egen professortitel.

242.3*Conferentsraad*] titel med rang i 2. rangklasse nr. 12.

243.25*Hun smaaskjelmer mig*] hun har små skælmerier for med mig. - 298**29***Rubens*] flamsk maler (1577-1640). - **36-37***Vingerne ... Psyche-Mærke*] se n.t. IV 175.35-36.

244.1*En sort Domino*] sml. Alm 17.3.1859: »Kunstner Carneval i Casino, jeg havde skrevet Indledningen, var indviteret. Kom i Domino, med Halvmaske.« *Domino*: lang sort kappe med hætte og vide ærmer.

245.22*Etatsraad*] titel med rang i 3. rangklasse.

Flyttedagen

Flyttedagen tryktes første gang i Illustreret Tidende 12.2.1860.

16.2.1855 skriver A til Henriette Wulff: »I Aftes fik jeg første Gang Trang og Lyst til at skrive igjen Noget, et lille Stykke om »Kartofler« [...] en anden lille Historie er i Anmarsch, den kom med Kartoflerne og handler om - ja bliv ikke forskrækket, Navnet og Stedet er ikke for et Frøken-Buur, det er nemlig en Historie fra »Skraldemandens Vogn!« Jeg saae nemlig, kort før Sneen faldt, en Vogn med hvad Byens Bøtter og Fjerdinger kan levere, den kjørte under Skralde-Musik, fra Huus til Huus; et Grantræ, endnu friskt og med enkelte Guld Stumper der flaggrede var smidt ud og nu af Skraldemanden plantet bag i Vogn-Dyngen. Folk loe af hans Vittighed, jeg - ja jeg blev veemodig, saae en Alvors-Vignet for Verden i denne Sammenstilling; nu maaskee kommer der en Historie derom« (BHW II 195f). Dette brevcitat er altså den første skitse til eventyret, hvoraf også fremgår, at det er træet på skraldevognen, der har inspireret A. Og 25.2.1855 vender han igen tilbage til eventyret: »jeg har i Dag en Fornemmelse af Vaaren, og skriver derfor paa »Skraldemanden« hans Skralde klinger mig næsten, som Storkens Knæbbren og Vaaren kommer, naar Storken kommer« (ib. 199).

Hvornår A har sluttet arbejdet vides ikke, ej heller hvorvidt indledningen om *Taarnvægteren Ole* (se III 121-25), som eventyret er en fortsættelse af, måske først er tilføjet tilsidst. Den ændrede titel kan måske skyldes indflydelse fra Henriette Wulff. 22.5.1855 kommenterer hun nemlig titlen, idet hun refererer til A.s oplæsning af *Flipperne* for Christian VIIIs søster, prinsesse Juliane Sophie (1788-1850): »De sætter jo rigtignok Prindsessers og fine Damers Nærvær stærkt paa Prøve undertiden, ved Benævnelserne paa Eventyr og Historier« (BHW II 197). Prinsessen var åbenbart stejlet ved tanken om at fortælle et eventyr om et par flipper!

Motivet med flyttedagen og døden som sådan havde A allerede 299 brugt i digtet *Flyttedagen* i April (Digte. 1830.64), ligesom han beskriver den ved Elisabeths ankomst til København i DtB, hvorfra der er tydelige linier til eventyret: »det var Flyttedag, vaadt og graat [...] Den Fremmede, som ikke kjender en kjøbenhavnsk Flyttedag, og paa denne kommer ind i Byen, vil troe at være traadt ind i en Gade, hvor Qvarteret i Nærheden staaer i Lyslue, og at det er derfor, alle Mennesker paa Vogne og paa Børe slæbe afsted med Dyner og Meubler for at frelse. Hele Gader ligge opdyngede med Straa og Skarn [...] man seer en uendelig Mødding. Hvilket Billede paa Forgængelighed! Der hviler en skrækkelig gammel Silkehat, som engang vakte Misundelse i hele Nabolavet og sad dog paa et stygt Hoved; her ligger en graa Handske, engang var den hvid, Brudgommen bar den sin Bryllupsdag« (193). Endvidere kan nævnes, at Henrik Hertz havde behandlet motivet i lystspillet *Flyttedagen* (1828). Desuden går en linie tilbage til Fodreise, hvor Dødens store ekstrapost kører hen over Amager med alle dem, der er døde samme nat. I eventyret har A imidlertid berøvet Døden alle de skrækromantiske symboler, den havde i Fodreise (jvf. Tage Høeg 164).

246.3-4*ikke det sidste*] A har ikke udgivet flere eventyr om Taarnvægteren Ole. - **6***Flyttedagen*] kunne variere fra by til by, men var iflg. Forordning af 1.7.1799 sat til 3. tirsdag i april og oktober. - **12***den levende Halm*] pga. utøj. - **16***Bøtte*] skraldebøtte. - **22***Flitterguld*] tyndt udhamret messingblik.

247.8*flaut*] dumt, banalt. - **20***Nissen ... flytter med*] alm. træk i folketroen; jvf. Thiele2: »En Mand, som boede i et Huus, hvor en Nisse havde drevet sin Spøg vel vidt, besluttede omsider, at flytte ud og lade ham der alene. Allerede vare flere Læs Flyttegods bortkjørte, og det sidste Læs, som mest bestod af tomme Bøtter og andet Sligt, var allerede færdigt, da Manden tilfældigviis bliver Nissen vaer, som sad i en Bøtte paa Vognen. Ved saaledes at see den hele Flytning at være forgieves, blev Manden saare ilde tilmode, men Nissen gav sig hierteligt til at lee, stak Hovedet op af Bøtten og sagde: »See! idag flytte vi!«« (H 263). - **24-**

25Vers ... *Flyttedag*] jvf. *Et godt Humeur* (II 238.24-239.8 m. noter). Verset er ikke fundet. - **30ff.** Sml. Optegnelsesbog II,2 (Bl 12v): »*Døden* er Færgemand siger man, sætter Folk over Forglemmelsens Flod; Døden er saa meget, han er Passkriver, han giver Skudsmaalsbog, han er Udbetaler, i det den Døde gaaer herfra. Han giver hver sin Tærepenge, den de selv har sparet sig sammen og stukket i Bøssen da de levede her. Han kører om med en stor Vogn - ja den kan rigtignok kaldes Ligvognen - det er en Omnibus, en fløtte Omnibus, fuld af Presenter, hver faaer sin, lidt lille som en Ært, men Ært kan skyde ud til en blomstrende Ranke; Han 300 kommer til den mægtige Regent for hvem Millioner bøiede sig, Døden staaer opreist rækker ham en Drik, uden Komplimenter, han maa drikke den, reen og puur er den! alle Tanker klares, alle gode Følelser blive vakt og han seer og fornemmer hvad han før ikke vilde see, ikke gad see, eller fornemme og han fornemmer Straffen i sig selv, det er en gruelig Stemning han gaaer ind med for sin Konge og Dommer Gud! - Her giver Døden et stakkels Barn, der altid var Skrumpelskud og sad paa Dørtærskelen, sin fattige Skammel, men den løfter sig til en Trone, straalende som Guld, blomstrende, duftende som en heel Løvhytte, der løftes og bæres ind i Glands og Glæde. Var det Blomster eller Sommerfugle, yndige Collibri, levende Fugle var den hele Pragt, Blomster som kunde flyve og synge de bar hende bort fra Savn og Sorg.-« (FoF X 129f). - **30***Omnibusfører*] kusk på de hestetrukne vogne, der fra ca. 1840 anvendtes som offentlige transportmidler og som modsat hestesporvognene ikke kørte på skinner. - **31***Skudsmaalsbog*] egl. bog der fulgte tjenestefolk, hvori indførtes navn, alder, pladser samt udtalelser om opførsel, sædelighed osv. - **36***Tærepenge*] penge som bruges til livsfornödenheder under rejse.

248.4-5*Jerusalems Skomager*] Denne sagnfigur behandles ofte i tidens digtning. Hos A er han hovedperson i versdramaet *Ahasverus* (1847), og han optræder allerede i *Fodreise*, hvor han iøvrigt fortæller, at han har været postkarl under Ludvig XI (69; jvf. ndf. 249.3f)! Jvf. også hans afsked med A: »vi mødes nok, om ikke før, saa naar De gjør den sidste store Reise med Dødens Extra-Post. Hver Nat møde vi hinanden, thi hans Heste ere raskere tilbeens end jeg; han kan i et Øieblik fare Jorden rundt og har altid Passagerer« (71). Sagnet om en person, der slog den lidende Jesus og derfor dømdes til evig fredløshed, er middelalderligt, men dets gængse træk er først opstået med eller senere end en tysk folkebog fra 1602, dansk 1607: navnet *Ahasverus*, hans skomagererhverv, lokaliseringen til *Via dolorosa* samt tilnavnene *Den evige/vandrende Jøde*, *Jerusalems Skomager*. Som indfaldsvinkel til det store emne kan bruges Erik Dals og R. Edelmanns bidrag til *Fund og Forskning XII* 1965.31-46. - **15***Skumpelskud*] udskud, syndebuk. - **21-22***Træbimpe*] lille trætønde eller -dunk. - **33-38***Der var engang ... hjælp Du*] sml. Optegnelsesbog II,1 (nr.35): »Fortæl igjen om hiin franske Konge, der i en Hungersnød var Folkets Velgjører og hvem Folket reiste et Monument af Sneen med Indskrift: Hurtigere end den smælter, hjælp Du« (FoF IX 149f).

249.3ff. Anekdotens kilde er ikke fundet. - **3-4***Ludvig den Ellefte*] fr. konge (1423-(1461)-83). - **7***Connetable*] rigsmarsk. - **10***Bastillen*] borg i Paris anvendt som statsfængsel for vigtige (stats) forbrydere; nedrevet 1789.

301

Sommergjækken

Sommergjækken blev trykt første gang i Folkekalender for Danmark 1863, der udkom december 1862, og blev med en ændret slutning optaget i NEH 8-66, der udkom 11.12.1866.

Eventyret er skrevet på opfordring af Adolph Drewsen (1803-85), der bad A hævde betegnelsen sommergæk fremfor vintergæk (*Bemærkninger* 23), jvf. brev fra Drewsen 17.2.1862, hvori det hedder: »Ved igaar at høre, at den første Sommergæk for et Par Dage siden er funden i en Have ved Vordingborg, kom jeg til at mindes et Løfte, De engang gav mig, da jeg fortalte Dem min Kamp mod det falske og upoetiske Flag, (: Vintergæk) hvorunder man nu lader denne digterskønne Blomst seile. De lovede nemlig, at De, naar Aanden kom over Dem, vilde skrive et

Eventyr under Navnet:

Sommergæk,

fordi det var den sikkreste Maade at slaae det gode gamle Navn fast for nu og bestandig« (BJC II 224). Derefter følger så en artikel, Drewsen havde skrevet til *Dansk Havetidende* (1862. nr.9. 3. marts), hvori han argumenterer for navnet sommergæk, fordi den gækker, narrer, med håbet om sommerens snarlige komme, medens navnet vintergæk, tidspunktet for dens blomstring taget i betragtning, er meningsløst. 18.2.1862 noterer A så i *Dagbøger*: »Igaar fik jeg fra Drewsen to Blomster i Potte, den ene var en Sommergæk, som han bad mig skrive et Eventyr om for at dette Navn kunde bevares« (V 148).

Der gik dog flere måneder, før A opfyldte sit løfte. Under et ophold på Basnæs skriver han 12.6.1862 til Adolph Drewsen: »At jeg ikke har glemt mit Løfte om Eventyret »Sommergjækken« kan De nok vide, men den lille Blomst er endnu ikke skudt frem, maaskee kommer den først mellem Alperne eller nede ved Roncesvalles hvor Holger Danske faldt, komme haaber jeg den skal« (BJC II 227). Der gik da heller ikke ret lang tid, før det kom. I *Dagbøger* 24.6., Basnæs, noterer han: »Skrevet paa Slutningen nær, Eventyret: *Sommergjæk*« (V 175) og 27.6. fortæller han også fra Basnæs fru Henriques: »Jeg har herude været meget arbeidsom, faaet en Mængde Breve fra Haanden [...] dernæst har jeg leveret et Eventyr Sommergjækken, som ikke er uheldig og kan blive trykt til Julen i Kalender for Danmark« (BHenriques 32; jvf. også HCAHolstein 83, BEC III 80).

252.9 *min Sommergjæk*] person, der overraskes, gækkes, ved at modtage årets første blomst samt et gækkebrev og derved bliver ens 302 nar for sommeren. Oprindelig synes skikken at have været forbundet med et ønske om at skade eller latterliggøre modtageren, antagelig fordi vintergækken, *Galanthus nivalis*, tillagdes skadevoldende egenskaber. Planten blev således brugt til at drive gæk med, og den af Drewsen ovf. antagne etymologiske forklaring er forkert (jvf. Johan Lange: *Primitive Plantenavne*. 1966.25). - **13** *Vinternar*] person, der er ens nar for vinteren, fordi vedkommende er gækket ved et gækkebrev.

253.5 *Ambrosius Stub*] da. digter (1705-58), hvis skæbne A tidligt var optaget af, jvf. Vignetter til Danske Digtere (1831; SS XII 182), BHW I 330, *Dagbøger* II 357 samt HCAOptegnelsesbog nr. 44: »*Ambrosius Stub*, den danske Digter og den friske bløde Sanger, ham der gik som Lystigmager ved de fyenske Herremænds Gilder og var til Nar for de som aandelig stode under hans Bagflækker« (28). - **31** *Molbechs Ordbog*] Chr. Molbech: *Dansk Ordbog* 2 II. 1859.908. - **32** *Plantelæren*] J.W.Hornemann: *Forsøg til en dansk oekonomisk Plantelære*. 1806.310.

Moster

Moster tryktes første gang i NEH 8-66, der udkom 11.12.1866.

Eventyret er skrevet på Basnæs i oktober 1866, idet A 20.10. noterer i *Dagbøger*: »Skrevet Slutningen paa »*Moster*«« (VII 199, jvf. BEC III 356, Reumert 49). Samme dag rejste han videre til Holsteinborg, og her hedder det 21.10.: »Til Middag var her Rectoren fra Herlufsholm [:professor Chr.R.S.Listov] [...] Rectoren bad mig læse, han havde aldrig hørt det, jeg læste [...] *Moster*« (*Dagbøger* VII 200).

Iflg. Bemærkninger (23) er *Moster* modelleret over forskellige afdøde personligheder, som A selv havde kendt. Er dette rigtigt, kan der ikke være tale om Ingeborg Drewsen (1804-77), datter af Jonas Collin og en af de få, der havde frisprog overfor A, således som hævdet af Stampe 59. Brix og Jensen V 367 formoder, at der hentydes til Jonas Collins moster Martha Bolten, men udover en henvisning til Mosters Brillen i *Ole Lukøie* (fejl for *Lykkens Kalosker* (II 225f)), savnes en motivering.

Mere nærliggende er imidlertid at henvise til den unge kone, Elisabeth træffer i dagvognen i DtB: »Den unge Kone sværmede for to Ting: sin gamle Mand [...] og for at komme paa Comedie i Kjøbenhavn; hendes Tidsregning havde altid været efter, naar Theatret aabnedes og naar det lukkedes; læste hun i Aviserne, at nu vare Logerne til Salg for den kommende Saison, det var for hende som for 303 os at læse: nu har Storken vist sig, eller at der allerede var kommet modne Jordbær« (191). Da denne episode bygger på en oplevelse i dagvognen på vej til Nysø 2.7.1838 (jvf. BJC I 130f), kunne det måske også være her, han har hørt om teaterglæden, men ellers er det ikke muligt at udpege nogle modeller.

254.11 *Moses*] opera i 4 akter af Rossini med tekst af Tottola, oversat af N.C.L.Abrahams. Opført 1.gang på Det kgl. Teater 20.9.1843. - **12** *Joseph og hans Brødre*] *Joseph og hans Brødre* i Ægypten, syngestykke i 3 akter af Duval og Lormian, oversat af N.T.Bruun; musikken af Méhul, opførtes 1. gang på Det kgl. Teater 10.10.1816 og tilhørte på A.s tid det løbende repertoire. - **15-16** *Familien Riquebourg*] drama i 1 akt af Scribe, oversat af J.L.Heiberg, opført 1. gang på Det kgl. Teater 10.6.1831. - **21** *Sommer-Skuespil*] i sommerperioden kunne skuespillerne låne Det kgl. Teater for derved at skaffe sig en ekstraindtægt. - **27** *Theaterlogerne til Auction*] indtil 1930 solgtes logerne for en sæson ad gangen ved auktion.

255.16 *Suurdeig under Fødderne*] brøddej, der er gemt fra tidligere bagning og som er i stærk gæring, blev brugt som lægemiddel, især til at lægge under fødderne på patienter med feber, hoved- eller tandpine. - **19** *Thorvaldsen døde i Theatret*] billedhuggeren Bertel Thorvaldsen døde 24.3.1844 i Det kgl. Teater (jvf. BfA II 97f). - **32** *Shakespeares »Stormen«*] var på A.s tid aldrig opført på Det kgl. Teater. - *Tøi*] makværk, vås.

256.4 *Tilskuere paa Loftet*] sml. MLE om tiden ved balletskolen: »*Det* havde jeg [...] opnaaet, at jeg turde

om Aftenen komme bag Coulisserne, hvor der i den Tid ikke herskede Nutidens Orden, her var opfyldt med alskens Mennesker, ligesom selve Loftet gav Plads for Tilskuere, disse betalte der et Par Skilling til Maskinkarlene og her var altid fuldt og tidt det »bedste Selskab«; man vilde saa gjerne see Theatrets Mysterier, jeg veed høifornemme Fruer og Frøkener, som incognito der tog til Takke med at sidde ved Siden af Nyboders Madamer, bare for at vide, hvorledes det gik til deroppe« (I 65f; jvf. også J.Davidson: Fra det gamle Kongens Kjøbenhavn. I. 1880.121f). - **6-7***Commerceraad*-] titel med rang i 7. rangklasse nr. 7. - **14-15***Ugolinus*] Heinrich Wilhelm von Gerstenbergs rædselstragedie *Ugolino* (1768; da. 1779) med motiv fra Dantes Guddommelige Komædie; er aldrig opført på Det kgl. Teater. - **22***Salomons Dom*] skuespil i 3 akter af Caignez, oversat og omarbejdet af N.T.Bruun, med musik af F.L.Æ.Kunzen. Opført 1. gang på Det kgl. Teater 29.10.1817. - **35-36** »*Nachspielet*«, der var det artigste] allusion til Holbergs Henrik og Pernille III 7: »*Nachspielet* bliver det Artigste.«

257.4ff. Sml. At være, hvor Hr. Svane har skrevet to bøger 304 »Dommedag i det Store« og »Dommedag i det Smaa«, hvoraf den sidste foregår på teatret, »og der kan Dommedag behøves - ogsaa for Publicum« (208f; se også HCA Optegnelsesbog nr. 7 (6)). Sml. desuden Optegnelsesbog II,2 (Bl 7r): »*Dommedag i Theatret*. Egentligt er det Dommedag hver Aften i Theatret men Dommene ere saa forskjellige, som hele Folkefærdet og saa maa Dagen derpaa Aviserne være »den mægtige Dommer i Israel«. Oppe i Maanen og den er nu Jordens Drabant, og skal i Stort og Smaat forfærdeligt abe os efter, oppe i Maanens Hovedstad er der et Theater, som vort, med Kræfter som vort, med Publicum, som vort. Der blev givet en lyrisk Tragedie, af dem man skal læse og ikke see; første Elsker gjorde umaadelig Lykke ved at holde sin Mund, det vil sige ved at pausere, holde op mellem hver Tanke, saa at Folk kunde faae Tid til at smage paa den og see paa ham, for han var en kjøn Karl, og det gjør meget, især hos Fruentimmerne. Imidlertid var der dog en skikkelig Mand, som under Forestillingen faldt isøvn og fra ham have vi Historien, telegrapheret os paa en Maanestraale; saadanne Correspondenter have vi paa Maanen, Uranus, Venus etc. - men nu høre vi Maane-Telegramet, Historien der om Dommedag i Theatret. Forestillingen var forbi, Lyset slukt, Døren lukt, her var Dommedag. Kontroleuren stod ved Døren, Publicum kom, men maatte først vise deres Characterbog om de turde være mælende eller umælende, ja de maatte endogsaa give deres Tankes Vidnesbyrd. osv - - osv - osv.« (FoF X 125f). - **6***Skudsmaalsbog*] se n.t. IV 247.31. - **8***silde*] sent. - **15-19***en Trappe ... hørte hjemme*] sml. *Et godt Humeur* (II 239.32-240.7 m. note). - **29ff.** Under opførelsen af *Romeo og Julie* 23.1.1847 udbrød der ild i et varmerør på Det kgl. Teaters scene. Trods den faretruende situation lykkedes det skuespilleren N.P.Nielsen at stoppe publikums panikagtige flugt (Th. Overskou: Den danske Skueplads V. 1864.766). Programsætningen linie 32-34 kunne dog også tyde på, at A har haft en blind brandalarm 3.10.1863 i tankerne, idet Det kgl. Teater ved denne lejlighed netop spillede et skuespil, et syngestykke og en ballet (ib. VII.1876.179). - **32-33***Herman von Unna*] ridderskuespil af A. F. Skjöldebrand, oversat af Th.Thaarup, med musik af Abbé Vogler. Opført 1. gang på Det kgl. Teater 30.1.1800 og sidste gang 3.11.1836.

258.11*blommede*] blomstrede. - **24-25***Tryllefløiten*] opera af Mozart med tekst af Schikaneder, oversat af N.T.Bruun. Opførtes 1. gang på Det kgl. Teater 30.1.1826. Sml. Hr. Meibum i *At være*, som »i sin unge Alder [havde] været ved det kongelige Theater, og var der traadt op som Bagbenene af Løven i *Tryllefløiten*« (67) samt *Dagbøger* 22.3.1865: »Skyndte mig fra Fru Ørstedes Middagsbord Klokken 5 til Decorations Prøve paa Ravnen. De stakkels Drengene der maa være Bagbeen i Løverne ere ganske lukket inde i Dyret, de faae, sagde Dandseren 305 Gade, hver een Rdlr og 2 Æbler; Forbenene derimod kun 4 Mk og ingen Æbler« (VI 201f).

Skrubtudsen

Skrubtudsen blev trykt første gang i NEH 8-66, der udkom 11.12.1866.

Eventyret er digtet under A.s besøg i Setúbal i Portugal i 1866, hvor han havde set en skrubtudse. Dog blev det senere omarbejdet i Danmark og handlingen henlagt hertil (Bemærkninger 23).

Dagbøger og breve belyser tilblivelsen. 26.6.1866 noterer A i *Dagbøger*: »Begynt Eventyret om *Skrubtudsen*« (VII 132). 12.7.1866 fortæller han fra Quinta do Pinheiro Edvard Collin: »Jeg har skizzeret to Eventyr: Diamanten i Frøens Hoved, ligesom ogsaa »Kløverblomsten«, men de maa gjennearbejdes« (BEC III 320). Når A i Bemærkninger taler om, at eventyret skulle gøres hjemligt, skyldes det, at det endnu på dette tidspunkt var en historie fra Portugal (se A-iana 3 rk. I 382f). Først da A kom hjem, tog han atter fat på eventyret. I et brev til Henriette Collin fra Holsteinborg 21.10.1866 hedder det: »Idag skriver jeg vist ned et Eventyr »Ædelstenen i Frøens Hoved«, jeg har i mit Hoved baaret dette Eventyr, der ikke er nogen Ædelsteen, fra jeg gik i Alkantaredalen og ved Setúbal« (BEC III 356). Og næste dag noterer han i *Dagbøger*: »begyndt paa »Skrubtudsen«« (VII 200). 23.10. var eventyret færdigt: »Endt Skrubtudsen og læst den høit.

Efter Bordet læst iaften Portnerens Søn og Skruptudsen« (ib. 200).

løvrigt er A.s vaklen mht. titlen, specielt forsåvidt angår om titelpersonen er en frø eller en skrubtudse, ret bemærkelsesværdig, idet han i udkastet udtrykkelig nævner, at han som barn har hørt en gammel kone fortælle, at der fandtes en ædelsten i skrubtudsens hovede (A-iana 2 rk. I 383), en folketro som også kendes fra Shakespeares *Som man behager II 1*. Ligeledes gør Ragnar Spärck opmærksom på, at A både har kendt de grønne frøers tilknytning til vandet modsat skrubtudserne og den grønne bevoksnings afhængighed af lyset (A-iana 2 rk. IV 202).

Niels Kofoed ser eventyret som en variation af motivet i *Den grimme Ælling*, men ædlere af holdning og mindre succesombrust: under et rædsomt ydre gemmer der sig skatte af værdi (Studier i H.C.Andersens fortællekunst. 1967.148).

259.2*Vinden*] anordning til at hejse vandspanden op og ned med. - **11***Brøndgjesterne*] allusion til brugen af brøndkure. - **15***Øienklemme*] 306 krampe i øjnene; dannet som parallel til mundklemme (krampe i munden).

260.40*transparente*] gennemsigtige.

261.14*Marias hvide Særkeærmer*] her antagelig snerle, *Convolvulus arvensis* og *C.sepium* (bruges også om stenbræk, *Saxifraga*). - **15-16***ogsaa fløi der ... en Blomst*] sml. *Den lille Idas Blomster* (I 44), *Dagbøger II 225*, EDB 318.

263.35*Æsop*] gr. fabeldigter (6. årh.) der efter traditionen var vanskabt og grim; jvf. *Mulatten* (1840; SS IX 342), *Cecilies forsvar for at omdøbe blomsten Venus' Fluefænger til Æsop*:

Han os lærte, at ei Form, ei Farve
Udslag gjør i Skjønheds Blomsterbed
[...]
Form og Farve maa for Snillet vige,
Det fik første Rang i Skjønheds Rige!

36*Sokrates*] gr. filosof (470/69-399 f.Kr.), var iflg. traditionen grim.

264.29ff. Sml. *Den lille Havfrue* (I 87ff), *Det gamle Egetræes sidste Drøm* (III 51ff), *Dynd-Kongens Datter* (III 63ff) og *De Vises Steen* (IV 87ff).